

BELEIDSPLAN SOCIALE VEILIGHEID

INHOUDSOPGAVE

1. INLEIDING.....	5
1.1 Leeswijzer	5
1.2 Contactpersonen en bereikbaarheidsgegevens (bestuurlijk)	6
1.3 Contactpersonen en bereikbaarheidsgegevens (per school)	6
2. PLICHTEN.....	8
2.1 Wettelijk kader	8
2.2 Doel van het sociale veiligheidsplan	8
2.3 Sociaal veiligheidsplan in relatie tot het Arbo-beleidsplan.....	8
3. BELEID EN REGELS.....	9
3.1 Visie.....	9
3.2 Een 'schoolbrede' aanpak.....	9
3.2.1 <i>Educatie en burgerschapsvorming</i>	10
3.3 Normen en regels	10
3.3.1 <i>Grensoverschrijdend gedrag</i>	11
3.4 Beroepscode en gedragscode voor professionals	12
3.5 Taken en verantwoordelijkheden	12
3.5.1 <i>Aandachtsfunctionaris sociale veiligheid (anti-pest coördinator)</i>	12
3.5.2 <i>Contactpersoon/vertrouwenspersoon</i>	13
3.5.3 <i>Aandachtsfunctionaris huiselijk geweld en kindermishandeling</i>	13
3.5.4 <i>Leerkracht</i>	14
3.5.5 <i>Preventiemedewerker</i>	15
3.6 Borging en monitoring	15
4. EDUCATIE	17
4.1 Methoden	17
4.1.1 <i>Lessen relaties en seksualiteit</i>	17
4.1.2 <i>Lessen sociaal emotionele ontwikkeling</i>	17
4.1.3 <i>Leerlingvolgsystemen</i>	18
4.2 Deskundigheid	20
4.2.1 <i>Leerkrachten</i>	20
4.2.2 <i>Aandachtsfunctionarissen huiselijk geweld en kindermishandeling</i>	20
4.2.3 <i>Aandachtsfunctionarissen sociale veiligheid</i>	20
5. SCHOOLOMGEVING	21
5.1 Samenwerking met ouders	21
5.1.1 <i>Medezeggenschapsraad</i>	21
5.2 Samenwerking met externe professionals	22
5.2.1 <i>Extra zorg</i>	22
6. SIGNALERING.....	23

6.1 Dossiervorming	23
6.2 Leerlingenzorg in relatie tot de Wet Meldcode Huiselijk Geweld en Kindermishandeling.....	24
6.2.1 Leerlingenzorg	25
6.2.2 De Meldcode	26
6.3 Crisismanagement	28
6.3.1 Acut handelen	28
6.3.2 Taken en verantwoordelijkheden	28
6.3.3 Weging gedrag.....	29
6.3.4 Weging onrust.....	30
6.3.5 Interne proces ondersteuning	31
6.3.6 Externe ondersteuning	32
6.3.7 Tijdelijke maatregelen.....	32
6.3.8 Privacy en toestemming.....	32
6.3.9 Evaluatie.....	33
6.4 Communicatie bij incidenten	33
6.4.1 Communicatie intern.....	33
6.4.2 MR/OR.....	33
6.4.3 Communicatie met direct betrokken ouders	33
6.4.4 Communicatie met indirect betrokken ouders	34
6.4.5 Inhoudelijke communicatie met ouders	34
6.4.6 Inhoudelijke en educatieve communicatie met leerlingen	35
6.4.7 Media	36
6.5. Omgaan met overlijden en rouw	37
BIJLAGE 1: SAMENVATTING BELEID T.B.V. SCHOOLGIDS	38
BIJLAGE 2: PROTOCOL SCHORSEN EN VERWIJDEREN VAN LEERLINGEN	43
BIJLAGE 3: STAPPEN BIJ MISBRUIK DOOR PROFESSIONALS	46
BIJLAGE 4: BEROEPSCODE SOCIALE VEILIGHEID	48
BIJLAGE 5: GEDRAGSCODE VOOR PROFESSIONALS	49
BIJLAGE 6: INCIDENTENREGISTRATIE SOCIALE VEILIGHEID	51
BIJLAGE 7: SOCIALE KAART	52
BIJLAGE 8: BALANSMODEL BAKKER	53
BIJLAGE 9: RAPPORTAGE MELDCODE.....	54
BIJLAGE 10: VRAGENLIJST LEERLINGEN SOCIALE VEILIGHEID.....	55
BIJLAGE 11: ACTIEPLAN BIJ EEN INCIDENT	56
BIJLAGE 12: HANDREIKING AANVULLENDE (TIJDELIJKE) ONGANGS-REGELS.....	59
BIJLAGE 13: LIJST CONTACTEN MET OUDERS (EVT. TELEFONISCH)	61
BIJLAGE 14: OUDERBRIEF ERNSTIG INCIDENT (BETROKKEN GROEP)	62

BIJLAGE 15: OUDERBRIEF ERNSTIG INCIDENT (OVERIGE GROEPEN).....	63
BIJLAGE 16: OUDERBRIEF GRENDOVERSCHRIJDEND GEDRAG JONGE KINDEREN.....	64
BIJLAGE 17: PROTOCOL 'OMGAAN MET AGRESSIE EN GEWELD'.....	65
BIJLAGE 18: PROTOCOL VOOR OPVANG PERSONEEL BIJ VOORVALLEN.....	68
BIJLAGE 19: PROTOCOL VOOR OPVANG LEERLINGEN BIJ VOORVALLEN.....	70
BIJLAGE 20: VERTROUWELIJK REGISTRATIEFORMULIER (INTERN GEBRUIK).....	72
AI 1: EFFECTIEF ANTI-PESTBELEID.....	74
AI 2: WERKWIJZE VEILIG THUIS.	87
AI 3: PRAKTISCHE INVULLING VAN LEERLINGZORG TOT DE MELDCODE	90
AI 4: SIGNALLEN VAN KINDERMISHANDELING.....	95
AI 5: HET VLAGGENSYSTEEM.....	97
AI 6: OMGAAN MET MEDIA BIJ INCIDENTEN OP SCHOOL.....	98
AI 7: OVERWEGINGEN MET BETREKKING TOT OUDERAVONDEN	102
AI 8: HANDREIKING 'ALS DE DOOD INGRIJPT.....'	103

1. Inleiding

Er is zorgvuldig gestreefd naar een beleidsplan sociale veiligheid dat recht doet aan het veiligheidsplan van WIJ de Venen en de daarin geformuleerde uitgangspunten. In dit beleidsplan worden de kaders en uitgangspunten geschetst voor de sociale veiligheid op alle 16 scholen van WIJ de Venen.

Dit plan is onderdeel van het meer algemene integrale veiligheidsbeleid van WIJ de Venen dat staat beschreven in het Integrale veiligheidsplan. Het integrale veiligheidsbeleid sluit aan bij relevante wet en regelgeving en bij de Arbowet en gaat in op alle aspecten rond de veiligheid van leerlingen, personeel en gasten die op en rond de scholen vertoeven. Beleid op het terrein van agressie en seksuele intimidatie (AG&SI) maken hiervan onderdeel uit. Het integrale veiligheidsplan biedt algemene richtlijnen op het terrein van veiligheid.

Een samenvatting van het Beleidsplan Sociale Veiligheid ten behoeve van de schoolgidsen van de scholen is te vinden in **Bijlage 1**: Samenvatting beleid t.b.v. schoolgids.

1.1 Leeswijzer

Het beleidsplan sociale veiligheid is opgebouwd uit vier pijlers (gezonde school werkwijze¹). Hiermee werken scholen integraal aan sociale veiligheid. De pijlers, die in de hoofdstukken 3, 4, 5 en 6 zijn uitgewerkt, staan hieronder uitgewerkt.

Hoofdstuk 3: Beleid en regels

Alle activiteiten en maatregelen rond sociale veiligheid zijn opgenomen in het integraal veiligheidsplan of het beleidsplan sociale veiligheid.

Hoofdstuk 4: Educatie

De school geeft structureel en planmatig les over sociale veiligheid. Daarnaast volgen schoolprofessionals, als nodig, verdiepende scholing rond dit thema.

Hoofdstuk 5: Schoolomgeving

Naast leerlingen en schoolprofessionals worden ook ouders actief bij het onderwerp sociale veiligheid betrokken.

Hoofdstuk 6: Signaleren

Het signaleren van sociale onveiligheid gebeurt actief binnen de school. Hiervoor zijn tools opgesteld en hebben schoolprofessionals training gevolgd.

In het beleidsplan is een aantal bijlages opgenomen. Deze zijn ter ondersteuning van het uitgewerkte beleid.

Verder is ook achtergrondinformatie opgenomen, dit betreft literatuurstudies of verdiepende informatie.

¹<https://www.gezondeschool.nl/primair-onderwijs/wat-is-gezonde-school>

1.2 Contactpersonen en bereikbaarheidsgegevens (bestuurlijk)

Crisismanagement

Betreffende crisismanagement is de contactpersoon binnen WIJ de Venen:

Astrid Kalmeijer, bestuursondersteuner
Telefoon: 0172-726112
a.kalmeijer@wijdevenen.nl

Communicatie bij incidenten/media

Betreffende de communicatie bij incidenten/media is de contactpersoon binnen WIJ de Venen:

Astrid Kalmeijer, bestuursondersteuner
0172-726112
a.kalmeijer@wijdevenen.nl

Borging en monitoring

Betreffende de borging en monitoring is de contactpersoon binnen WIJ de Venen:

Astrid Kalmeijer, bestuursondersteuner
0172-726112
a.kalmeijer@wijdevenen.nl

Gemeenschappelijke Medezeggenschapsraad (GMR)

Betreffende de GMR is de contactpersoon binnen WIJ de Venen:

Astrid Kalmeijer, bestuursondersteuner
0172-726112
a.kalmeijer@wijdevenen.nl

Vertrouwenspersoon (intern)

De vertrouwenspersoon (intern) binnen WIJ de Venen is:

Erica Doelman, Stafmedewerker Personeel en Organisatie
0172-726112
e.doelman@wijdevenen.nl

1.3 Contactpersonen en bereikbaarheidsgegevens (per school)

Crisismanagement

Betreffende crisismanagement is de contactpersoon binnen De Kinderarcke

Anne van Bostelen, directeur
0172-508165/0172-508358
a.bostelen@kinderarcke.nl

Communicatie bij incidenten/media

Betreffende de communicatie bij incidenten/media is de contactpersoon binnen De Kinderarcke

Anne van Bostelen, directeur
0172-508165 / 0172-508358
a.bostelen@kinderarcke.nl

Aandachtsfunctionaris sociale veiligheid (anti-pest coördinator)

De aandachtsfunctionaris sociale veiligheid binnen De Kinderarcke is:

Anne van Bostelen, directeur

0172-508165/0172-508358
a.bostelen@kinderarcke.nl

Contactpersoon (intern)

De contactpersoon (intern) binnen De Kinderarcke is:
S. de Jeu , leerkracht
0172-508165
s.dejeu@kinderarcke.nl

Vertrouwenspersoon (extern)

De vertrouwenspersoon (extern) voor ouders en leerlingen van De Kinderarcke is:

GGD Hollands Midden, Secretariaat Jeugdgezondheidszorg
088 - 308 33 42
externevertrouwenspersoon@ggdhm.nl

De vertrouwenspersoon (extern) voor professionals van De Kinderarcke is:

Piet de Boer (In voorkomende gevallen is zijn vervanger Marieke Brunings)
Telefoonnummer: 06-25042886
Ook kan er contact opgenomen worden met Winston & Partners 071-5132493 en kan men vragen naar de vertrouwenspersoon voor WIJ de Venen.
pdeboer@winstonpartners.nl.

Aandachtsfunctionaris huiselijk geweld en kindermishandeling

De aandachtsfunctionaris huiselijk geweld en kindermishandeling binnen De Kinderarcke is:

Barbara Heemskerk, interne begeleider
0172-508165 of 0172-508358
b.heemskerk@kinderarcke.nl

Preventiemedewerker

De preventiemedewerker binnen De Kinderarcke is:

M. Paymans
0172-508165
m.paymans@kinderarcke.nl

Medezeggenschapsraad

Betreffende de Medezeggenschapsraad is de contactpersoon binnen De Kinderarcke:

S. van der Meij , voorzitter MR
0172-508165
s.meij@kinderarcke.nl

2. Plichten

2.1 Wettelijk kader

Sinds 1 januari 2006 zijn scholen verplicht om een veiligheidsplan op te stellen. Het plan rond sociale veiligheid hangt hiermee samen. Scholen krijgen een wettelijke zorgplicht om zorg te dragen voor sociale veiligheid op school. Monitoring hiervan komt bij de school te liggen. De onderwijsinspectie ziet toe op dit te voeren veiligheidsbeleid.

Dit plan beschrijft hoe alle betrokkenen met elkaar om zullen gaan in het kader van sociale veiligheid en hoe deze onderwerpen worden verankerd in de praktijk op school. Het doel van dit sociale veiligheidsplan is om een zo veilig mogelijke leer- en werkomgeving te creëren voor leerlingen, professionals en ouders/ opvoeders². WIJ de Venen wil in elk geval voldoen aan de wettelijke verplichtingen. Voor meer informatie omtrent het wettelijke kader verwijzen we naar de website van de rijksoverheid³.

2.2 Doel van het sociale veiligheidsplan

We streven naar een leef- en leerklimaat waarin ons personeel en onze leerlingen zich veilig voelen en zich positief verbonden voelen met de school. Een positieve sociale binding met onze school vormt een belangrijke voorwaarde voor een zo optimaal mogelijk werkklimaat voor ons personeel en leerklimaat voor onze leerlingen.

Het beleidsplan sociale veiligheid heeft als doel alle vormen van agressie, geweld, seksuele intimidatie, discriminatie en pesten binnen of in de directe omgeving van de school te voorkomen en daar waar zich incidenten voordoen adequate maatregelen te treffen om verdere escalatie te voorkomen. Dit plan beschrijft de maatregelen die WIJ de Venen getroffen heeft en zal uitvoeren om een sociaal veilig schoolklimaat na te streven voor alle betrokkenen.

2.3 Sociaal veiligheidsplan in relatie tot het Arbo-beleidsplan

Het sociale veiligheidsplan is onderdeel van het Arbobeleidsplan. Het beleidsplan sociale veiligheid onderscheidt zich doordat hierin alleen aandacht is voor de sociale kant van veiligheid (met uitzondering van Agressie & Seksuele Intimidatie). Fysieke veiligheid wordt losgekoppeld van sociale veiligheid, zoals dat ook gebeurt bij Arbo-beleid. Vanzelfsprekend dient er afstemming plaats te vinden omtrent raakvlakken tussen fysieke en sociale veiligheid.

² In dit beleidsplan wordt gesproken over ouder(s). Waar ouder(s) staat kan ook verzorger gelezen worden.

³ <http://wetten.overheid.nl/BWBR0003420/2017-01-01>.

3. Beleid en regels

3.1 Visie

Hoewel ieder mens uniek is en aanwijsbare culturele, sociale of fysieke verschillen kan ervaren, zijn er per ontwikkelingsfase gemeenschappelijke elementen herkenbaar. Met deze gemeenschappelijke kenmerken als basis willen we leerlingen leren omgaan met zichzelf en anderen, een positieve kijk op seksualiteit meegeven en waarden en normen vormen, zodat zij (later) verantwoorde keuzes maken in de omgang met anderen.

Door middel van de kernwaarden, educatie en regels over sociale- en seksuele ontwikkeling leren we de leerlingen, in samenwerking met hun ouders, normen en waarden. Vanuit het gedachtengoed dat we elkaar, respecteren, ongeacht ons uiterlijk, onze sociale of culturele achtergrond of onze seksuele geaardheid. Dat respect tonen we door niemand uit te schelden en geen scheldwoorden te gebruiken. Zo helpen we de leerlingen zich veilig te ontwikkelen tot volwassenen met eigenwaarde, met respect voor verschillen en waarden die onze samenleving rijk is.

3.2 Een 'schoolbrede' aanpak

Onderzoek toont aan dat de sociale veiligheid wordt geoptimaliseerd als de school hier structureel aandacht aan besteedt. We richten onze aandacht hierbij op alle betrokkenen bij de school en verweven de aanpak met het curriculum en organisatie als geheel. Deze aanpak wordt ook wel de 'schoolbrede' aanpak genoemd. Binnen deze aanpak zijn duidelijke (school)regels en deze regels zijn geborgd in beleid. Alle betrokkenen zijn participant en worden geacht actief te zijn bij het bewaken van sociale veiligheid.

De school heeft een eenduidige aanpak betreft educatie (en voorlichting), omdat dit het preventieve kader is waarbinnen betrokkenen zichzelf begeven, gedrag vertonen en oefenen. School wil leerlingen, samen met hun ouders, leren hoe ze gewenst gedrag kunnen vertonen, in relatie tot groepsdynamiek en persoonlijke omstandigheden.

Onderzoek hiernaar toont het grootste effect aan bij langlopende initiatieven, waarbij zowel preventief als curatief gehandeld wordt. Ook zaken die pesten, uitsluiting en onbegrip kunnen veroorzaken, dienen structurele aandacht te krijgen in de vorm van burgerschapsvorming. Hierbij worden thema's behandeld als seksuele ontwikkeling en diversiteit, discriminatie, (v)chtscheiding, rouw, radicalisatie, cultuur en religieuze stromingen. Door alle informatie methodisch te laten aansluiten bij de belevingswereld en leeftijd van opgroeiende leerlingen wordt de informatie herkenbaar en toepasbaar voor leerlingen en ouders. Daarbij voorkomen we dat bepaalde initiatieven in elke klas worden herhaald, hetgeen mogelijk tot desinteresse en weerstand kan leiden.

Veel studies over pesten wijzen werkzame elementen aan, die pesten helpen terugdringen. Goede communicatie tussen alle betrokkenen is hierbij cruciaal. Het gaat dan om communicatie tussen leerkrachten en leerlingen, leerkrachten en leerlingen onderling en ouders. Hierbij is het van belang dat onderling contact laagdrempelig kan ontstaan doordat betrokkenen elkaar kennen. En er moet ruimte bestaan binnen de 'relatie' om met elkaar te praten over pesten, indien dit speelt. Op basis van de onderzoeken zijn er, naast communicatie, meer werkzame elementen aanwijsbaar. Hieronder worden elementen genoemd die de school toepast bij situaties waarbij de sociale veiligheid bedreigd wordt. Dit kan betrekking hebben op pesten en discriminatie, maar ook op andere gebeurtenissen zoals echtscheiding en rouw.

Werkzame elementen die in de school worden toegepast zijn:

- Duidelijke communicatie zowel tussen professionals onderling, als naar ouders en leerlingen.
- De duur en intensiteit van het programma voor leerlingen en leerkrachten.
- Disciplinerende methoden.
- Monitoren van veiligheid, documenteren en evalueren van pestincidenten .
- Toezicht op het schoolplein en andere vrije (speel)situaties.
- Een speciaal team waarin leerkrachten, leerlingen en eventueel externe professionals samenwerken, om pesten te stoppen.
- Training voor leerkrachten omtrent pesten.
- Oudertraining en bijeenkomsten voor ouders omtrent pesten.
- Activiteiten gericht op het opbouwen van een relatie tussen leerlingen.

- Video's die worden getoond om leerlingen meer inzicht te geven in (de gevolgen) van pesten.
- Actieve participatie van leerlingen bij de preventie van pesten.
- Begeleiding van leerlingen die gepest worden.
- Begeleiding voor pesters.

In **Al 1** (effectief anti-pestbeleid) is een literatuurstudie (van GGD HM) opgenomen naar pesten en werkzame elementen om sociale veiligheid te herstellen.

3.2.1 Educatie en burgerschapsvorming

In het beleid is opgenomen dat we jaarlijks minimaal 10 uur les geven over relaties en seksualiteit en 30 uur les geven over sociaal emotionele ontwikkeling in groep 1 t/m 8. Hierbij sluiten we aan bij de pedagogische doelstellingen van de school.

Ook is er aandacht voor burgerschapsvorming, waarbij er aandacht is voor diversiteit, discriminatie, (v)chtscheiding, rouw, radicalisering, cultuur en religieuze stromingen. Daarnaast geeft elke school in de schoolgids aan hoe de school aandacht aan deze onderwerpen besteedt en waarom de school dit doet.

3.3 Normen en regels

Binnen alle scholen van WIJ de Venen volgen we de volgende omgangsnormen:

- Iedereen is anders en we horen er allemaal bij.
- We helpen elkaar.
- We zorgen goed voor elkaar, onszelf en onze omgeving.

Vanuit deze normen hanteren we de volgende uitgangspunten:

- Mannen en vrouwen (jongens en meisjes) zijn gelijkwaardig. Ook waar het omgang met leerlingen betreft. Er wordt in benadering, handelwijze en contact geen onderscheid gemaakt. We passen onze handelwijzen echter wel aan de persoon die voor ons staat, qua leeftijd, geslacht, taalniveau en cultuurachtergrond.
- In- en externe professionals, leerlingen en ouders dragen zorg voor een klimaat waarin iedereen zich veilig voelt.
- In- en externe professionals, leerlingen en ouders hebben respect voor elkaars waarden, mening, geloofsovertuiging en leefwijze.
- In- en externe professionals, leerlingen en ouders creëren ruimte waar het mogelijk is verschillend te zijn (deze verschillen kunnen betrekking hebben op persoonsgebonden of cultuurgebonden verschillen).
- In- en externe professionals, leerlingen en ouders weten welke gedragingen, taal, teksten en afbeeldingen worden gezien als onveilig, seksistisch, discriminerend, gewelddadig of welke als pestgedrag kunnen worden ervaren en spreken af deze niet te gebruiken.
- In- en externe professionals, leerlingen en ouders zien er samen op toe, dat leerlingen zich bewust zijn en worden van gewenste gedragsregels en dat ze deze onderling toepassen.

Onder deze normen en uitgangspunten heeft elke school zijn eigen gedragsregels geformuleerd.

Hierbij is rekening gehouden met de volgende aandachtspunten:

- Bij het vaststellen en handhaven van regels moet rekening gehouden worden met de aard en het sociaal-emotionele ontwikkelingsniveau van de betreffende leeftijdsgroepen.
- Gedragsregels mogen het spontane omgaan van alle betrokkenen met elkaar niet in de weg staan.
- Fysiek contact kan onderdeel zijn van het pedagogisch klimaat. Uitgangspunt daarbij is dat de algemeen geldende normen en waarden in acht worden genomen.
- Deze gedragsregels impliceren niet dat wat niet in regels is vastgelegd automatisch wel toelaatbaar is.

3.3.1 Grensoverschrijdend gedrag

Onder grensoverschrijdend gedrag worden nadrukkelijk alle gedragingen in woord en daad begrepen die een negatieve invloed hebben op het veiligheidsgevoel van alle betrokkenen. Hoe binnen WIJ de Venen omgaan wordt met agressie en geweld staat beschreven in **Bijlage 17**: Protocol 'omgaan met agressie en geweld'.

Leerlingen

Grensoverschrijdend gedrag kan door één of meer leerlingen vertoond worden, dit kan in de klas, in de gymzaal, op het toilet en/of tijdens het buitenspelen plaatsvinden. Leerlingen die gedrag vertonen dat als grensoverschrijdend wordt ervaren, worden hierop aangesproken door de schoolprofessionals, waarbij gewenst gedrag actief wordt aangeleerd zodat de leerling weet hoe het zich wél moet gedragen. Indien nodig wordt samenwerking met ouders gezocht (conform de Wet Meldcode). Om adequaat te kunnen handhaven en reageren moet het team altijd geïnformeerd worden over wat er speelt rondom een leerling(en) en de hierbij gemaakte afspraken. Van herhaalde en ernstige gedragingen wordt tevens notitie gemaakt in het leerlingdossier.

NB: Bij ernstig grensoverschrijdend gedrag dat fysiek of emotioneel letsel veroorzaakt, kunnen stappen uit het protocol 'grensoverschrijdend gedrag, time-out, schorsen en verwijderen' worden overgeslagen ten behoeve van de veiligheid. Bij het nemen van passende maatregelen wordt rekening gehouden met de leeftijd en het ontwikkelingsniveau van het kind.

Hierbij wordt van de professionals verwacht dat ze:

- Elke leerling zo neutraal mogelijk begeleiden. Een leerling die grensoverschrijdend gedrag vertoont blijft leerplichtig, en de school de partij die zorgdraagt voor de leerplicht.
- Zich onthouden van persoonlijke en emotionele uitspraken over de voorgevallen situatie naar betrokkenen, zoals leerlingen en/of ouders. Ook schriftelijke uitingen per e-mail of sociale media zijn niet toegestaan.
- Zich conformeren aan de afgesproken communicatieboodschappen richting leerlingen of ouders, ongeacht hun persoonlijke standpunt. Het handelen van de professional bij (vervolg)vragen van ouders en leerlingen dient consistent te zijn aan de uitgedragen boodschap.
- Geen uitingen (zoals interviews) doen naar pers en andere media.

Professionals

Grensoverschrijdend gedrag van of tussen in- en externe professionals wordt door bevoegd gezag met betrokkene(n) besproken. Hierbij worden relevante professionals betrokken.

Relatie professional - leerling

De wet 'bestrijding van seksueel misbruik en seksuele intimidatie in het onderwijs', bevat een aangifteplicht voor het bevoegd gezag en een meldplicht voor het personeel als er sprake is van seksuele intimidatie en seksueel misbruik, gepleegd door een professional van een onderwijsinstelling jegens een minderjarige leerling (**Bijlage 3**: Stappen bij misbruik door professionals).

Ouders

Ouders die hun kind inschrijven op een WIJ de Venen -school gaan akkoord met de normen en regels binnen de betreffende school. De normen en regels worden actief met 'nieuwe' ouders besproken. Grensoverschrijdend gedrag van of tussen ouders (in of rondom school) wordt niet getolereerd en wordt door bevoegd gezag met betrokkene(n) besproken. Hierbij worden relevante professionals betrokken.

3.4 Beroepscode en gedragscode voor professionals

Uitgangspunt bij vorming van een sociaal veilig klimaat is de beroepscode (Bijlage 4: Beroepscode sociale veiligheid) waarover alle betrokken schoolprofessionals worden geïnformeerd. De beroepscode benoemt welk gedrag wenselijk is en hoe wordt omgegaan met ongewenste gedragingen. De beroepscode is leidend binnen alle scholen. De verklaring dient regelmatig, tenminste jaarlijks besproken te worden in eventuele teamvergaderingen en bijeenkomsten met andere professionals. Hierbij is het streven om de verklaring zo concreet mogelijk bespreekbaar te maken aan de hand van casussen of praktijksituaties in de school. Hierbij kan, naast de attitude van leerkrachten, directie en management, ook zeker gedacht worden aan overblijfouders, ouderraadsleden en buitenschoolse opvang.

De gedragscode (Bijlage 5: Gedragscode voor professionals) is een concrete uitwerking voor professionals van de beroepscode. Deze geeft per schoolsituatie aan wat er van professionals verwacht wordt in de omgang met leerlingen.

3.5 Taken en verantwoordelijkheden

De aanpak rond sociale veiligheid omvat een aantal nieuwe en bestaande taken. Hieronder is weergegeven welke rollen (taken) en verantwoordelijkheden er zijn. Daarbij wordt aangegeven bij welke functies de genoemde rollen en verantwoordelijkheden binnen WIJ de Venen zijn belegd.

3.5.1 Aandachtsfunctionaris sociale veiligheid (anti-pest coördinator)

Functie: directeur

(in samenwerking met een leerkracht (bijv. de kanjercoördinator) of een werkgroep van de school)
De bereikbaarheidsgegevens van de directeur staan vermeld in hoofdstuk 1.3.

Kennis van sociale- en seksuele ontwikkeling moet geleerd, gedeeld en geborgd worden. De borging vindt enerzijds plaats in beleid en handhaving en anderzijds via het organiseren van educatie, monitoring en analyse van de monitoring. De aandachtsfunctionaris heeft als taak: de implementatie en de borging van een preventieve aanpak. Verder is het van belang dat er een aanspreekpunt is in gevallen van calamiteiten. Op zulke momenten is het wenselijk dat er adequaat en kordaat gehandeld kan worden. Hiervoor is niet alleen daadkracht nodig, maar ook een functie die hiertoe legitimeert.

Taakomschrijving

- Ouders, leerlingen en externe professionals betrekken bij vorming en onderhouden van sociale veiligheid.
- (Herhaaldelijk) Bespreekbaar maken 'beroepscode sociale veiligheid'.
- Invoeren, bespreken en handhaven van schoolregels en gedragsregels.
- Vaststellen en monitoren doorgaande leerlijn omtrent sociale ontwikkeling en seksuele vorming (en eventueel hiervoor aanstellen van een coördinator).
- Beschrijven van schoolbeleid 'sociale veiligheid' in schoolgids, website en beleidsplan.
- Coördineren van deskundigheidsbevordering onder leerkrachten: kennis, vaardigheden, signalering, Meldcode.
- Verzamelen (en analyseren) signalen van sociale onveiligheid en fungeren als aanspreekpunt hieromtrent.
- Casemanagement bij calamiteiten.
- Indien nodig: doen van melding bij 'Veilig Thuis' in overleg met de aandachtsfunctionaris huiselijk geweld en kindermishandeling.
- Procesmanagement per leerling waar volgens de stappen van de meldcode gehandeld wordt
- Verzamelen en analyseren incidentenregistratie (Bijlage 6: Incidentenregistratie sociale veiligheid).

3.5.2 Contactpersoon/vertrouwenspersoon

De bereikbaarheidsgegevens van de contactpersoon/vertrouwenspersoon staan vermeld in hoofdstuk 1.3.

Contactpersoon

Functie: Leerkracht (minimaal één) en eventueel een ouder

De beoogde aanpak omtrent sociale veiligheid vraagt om professionals die kunnen reageren op situaties in en om de school die voortkomen uit sociale- of fysieke onveiligheid. Ouders, leerlingen en professionals hebben het recht op een objectieve gesprekspartner om hun verhaal te doen en advies te vragen.

De contactpersoon is verbonden aan de school. Deze persoon is laagdrempelig te benaderen en kent de school, de leerkrachten en de populatie. Deze persoon is benaderbaar voor ouders, leerlingen en leerkrachten (collega's) die een klacht hebben en die zich daarin onvoldoende gehoord voelen. De gesprekken met de contactpersoon zijn vertrouwelijk, binnen de kaders die de privacy wetgeving hiervoor stelt.

De contactpersoon kent de klachtenregeling en de stappen die daarin gezet kunnen worden. De contactpersoon adviseert welke stappen het beste ondernomen kunnen worden en verwijst door naar de externe vertrouwenspersoon. De contactpersoon draagt er zorg voor dat de klager gehoor vindt.

Interne vertrouwenspersoon

Functie: stafmedewerker P&O (Personeel en Organisatie)

De stafmedewerkers P&O fungeren als interne vertrouwenspersonen voor de professionals. Professionals kunnen hier met hun klachten terecht vóór zij de stap naar een externe vertrouwenspersoon zetten.

Externe vertrouwenspersoon

De externe vertrouwenspersoon functioneert als aanspreekpunt bij meldingen en klachten over machtsmisbruik. Hij gaat na wat de melder reeds heeft ondernomen om de klacht op te lossen. Samen met de melder zoekt hij naar een oplossing en ondersteunt de melder bij eventuele verdere stappen. Na toestemming van de melder kan hij contact opnemen met de aangeklaagde. De externe vertrouwenspersoon is onafhankelijk. De gesprekken met deze persoon zijn strikt vertrouwelijk.

Ouders en leerlingen

Voor ouders en leerlingen is de rol van externe vertrouwenspersoon belegd bij de GGD HM:

GGD Hollands Midden, Secretariaat Jeugdgezondheidszorg

088 - 308 33 42

externevertrouwenspersoon@ggdhm.nl

Professionals

Voor professionals is een overeenkomst afgesloten bij de landelijke vereniging voor vertrouwenspersonen.

Piet de Boer (In voorkomende gevallen is zijn vervanger Marieke Brunings)

Telefoonnummer: 06-25042886

Ook kan er contact opgenomen worden met Winston & Partners 071-5132493 en kan men vragen naar de vertrouwenspersoon voor WIJ de Venen.

pdeboer@winstonpartners.nl

3.5.3 Aandachtsfunctionaris huiselijk geweld en kindermishandeling

Functie: Intern Begeleider (IB-er)

De bereikbaarheidsgegevens van de Intern Begeleider staan vermeld in hoofdstuk 1.3.

De aandachtsfunctionaris kindermishandeling is een (verplicht) inhoudelijk geschoolde professional. De functionaris heeft een meerdaagse training gehad, beschikt over de benodigde vaardigheden en kennis om een zorgproces af te wikkelen volgens de Wet Meldcode.

Voor interne professionals functioneert de aandachtfunctionaris als contactpersoon voor algemene informatie over de Meldcode, huiselijk geweld en kindermishandeling. Ook procesbegeleiding en (confrontatie)gesprekken met ouders maken hier onderdeel van uit.

De aandachtfunctionaris maakt deel uit van een netwerk van aandachtfunctionarissen kindermishandeling. Het netwerk is bij voorkeur lokaal georganiseerd in samenwerking met CJG(-partners), maar kan ook bestuursbreed plaatsvinden. Bijeenkomsten zijn onder andere gericht op casuïstiek-besprekingen, intervisie en deskundigheidsbevordering.

Een IB-er heeft expertise die zich richt op begeleiding en coaching van de leerkracht, case-management, leerling-observatie en advisering. Door deze positie kan een IB-er goed optreden als procesmanager van de Meldcode.

Taakomschrijving

- Draagt zorg voor het 'up to date' houden van zijn/haar kennis en expertise omtrent de Wet Meldcode, huiselijk geweld en kindermishandeling.
- Herkent signalen die kunnen wijzen op huiselijk geweld en kindermishandeling en kent de acties van de Meldcode.
- Heeft voldoende kennis van en vaardigheden rond het voeren, documenteren en organiseren van (confrontatie)gesprekken.
- Heeft kennis van het netwerk van zorgverleners en ketenpartners, om zorg te organiseren en interne professionals te ondersteunen (Bijlage 7: Sociale kaart).
- Functioneert als vraagbaak binnen de organisatie voor algemene informatie over de Meldcode, huiselijk geweld en kindermishandeling.
- Zorgt dat (nieuwe) in- en externe professionals afdoende kennis hebben van het onderwerp en zorgt dat het onderwerp geagendeerd blijft.
- Evalueert de werking van de Meldcode regelmatig om zo nodig acties in gang te zetten om de toepassing van de Meldcode te optimaliseren.
- Voert procesmanagement op het moment dat school overgaat tot melding (14.2 De Meldcode).
- Ziet toe op dossierontwikkeling en verslaglegging (als er melding wordt gedaan).
- Waakt over de veiligheid van de leerling bij het nemen van beslissingen (Bijlage 8: Balansmodel Bakker).
- Neemt contact op met 'Veilig Thuis' voor advies of melding (Al 2: Werkwijze Veilig Thuis).
- Evalueert de genomen acties met betrokkenen.
- Ziet toe op zorgvuldige omgang met de privacy van het betreffende gezin.
- Bewaakt beleid en afspraken over de wijze waarop de organisatie de verantwoordelijkheid opschaaft indien de signalering, ondersteuning en/of verwijzing voor een leerling stagneert.

3.5.4 Leerkracht

De leerkracht heeft als primaire taak het geven van een onderwijsaanbod over sociale veiligheid. Onder sociale veiligheid valt de sociaal emotionele ontwikkeling (groepsvorming, tegengaan pesten, sociale onveiligheid, enz.) en relaties en seksualiteit (vriendschap, verliefdheid, weerbaarheid). Daarnaast is de leerkracht de eerste verantwoordelijke voor het signaleren en bespreekbaar maken van signalen van huiselijk geweld, kindermishandeling, seksueel misbruik en sociale onveiligheid. Daarbij doet de leerkracht de registratie in ParnasSys en bespreekt de signalen met ouders. De leerkracht deelt de zorgen over de leerlingen met collega('s) en zo nodig met de intern begeleider en de directeur. De leerkracht is geschoold op de genoemde gebieden en houdt kennis op peil.

NB: De leerkracht moet een vertrouwensband met ouders onderhouden, daarom ligt de verantwoordelijkheid voor het doen van een melding bij 'Veilig Thuis' bij de directeur, in overleg met de aandachtfunctionaris huiselijk geweld en kindermishandeling.

Taakomschrijving

- Is het eerste aanspreekpunt voor ouders en leerlingen als er zorgen zijn rond sociale veiligheid.
- Creëert een pedagogisch klimaat waarin alle leerlingen zich veilig en gewaardeerd voelen.
- Speelt in de les in op de ontwikkelingen op terreinen als maatschappij en cultuur, gezondheid en milieu, politiek en levensbeschouwing.
- Draagt zorg voor het geven van onderwijs op het gebied van 'sociaal emotionele ontwikkeling' en 'relaties en seksualiteit' en is hierin voldoende geschoold.

- Houdt de sociaal emotionele ontwikkeling van leerlingen systematisch (minimaal 1x per jaar) bij middels een vragenlijst uit ParnasSys en bespreekt deze met interne betrokkenen en ouders/verzorgers. Hierbij signaleert en handelt de leerkracht bij sociaal pedagogische problemen en sociale onveiligheid onder leerlingen.
- Beschikt over voldoende kennis en vaardigheden voor het signaleren van huiselijk geweld, kindermishandeling en seksueel misbruik en kan deze in kaart brengen middels een logboek of signalenlijst.
- Heeft voldoende kennis en vaardigheden om de stappen van de Meldcode te doorlopen.
- Maakt zorgen over een leerling bespreekbaar met interne professionals.
- Gaat in gesprek met ouders om de (eerste) zorgen over een leerling te delen.
- Gaat in gesprek met de leerling waar zorg over is, om een vertrouwensband op te bouwen en het welbevinden van de leerling te peilen.

Daarnaast beheerst de leerkracht ook de door de Onderwijscoöperatie (voorheen Stichting Beroepskwaliteit Leraren) vastgestelde zeven competenties:

1. Interpersoonlijk competent: Leiding geven en zorgen voor een goede sfeer van omgaan met en samenwerking tussen leerlingen.
2. Pedagogisch competent: Zorgen voor een veilige leeromgeving en bevorderen van persoonlijke, sociale en morele ontwikkeling of: bevorderen van de ontwikkeling tot een zelfstandig en verantwoordelijk persoon.
3. Vakinhoudelijk en didactisch competent: Zorgen voor een krachtige leeromgeving en bevorderen van het leren.
4. Organisatorisch competent: Zorgen voor een overzichtelijke, ordelijke en taakgerichte sfeer en structuur in de leeromgeving.
5. Competent in het samenwerken met collega's: Zorgen dat het werk afgestemd is op dat van collega's; bijdragen aan het goed functioneren van de schoolorganisatie.
6. Competent in samenwerking met de omgeving: In het belang van de leerlingen een relatie onderhouden met ouders, buurt, bedrijven en instellingen.
7. Competent in reflectie en ontwikkeling: Zorgen voor de eigen professionele ontwikkeling en de professionele kwaliteit van de beroepsuitoefening.

(Bron: <https://wij-leren.nl/SBL-competenties-leerkracht-primair-onderwijs.php>)

3.5.5 Preventiemedewerker

Voor deze taak is een contactpersoon vastgesteld. De contactpersonen en hun bereikbaarheidsgegevens zijn verzameld in hoofdstuk 1.2 en 1.3.

De preventiemedewerker maakt geen onderdeel uit van beleid rond sociale veiligheid. De taken van de preventiemedewerker zijn gericht op de fysieke veiligheid in en rondom het gebouw. Binnen de taak van de preventiemedewerker valt een wettelijk stuk Arbo, waar scholen aan moeten voldoen. De rol van preventiemedewerker kan belegd worden bij een interne professional met BHV-certificering. Waar sociale veiligheid en de fysieke omgeving raakvlakken hebben is afstemming vanzelfsprekend wenselijk. Zie voor een volledige en actuele beschrijving van taken het Integrale Veiligheidsplan.

3.6 Borging en monitoring

Voor deze taak of situatie is een contactpersoon vastgesteld. De contactpersonen en hun bereikbaarheidsgegevens zijn verzameld in hoofdstuk 1.2 en 1.3.

De verschillende rollen moeten geborgd worden binnen de school. Dit kan door de rollen actief te bespreken binnen eventuele teamvergaderingen, maar ook door in de praktijk de rol in te vullen. Zo is, voor zowel leerkrachten als ouders en leerlingen, duidelijk bij wie ze met welke vragen terecht kunnen. Het beleidsplan geeft duidelijke kaders en beschrijvingen van de taken en rollen die nodig zijn om sociale veiligheid te bereiken, te monitoren en te behouden.

Sociale veiligheid kan echter nooit worden gegarandeerd. Er kunnen zich altijd incidenten voordoen die de sociale veiligheid onder druk zetten. Hieronder kunnen gevallen van misbruik, huiselijk geweld,

omvangrijke vormen van pesten, agressie en discriminatie worden verstaan. Ook valt hierbij te denken aan verwaarlozing en bedreiging. Voor gevallen waarbij de sociale veiligheid onder druk komt te staan is monitoring van belang. Monitoring is een eenvoudige manier om zicht te houden op de mate waarin incidenten plaatsvinden, de aard van de incidenten en de stappen die hierbij zijn genomen. In **Bijlage 6: Incidentenregistratie sociale veiligheid** worden alle signalen, die de sociale veiligheid onder druk zetten, verzameld. Doel van het document is het centraal monitoren van gevallen hieromtrent, om vroegtijdig trends te herkennen en soortgelijk gedrag centraal te documenteren. Incidenten worden chronologisch gedocumenteerd en structureel geanalyseerd, samen met de uitkomsten van de (jaarlijkse) monitoring door middel van vragenlijsten voor leerkrachten en leerlingen (**Bijlage 10: Vragenlijst leerlingen sociale veiligheid**).

Voor elk afzonderlijk en significant incident, met betrekking tot de Meldcode, wordt een rapportage ingevuld. Elke twee jaar bundelt de aandachtsfunctionaris sociale veiligheid alle incidenten. De tabellen worden achter elkaar in een document bewaard door de aandachtsfunctionaris sociale veiligheid. Deze tool dient als monitoringsinstrument om na te gaan in hoeverre scholen in aanraking komen met (noemenswaardige) incidenten rondom de Meldcode, wat de aard van deze incidenten is en in hoeverre de Meldcode, rollen en taken hierin voorzien. Zie voor het instrument **Bijlage 9**.

4. Educatie

4.1 Methoden

Om sociale veiligheid binnen de school te borgen maakt de school gebruik van effectieve methodes. Om dit laatste te beoordelen kijkt de school naar de vier pijlers van de Gezonde School, zoals in de inleiding beschreven. Voor meer informatie over de Gezonde School en de vier pijlers, zie <https://www.gezondeschool.nl/primair-onderwijs/wat-is-gezonde-school>

Naast het methodisch lesgeven, is het onderwerp sociale veiligheid ook in het dagelijks handelen van de leerkracht verweven.

De volgende methodes zijn op effect onderzocht en effectief bevonden (NJI of LocketGezondLeven), en worden door de scholen gebruikt (school maakt van één van deze methoden gebruik):

Lichamelijke en relationele ontwikkeling

- Lespakket 'relaties en seksualiteit' of digibordsoftware 'Kriebels in je buik'

Sociale Veiligheid

- Kanjertraining
- PBS
- Leefstijl
- Kwink

4.1.1 Lessen relaties en seksualiteit

De school geeft structureel (ongeveer één uur per maand) les uit het lespakket 'kriebels in je buik' (Rutgers). Dit betekent dat minimaal elke maand een les (van ongeveer een uur) over het onderwerp wordt gegeven, waarbij lichamelijke ontwikkeling & zelfbeeld, voortplanting & gezinsvorming, sociale- & emotionele ontwikkeling en seksuele weerbaarheid aan bod komen.

Bron: <https://www.seksuelelevoming.nl/onderwijssoort/basisonderwijs/lesmateriaal/lesmethode-kriebels-je-buik>

4.1.2 Lessen sociaal emotionele ontwikkeling

School maakt gebruik van één van onderstaande methodes. In de schoolgids is per school beschreven van welke methode ze gebruik maken. De school geeft structureel les over sociaal emotionele ontwikkeling middels een effectieve methode. Elke maand worden er minimaal drie lessen van ongeveer een uur gegeven.

Kanjertraining

Kanjertraining is een interventie waarvan het effect bewezen is. Het is een programma gericht op de sociaal emotionele ontwikkeling van kinderen. De doelen voor het onderwijs zijn:

- leerlingen durven zichzelf te zijn
- leerlingen voelen zich veilig
- leerlingen voelen zich bij elkaar betrokken
- leerlingen krijgen meer zelfvertrouwen
- leerlingen kunnen gevoelens onder woorden brengen

(Bron: <http://www.kanjertraining.nl>)

PBS

PBS staat voor Positive Behavior Support en is een effectief bewezen interventie. PBS is een schoolbrede aanpak waarbij een team zich richt op het stimuleren van gewenst gedrag van leerlingen. Dit doen zij door:

- de waarden van de school te bepalen en de gedragsregels hieraan te koppelen;
- de gedragsregels te visualiseren;
- door middel van lessen in goed gedrag de gedragsregels daadwerkelijk te oefenen;
- te werken aan een positieve schoolcultuur;
- het actief toezicht in de algemene ruimten verder aan te scherpen;
- afspraken te maken over ongewenst gedrag en de daaropvolgende consequenties;
- data te verzamelen en te analyseren.

Op deze manier ontstaat een veilig, voorspelbaar klimaat waarbinnen pro sociaal- en leerbevorderend gedrag systematisch wordt bekrachtigd en ongewenst gedrag eenduidig wordt omgebogen. De leerlingen weten wat er in de school van hen verwacht wordt en gedragen zich daarnaar. Voor verreweg de meeste leerlingen biedt deze sociale omgeving voldoende basis om zich goed te kunnen richten op de lesstof. Zo ontstaat meer effectieve leertijd, een grotere taakgerichtheid en minder verstoring in de klas. De leerprestaties verbeteren.

(Bron: <http://www.swpbs.nl>)

Leefstijl

Het programma Leefstijl leert leerlingen zich bewust te worden van de normen en waarden in de maatschappij. Dit leren ze niet op een theoretische manier maar in de praktijk. Samen met klasgenoten doen leerlingen allerlei activiteiten en opdrachten die het besef van 'goed met elkaar omgaan' versterken. Leefstijl is een interventie waarvan het effect bewezen is.

Het Leefstijl-programma voor primair onderwijs kent zes thema's die ieder jaar terugkomen. Hoe ouder de leerlingen, des te dieper wordt ingegaan op de thema's. Zo wordt er schoolbreed gewerkt en kan iedereen, ook op het plein, meepraten. De zes Leefstijlthema's voor primair onderwijs zijn:

- De groep, dat zijn wij! (over sfeer in de groep)
- Praten en luisteren (over communicatie)
- Ken je dat gevoel? (over gevoelens)
- Ik vertrouw op mij (over zelfvertrouwen)
- Iedereen anders, allemaal gelijk (over diversiteit)
- Lekker gezond (over gezondheidsvaardigheden)

(Bron: <http://www.leefstijl.nl>)

Kwink

Kwink is een preventieve interventie voor alle kinderen van groep 1 tot en met 8 in het primair onderwijs. Kwink biedt een doordacht programma voor de sociaal-emotioneel ontwikkeling, gebaseerd op de laatste wetenschappelijke inzichten. De interventie bestaat uit minimaal twintig lessen van 45 minuten per jaar. Door middel van digitale wereld en diverse werkvormen wordt verstoring gedrag in de klas voorkomen en wordt van de klas een positieve groep gemaakt.

Kwink bestaat uit jaarlijks twintig lessen. Er worden verschillende werkvormen ingezet, zoals een kringgesprek, een rollenspel of liedjes. Kwink sluit met de inhoud van de lessen naadloos aan bij de fases van de groepsvorming. Hierdoor krijgt een leerkracht handvatten om de groepsvorming te sturen en de klas een positieve groep laten worden. Voorwaardelijk is dat kinderen over hun innerlijke wereld leren praten.

(Bron: <https://www.kwinkopschool.nl/> en <https://www.nji.nl/nl/Databank/Databank-Effectieve-Jeugdinterventies/Erkende-interventies/Kwink>)

4.1.3 Leerlingvolgsystemen

Elke school heeft de wettelijke verplichting (wet sociale veiligheid) om leerlingen minimaal één keer per jaar te bevragen over hun veiligheidsbeleving op school, in ieder geval in de groepen 5 t/m 8. De meeste leerlingvolgsystemen hebben vragen hierover geïntegreerd in hun leerlingvolgsysteem.

De scholen maken gebruik van een op effect beoordeeld leerlingvolgsysteem. De scholen maken gebruik van één van de volgende systemen:

- SCOL
- ZIEN! (ParnasSys)
- KanVas
- Viseon
- KIJK

NB: Om aan de wettelijke eisen te voldoen stellen scholen in ieder geval de vragen uit **Bijlage 10**: Vragenlijst leerlingen sociale veiligheid aan hun bovenbouw-leerlingen.

SCOL (beoordelingsjaar: 2005)

De Sociale Competentie ObservatieLijst (SCOL) is een leerlingvolgsysteem voor sociale competentie. De SCOL bevat een scorelijst per leerling die tweemaal per jaar ingevuld wordt: één keer rond de herfstvakantie en de tweede keer in het voorjaar.

De leerkracht kent de leerlingen en weet hoe zij zich gewoonlijk in allerlei situaties gedragen. Hij kan het gedrag van de leerlingen goed plaatsen. Door de leerling voorafgaand aan het invullen nog eens bewust te observeren, wordt het oordeel van de leerkracht getoetst aan het gedrag van de leerling. De categorieën waarop de leerkracht observeert zijn:

- Ervaringen delen.
- Aardig doen.
- Samen spelen en werken.
- Een taak uitvoeren.
- Jezelf presenteren.
- Een keuze maken.
- Opkomen voor jezelf.
- Omgaan met ruzie.

ZIEN! (Parnassys) (beoordelingsjaar: 2009)

ZIEN! is een expertsysteem dat de leerkracht helpt bij het bevorderen van de sociaal-emotionele ontwikkeling van de leerlingen. Er wordt gebruik gemaakt van vijf vaardigheden die nodig zijn om op een adequate manier de sociaal-emotionele ontwikkeltaken te volbrengen:

- sociaal initiatief
- sociale flexibiliteit
- sociale autonomie
- impulsbeheersing
- inlevingsvermogen

De categorieën helpen de leerkracht om inzicht te krijgen in mogelijke oorzaken van een lagere betrokkenheid en/of welbevinden. Ze geven zicht op de sociaal-emotionele ontwikkelbehoeften van een leerling of groep. Dit stelt leerkrachten beter in staat om leerlingen adequaat te kunnen ondersteunen. Een belangrijk voordeel van de vijf vaardigheids categorieën is dat het hier gaat om direct te beïnvloeden leerlingkenmerken.

KanVAS (Kanjertaining) (beoordelingsjaar: 2012)

KanVAS is het digitale Kanjer Volg- en Adviesstelsel dat het kenniscentrum van de Kanjertraining heeft ontwikkeld. Dit stelsel bestaat onder andere uit een sociogram, een leerlingenvragenlijst, een docentvragenlijst en een breed scala aan pedagogische adviezen. De leerlingenvragenlijst kan door scholen eveneens gebruikt worden om de sociale opbrengsten aan de onderwijsinspectie te verantwoorden.

Onderdelen volgsysteem:

- Leerlingenvragenlijst (COTAN-gecertificeerd).
- Vragenlijst voor leerkrachten en ouders.
- Sociogram.
- Pedagogische adviezen voor handelingsplannen.

KIJK

KIJK is een observatieprogramma, waarin leerkrachten en IB-er hun aantekeningen in kunnen registreren.

KIJK werkt vanuit vijf elementen:

- Dagelijkse observaties tijdens betekenisvolle speel/ werkmomenten worden geregistreerd.
- Twee keer per jaar registratie van de ontwikkeling van een leerling. Achtergrondliteratuur over de ontwikkelingsfasen zijn beschreven.
- Individuele rapportage van vooruitgang is per leerling en per leeftijdscategorie te vergelijken.
- Groepsrapportage
- Op basis van groepsrapportage kan een groepsplan opgesteld worden.

4.2 Deskundigheid

De teams van scholen willen zich blijven professionaliseren. Daarom wordt er jaarlijks een scholingsplan opgesteld. Hierin staat beschreven op welke gebieden zowel het team als de individuele leerkracht zich verder wil bekwamen. Dit kan zijn op het gebied van onderwijsontwikkeling en opbrengstgericht werken en het omgaan met digitale leermiddelen. Er vindt op deze wijze verdieping plaats van de kwaliteit van de school in samenhang met de vaardigheden van het personeel. Een bekwame leerkracht is de basis van elke school.

4.2.1 Leerkrachten

De deskundigheid van leerkrachten rond sociale ontwikkeling en seksuele- en relationele ontwikkeling is up-to-date. Dit betekent dat:

- de training 'relaties en seksualiteit' van GGD HM gevolgd is;
- de verdiepende training 'seksueel grensoverschrijdend gedrag en de meldcode' van GGD HM gevolgd is; (Ook wordt bekeken in hoeverre communicatietraining in gespreksvaardigheden nodig is om de Meldcode tot uitvoer te brengen)
- nascholing gevolgd is in PBS/ Kanjertraining/ Leefstijl.

De directeur is verantwoordelijk voor (na)scholing van (nieuwe) leerkrachten. Op bestuursniveau zijn middelen vrijgemaakt, zodat aan elke leerkracht scholing geboden kan worden. Daarnaast worden de trainingen, verzorgd door GGD HM, op bestuursniveau aangeboden aan leerkrachten.

4.2.2 Aandachtsfunctionarissen huiselijk geweld en kindermishandeling

De aandachtsfunctionarissen kindermishandeling hebben de training 'aandachtsfunctionaris huiselijk geweld en kindermishandeling' van JSO gevolgd en succesvol afgerond. Het onderwerp 'sociale veiligheid' is regelmatig onderwerp van gesprek tijdens IB-netwerk overleg. Zo nodig worden professionals voor bijscholing uitgenodigd.

Daarnaast volgen ze (samen met de directeur) de training 'implementeren beleid 'sociale veiligheid''. Ook is, als ondersteuning, bestuursbreed een intervisiegroep opgericht. Tijdens deze intervisiebijeenkomsten vindt kennisuitwisseling plaats en worden casussen besproken.

4.2.3 Aandachtsfunctionarissen sociale veiligheid

Directeuren hebben de volgende trainingen gevolgd:

- Implementeren beleid 'sociale veiligheid' (voor directeuren en IB-er).
- Calamiteitenmanagement (voor directeuren en optioneel voor IB-er).

Daarnaast is het onderwerp 'sociale veiligheid' regelmatig onderwerp van gesprek, zowel op bestuursniveau als binnen de school.

5. Schoolomgeving

5.1 Samenwerking met ouders

Ouders zijn de primaire opvoeders. Daarbij zijn ze hoofdverantwoordelijk om hun kind(eren) gezonde normen en waarden op sociaal gebied mee te geven. Een goede samenwerking tussen de school en ouders zorgt voor draagvlak om de sociale veiligheid binnen de school vorm te geven. WIJ de Venen hanteert een open communicatie met ouders, waarbij visie en beleid uitgedragen worden via verschillende media. Naast communiceren via deze media moeten ouders, leerlingen en leerkrachten ook in de praktijk ervaren waar de school voor staat en dat gedragsregels worden toegepast en gehandhaafd.

Deze samenwerking zorgt voor een betere afstemming tussen de opvoeding thuis en begeleiding op school. Ook geeft deze samenwerking duidelijk aan welke onderlinge verwachtingen er zijn rond het onderwerp. Daarbij scherpen kennis en ervaring zich voortdurend aan elkaar aan, waardoor opvoeding en ontwikkeling zo optimaal mogelijk zijn. Als ouders en school immers overeenkomstige normen en waarden uitstralen, bevordert dit het sociaal gezonde gedrag en de gehele sociale veiligheid van het kind.

In het contact met ouders hanteren we de volgende uitgangspunten:

- Ouders en school zijn partners in de opvoeding en de ontwikkeling van de leerlingen bij ons op school. Wij hebben daarin een gezamenlijke verantwoordelijkheid.
- Opvoeding heeft invloed op de ontwikkeling van een kind. Daarom willen wij ouders hierbij ondersteunen en indien nodig in contact brengen met hulpverlenende en ondersteunende instanties.
- Ouders en leerkrachten dragen gezamenlijk verantwoordelijkheid voor het kind.
- De communicatie met ouders wordt afgestemd op de specifieke doelgroep. Hierbij wordt bijvoorbeeld rekening gehouden met het taalniveau van ouders.

Bovenstaande willen we bereiken door een goede relatie met alle ouders te onderhouden. Het uitgangspunt is dat ouders zich welkom en gewaardeerd voelen als ervaringsdeskundige met betrekking tot hun kind(eren). In het belang van de ontwikkeling van onze leerlingen vinden wij het belangrijk om elkaar tijdig op de hoogte te houden van gebeurtenissen, ontwikkelingen en vorderingen. De verdere uitwerking omtrent de communicatie met ouders staat uitgewerkt in de schoolgidstekst ([Bijlage 1](#): Samenvatting beleid t.b.v. schoolgids).

5.1.1 Medezeggenschapsraad

Voor deze taak of situatie is een contactpersoon vastgesteld. De contactpersonen en hun bereikbaarheidsgegevens zijn verzameld in hoofdstuk 1.2 en 1.3.

Een medezeggenschapsraad (MR) tracht het overleg tussen team, ouders en bestuur te bevorderen in het belang van het goed functioneren van een school. De MR is voornamelijk toetsend en adviserend in beleidszaken en moet instemming geven over beleidswijzigingen. Zaken waarover de MR bijvoorbeeld adviseert en/of instemt zijn:

- Vaststellen of wijzigen schoolplan.
- Benoeming of ontslag schoolleiding.
- Fundamentele wijzigingen in de organisatie van een school.
- Vaststellen of wijzigen van het beleid met betrekking tot voorzieningen voor de leerlingen.
- Vaststellen of wijzigen van het beleid over besteding van door ouders of leerlingen bijeengebrachte gelden.

De MR leden worden gekozen via een openbare verkiezing en hebben dan drie jaar zitting. De MR bestaat uit een afvaardiging van de ouders (oudergeleding) en van het team (personeelsgeleding). Jaarlijks worden ouders d.m.v. een jaarverslag op de hoogte gebracht van de activiteiten van de MR.

Gemeenschappelijke medezeggenschapsraad

Voor deze taak of situatie is een contactpersoon vastgesteld. De contactpersonen en hun bereikbaarheidsgegevens zijn verzameld in hoofdstuk 1.2 en 1.3.

Doorgaans heeft de medezeggenschapsraad van een basisschool een aantal bevoegdheden/taken overgedragen aan de gemeenschappelijke medezeggenschapsraad (GMR). Deze raad houdt zich bezig met schooloverstijgende zaken. Doorgaans zijn alle scholen van een bestuur vertegenwoordigd in de GMR. De GMR voert overleg met het bestuur van WIJ de Venen. Zij toetst het beleid van dit bestuur en vormt zo een belangrijke schakel tussen (de besluiten van) het bestuur en de scholen.

5.2 Samenwerking met externe professionals

School werkt, binnen het kader dat de wet op privacy hiervoor stelt, actief samen met externe professionals om de veiligheid van de leerling te waarborgen. Ze stemt af en werkt actief samen met (onder andere) onderstaande partijen:

- Jeugdarts
- Sociaal Team
- Centrum voor Jeugd en Gezin, Go voor jeugd
- Tussenschoolse en naschoolse opvang
- Peuterspeelzaal en Kinderopvang
- Jeugd en Jongerenwerk

5.2.1 Extra zorg

Soms heeft een leerling meer zorg nodig dan de school kan bieden. Dan wordt contact opgenomen met externe professionals, zoals het Centrum voor Jeugd en Gezin (CJG), Jeugd- en Gezinsteam (JGT) of 'Veilig thuis'. In overleg met de ouders wordt besloten welke (extra) ondersteuning het kind kan gebruiken en hoe dit geregeld kan worden.

Het IB-netwerk, het breed overleg team (BOT), het CJG en JGT kunnen geraadpleegd worden om te bekijken welke (extra) ondersteuning mogelijk is.

In **Bijlage 7**: Sociale kaart is een sociale kaart te vinden met daarin de belangrijkste samenwerkingspartners.

6. Signalering

Beleid rond sociale veiligheid is erop gericht om de sociale veiligheid te bewerkstellingen, te vergroten en om deze te bewaken. Sociaal onveilige situaties zoals pesten, grensoverschrijdend gedrag of groepsdruk kunnen echter nooit worden uitgesloten. Enerzijds kunnen ze deel uitmaken van het ontwikkelproces van kinderen, anderzijds hangen ze samen met individuele omstandigheden van elk kind.

Kinderen groeien op in een gezin, buurt en leefklimaat dat zowel beschermende als risicofactoren kent. Beschermende factoren zoals positieve betrokkenheid, binding en duidelijke normen verhogen de veiligheid. Risicofactoren zoals echtscheiding, conflicten en antisociaal gedrag in de wijk brengen de veiligheid in gevaar.

De volgende hoofdstukken hebben als doel om de school te ondersteunen als de sociale veiligheid in gevaar komt. Samen met de achtergrondinformatie **AI 5** (het Vlaggensysteem), **AI 3** (praktische invulling van leerlingzorg tot de Meldcode), **AI 4** (signalen van kindermishandeling) en **AI 2** (werkwijze Veilig Thuis) geven ze concrete handreikingen over de gewenste aanpak en overwegingen die gemaakt kunnen worden.

6.1 Dossiervorming

Alle signalen (zowel op sociaal als op seksueel gebied) moeten in ParnasSys worden vastgelegd. Het leerlingdossier is inzichtelijk voor ouders. Dit betekent dat alle informatie zo feitelijk mogelijk in het dossier opgenomen moet worden. Ouders kunnen niet tegenhouden dat signalen in het leerlingdossier opgenomen worden. Wel kunnen ze het met de informatie uit het dossier oneens zijn. Dat kan worden vermeld, maar ouders hebben niet het recht informatie te (laten) wijzigen als deze feitelijk juist is. Het dossier vormt de basis om het gesprek met ouders aan te gaan.

Beschreven wordt in het leerlingdossier:

- Datum, plaats, situatie en overige aanwezigen (i.v.m. privacy alleen initialen).
- Welke signalen feitelijk worden geconstateerd, in omvang en aantal.
- Contacten die over deze signalen hebben plaatsgevonden met ouders/opvoeders.
- Afspraken die met betrokkenen zijn gemaakt om gedrag bij te sturen/te verbieden.
- Stappen die worden genomen, als afspraken niet worden nageleefd.
- Aantekeningen over het verloop.
- Of ouders zijn geïnformeerd.

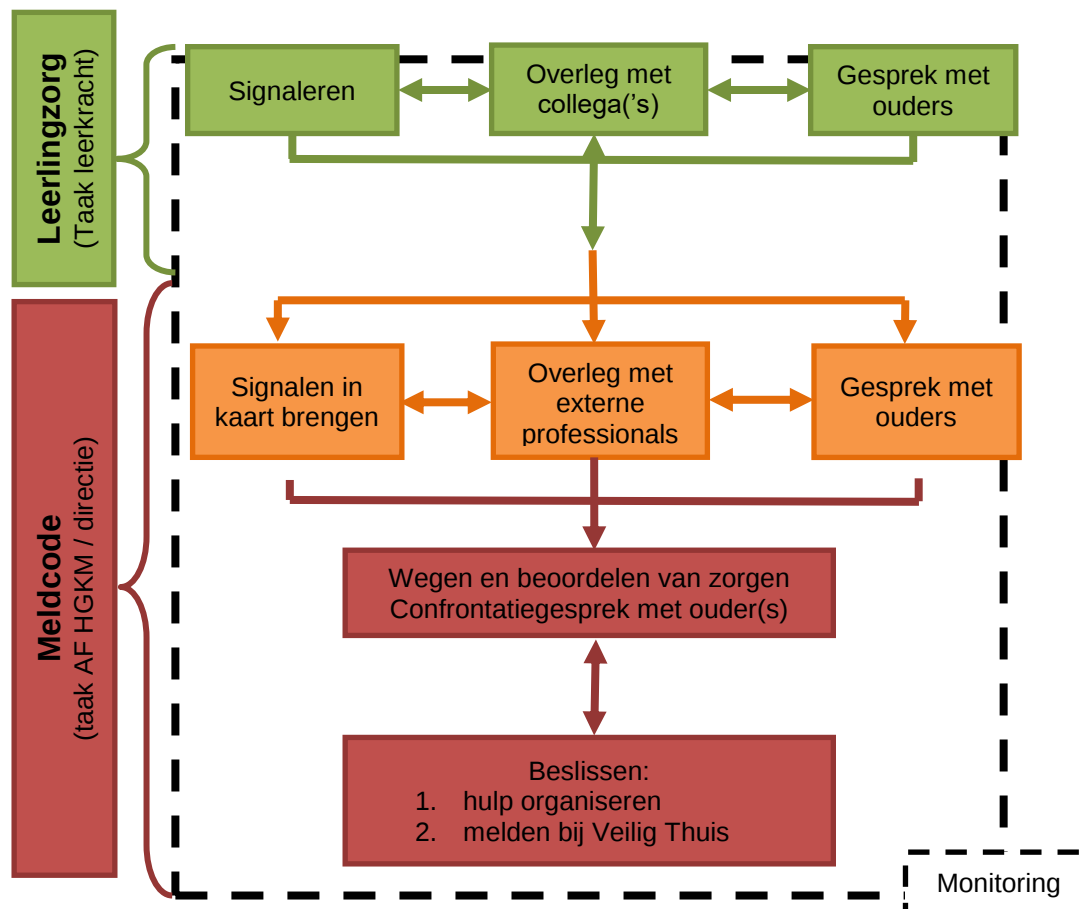
Concrete tips over het noteren van signalen:

- Beschrijf gedrag of uitspraken zo feitelijk mogelijk.
- Maak het heel duidelijk als het om 'verhalen' of vermoedens gaat.
- Vul niet zelf ontbrekende informatie in en trek geen conclusies indien deze niet feitelijk onderbouwd zijn.
- Blijf bij vervolgotities terugkijken, ook naar voorgaande jaren.
- Als eerdere verhalen of vermoedens worden bevestigd of ontkracht, noteer dat dan.
- Leg diagnoses omtrent gedrag, gebeurtenissen of behandeling alleen vast als ze zijn uitgevoerd en gesteld door een professional, die hierin geschoold is en BIG geregistreerd is (bijv. een orthopedagoog).
- Vermeld de bron als informatie van derden wordt vastgelegd. Indien een bron hiervoor geen toestemming geeft, kan deze informatie ook niet worden vastgelegd en daarmee ook niet worden gebruikt.

6.2 Leerlingenzorg in relatie tot de Wet Meldcode Huiselijk Geweld en Kindermishandeling

Per 1 juli 2013 is de Wet Meldcode Huiselijk Geweld en Kindermishandeling van kracht. Deze wet stelt het gebruik van een Meldcode Huiselijk Geweld en Kindermishandeling verplicht voor alle professionals die met jeugdigen en opvoeders werken.

In figuur 1 is het totale proces van leerlingenzorg tot en met de Wet Meldcode schematisch weergegeven (een uitgebreide beschrijving is te vinden in **AI 3** (Praktische invulling van leerlingenzorg tot de Meldcode)). Onderwijsprofessionals signaleren zorgen omtrent een leerling. De Wet Meldcode treedt direct in werking wanneer de zorgen dermate ernstig zijn, zoals in het geval van kindermishandeling, dat de psychische en/of fysieke veiligheid van het kind in het geding is. Lichte of enkelvoudige zorgen bespreekt de leerkracht met ouders. Als deze zorgen in omvang of vorm verergeren treedt de Wet Meldcode eveneens in werking.

Figuur 1: Acties leerling zorg en meldcode schematisch weergegeven

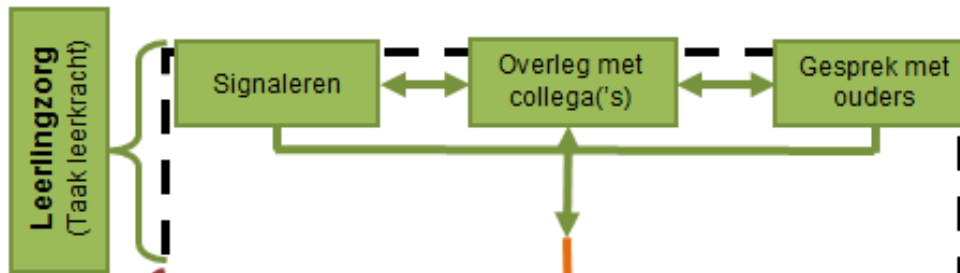
Zoals in bovenstaande afbeelding te zien is, liggen de verantwoordelijkheden van de leerkracht op een ander gebied dan die van de aandachtsfunctionaris HGKM/directie.

Taken en

6.2.1 Leerlingenzorg

Gezien het aantal contacturen met leerlingen is doorgaans de leerkracht verantwoordelijk voor het signaleren en verwerken van bedreigingen van de ontwikkeling. Echter ook onderwijsondersteuners, zoals klassenassistenten en invallers staan niet los van de Meldcode. In het kader van de Meldcode signaleren deze professionals.

Hieronder zijn de drie stappen van leerlingenzorg per stap beschreven.

De leerkracht brengt signalen in kaart

- Let op (o.a.): gedrag, verzorging, opvoeding, fysieke klachten, echtscheiding, leerproblemen en schulden.
- Stel vast of de leerling zelf last heeft van gesignaleerde zorg.
- Objectiveer signalen en leg vast in het leerlingdossier.
- Zoek in dossierhistorie naar eerdere/vergelijkbare signalen.

Let op:

Gedurende het proces van leerlingenzorg en (indien van toepassing) de Meldcode signaleert en registreert de leerkracht voortdurend, om de ontwikkeling van de leerling te volgen. Ook na het doen van een melding blijft de leerkracht signaleren en registreren.

Tools

- Signaleringslijst voor kindermishandeling (AI 4)
- Het Vlaggensysteem (AI 5: Het Vlaggensysteem)

Overleg met collega's

- Bespreek (indien wenselijk) de geobjectiveerde zorg met collega's.
- Stel vast of de zorg door hen (eerder) is gesignaleerd (naast bestaande dossierinformatie)
- Weeg de ernst van de zorg (referentiekader: school/ wijk) betrek desgewenst de AF HGKM voor weging ernst.

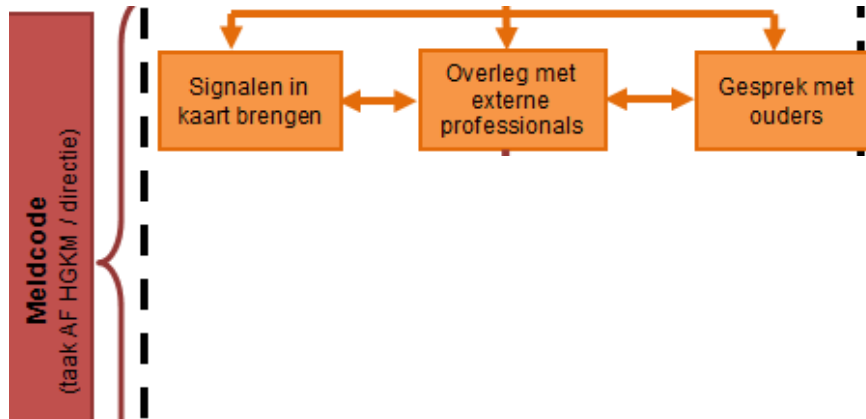
Gesprek met ouders

- Stel de zorg vast die je wilt bespreken. Benoem hierin de zorg zo objectief mogelijk.
- Bepaal welk doel je met het gesprek hebt.
- Houd rekening met de kwetsbare positie van ouders.
- Refereer aan dossierinformatie indien hierover eerder gesproken is.
- Maak afspraken over meetbare veranderingen met ouders.
- Maak een vervolgafpraak.
- Maak een verslag met daarin de afspraken en de vervolgafpraak.
- Verstrek een kopie aan ouders.
- Laat bij omvangrijke zorg ouders ondertekenen.

6.2.2 De Meldcode

De Meldcode ondersteunt beroepskrachten bij vermoedens van huiselijk geweld of kindermishandeling. De Meldcode treedt in werking bij zorgen over een leerling en zijn/haar gezin. Voorbeelden zijn vermoeden van kindermishandeling en/of de psychische en fysieke onveiligheid. De aandachtsfunctionaris huiselijk geweld en kindermishandeling (HGKM) heeft in het proces de regie.

Signaleren, overleggen en bespreken

Aandachtsfunctionaris HGKM brengt signalen in kaart

De aandachtsfunctionaris HGKM

- Bekijkt de geschiedenis van de leerling.
- Observeert/ signaleert.
- Objectiveert en concretiseert signalen.
- Registreert in het leerlingdossier.

De aandachtsfunctionaris HGKM let op:

- Welke signalen zijn er / heb je gezien en/of gehoord?
- Hoe vaak komt dit voor?
- In welke situaties komt de zorg voor?
- Zijn er meer leerlingen bij betrokken?
- Hoe verhoudt het gedrag zich tot de normale ontwikkeling?
- Vertoonde de leerling hetzelfde gedrag al eerder?
- Bestonden dezelfde zorgen al eerder?

Tools

- Signalen van kindermishandeling (AI 4)
- Balansmodel van Bakker (Bijlage 8)

Overleg met externe professionals

De aandachtsfunctionaris HGKM

- Bespreekt het gedrag met interne en externe professionals.
- Vraagt de externe professional de gesignaleerde zorg te wegen en om advies.

In gesprek met ouders

De aandachtsfunctionaris (eventueel met collega) bespreekt met ouders:

- Het doel van het gesprek.
- De eerder gemaakte afspraken, maak hierbij gebruik van de feiten uit het dossier.
- Toont begrip voor emoties en spanningen.
- Maakt harde afspraken en legt uit dat school genoodzaakt is tot het doen van een melding, als er in de thuissituatie niks verandert.
- Legt de gemaakte afspraken vast in het dossier en laat dit tekenen door ouders.
- Registreert in ParnasSys.

Tool

- Handleiding in gesprek met ouders en kind. Te downloaden via:
<http://www.nji.nl/Kindermishandeling-Praktijk/In-gesprek-met-kind-en-ouders>

Wegen, beoordelen en beslissen

Wegen en beoordelen van zorgen, confrontatiegesprek met ouder(s)

De directie / Aandachtsfunctionaris HGKM:

- Raadpleegt dossier en verzamelt relevante informatie (geschiedenis).
- Stelt een intern onderzoek in en probeert onderstaande vragen te beantwoorden.
 1. Is er direct fysiek gevaar voor de leerling?
 2. Belemmert de opvoedingssituatie een veilige en gezonde ontwikkeling van de leerling?
 3. Zijn er risico's voor de veiligheid van de leerling in de nabije toekomst?
- Legt de uitkomsten van het onderzoek voor aan de externe professional(s) zoals CJG/JGT en Veilig Thuis.
- Gaat in gesprek met ouders van direct betrokken leerling(en).

Let op: Als er concrete aanwijzingen zijn, dat door het voeren van het gesprek de veiligheid van een van de betrokkenen in het geding zou kunnen komen, dan kan er van een gesprek met de ouders afgezien worden en zonder vooroverleg een melding gedaan worden.

Beslissen: hulp organiseren of melden

De directie / Aandachtsfunctionaris HGKM:

- Organiseert de hulp die nodig is.
- Volgt de effecten van deze hulp op het kind/gezin.
- Verzorgt, samen met instellingen, (indien gewenst) informatie voor ouders en betrokkenen.

Doet alsnog een melding als de signalen niet verminderen of verdwijnen.

Let op: Een melding wordt pas gedaan als ouders géén (externe) ondersteuning accepteren en de situatie van de leerling niet verbetert. Veilig Thuis maakt een taxatie van het gevaar en het risico

6.3 Crisismanagement

Voor deze taak of situatie zijn contactpersonen vastgesteld. De contactpersonen en hun bereikbaarheidsgegevens zijn verzameld in hoofdstuk 1.2 en 1.3.

Crisismanagement is nodig als een situatie rondom een groep (klas, ouderpopulatie, school) uit de hand loopt of dreigt te lopen. Een coördinator sociale veiligheid onderscheidt zich van de aandachtfunctionaris kindermishandeling en huiselijk geweld, omdat deze zich met name richt op het managen van het collectief en niet van individuele casuïstiek. In het geval van een crisis is het van belang om een gedegen risicotaxatie te maken. Onder deze taxatie valt in de eerste plaats het vertoonde grensoverschrijdende gedrag van betrokkene(n). Verder is nog een aantal factoren aan te wijzen als risico of als ondersteunend. Zo werkt bestaand beleid op het gebied van bijvoorbeeld seksuele vorming en sociale omgang steunend, omdat het de ouders en professionals een referentiekader geeft om gedrag aan te relateren. Daarnaast geeft gedragen beleid aanleiding tot regelmatig gesprek over het onderwerp, waardoor het onderwerp laagdrempeliger bespreekbaar kan worden gemaakt. Ook parate kennis is een relevante factor. Indien professionals blijken te geven van de kennis om adequaat en acuut te kunnen handelen geeft dat ouders en betrokkenen vaak rust en richting van handelen.

Tot slot zijn er belangrijke basisvoorwaarden die positief of negatief kunnen bijdragen bij af- of aanwezigheid. Hierin is het belangrijk om te weten hoe in het verleden de samenwerking met ouders is verlopen. De school moet een neutraal tot positieve samenwerking hebben met ouders en er moet sprake zijn van wederzijds vertrouwen en draagvlak tussen de betrokken professionals. Indien er tussen school en ouders al zaken spelen die wantrouwen in de hand werken, is een toespel op doofpotaffaires bij het beschermen van de privacy snel gemaakt. Een positieve samenwerking met ouders werkt ook in op het beperken van de omvang van de crisis. Des te meer ouders vertrouwen in de school(leiding) hebben, des te effectiever en kleinschaliger een crisis doorgaans op te lossen is.

6.3.1 Acut handelen

Indien een calamiteit op school plaatsvindt is doorgaans geen ruimte voor 'inlezen'. Directeuren hebben dan veelal behoefte aan praktische tips en overzicht van de te nemen stappen. In **Bijlage 11** (actieplan bij een incident) staat beknopt hoe de school moet handelen in het geval van een crisis. Het actieplan is ook digitaal beschikbaar via de hieronder beschreven toolkit.

Op de website www.schoolenseksualiteit.nl is een toolkit ontwikkeld waarin tips voor crisismanagement, praktische zaken zoals voorbeeldbrieven en een veiligheidsplan praktisch en digitaal zijn geordend. Ook staat hier (de actuele versie van) het 'actieplan calamiteiten' (**Bijlage 11**: Actieplan bij een incident). In het 'actieplan calamiteiten' staat beknopt hoe de school moet handelen in het geval van een crisis. De site bevat toelichting op het actieplan en uitgebreide beschrijvingen voor verschillende betrokken (school)professionals. Hier zijn tevens verwijzingen naar leermiddelen, landelijke sociale kaart en ondersteuningsmogelijkheden terug te vinden.

6.3.2 Taken en verantwoordelijkheden

Directie

Een directeur is eindverantwoordelijk voor bedrijfsvoering binnen de school. Hieronder valt ook het managen van de calamiteit rond grensoverschrijdend gedrag. Het begeleiden van het proces en de betrokkenen wordt doorgaans als zeer arbeidsintensief ervaren. Daarom worden hier de volgende tips op hoofdlijnen benoemd:

- Wat bedrijfsvoering op school betreft dient de directeur afstemming te zoeken met het bestuur, om de grootte van de calamiteit gezamenlijk af te wegen, en vraag tijdig om objectieve en gedegen ondersteuning in de vorm van administratieve ondersteuning of een communicatiemedewerker.
- Zorg voor een goede taakverdeling. Een calamiteit managen kost veel energie en kan niet worden overgedragen, omdat een directeur als een belangrijke en doorgaans betrouwbare gesprekspartner wordt gezien door de betrokken ouders en professionals. De directeur kan echter niet alles tegelijk: maak afspraken over wie de school runt en wie de crisis. Er kan tijdelijk behoefte zijn aan extra ondersteuning voor andere zaken.
- De impact van een gebeurtenis kan een team en betrokkenen ontregelen. Denk ook aan psychosociale ondersteuning van het personeel. Vraag hiervoor advies bij externe professionals (**Bijlage 7**: Sociale kaart) en/of huur hier -indien nodig- extra ondersteuning voor

in. Arrangeer daarom tijd en ruimte om ervaringen en gevoelens met elkaar te delen, zolang dit constructief bijdraagt.

- Houd er rekening mee dat er een stapeleffect kan optreden bij mensen die eerder emotionele gebeurtenissen hebben meegemaakt. Zo kan een persoon onverwacht een grotere impact van het incident ervaren dan vooraf ingeschat. Of kunnen soortgelijke gebeurtenissen, eerder in de tijd, weer komen bovendrijven.
- Houd een procesmatig logboek bij van gebeurtenissen en gesprekken. Bewaar brieven en e-mails die vanuit school zijn verzonden, uitingen op sociale media en correspondentie die vanuit ouders is ontvangen en/of vraag iemand dat te doen.

Leerkrachten

Uitgangspunt bij het adequaat oppakken van een calamiteit is een team met competente professionals. Het is van belang dat alle betrokkenen hierbij weten welke attitude van hen wordt verwacht:

- Als professional wordt van hen verwacht dat ze elke leerling zo neutraal als mogelijk te begeleiden, ongeacht het grensoverschrijdend gedrag van de leerling.
- De professional dient zich in alle opzichten te onthouden van persoonlijke uitspraken over de voorgevallen situatie. Ook schriftelijke uitingen per e-mail of sociale media zijn niet toegestaan.
- Als de organisatie een eenduidige communicatie kenbaar maakt na een incident dient elke professional zich hier aan te conformeren, ongeacht zijn persoonlijke standpunt. Eventueel kan het bevoegd gezag deze verantwoordelijkheid over (laten) nemen. Los daarvan dient het handelen van de professional bij (vervolg)vragen van ouders en leerlingen consistent te zijn aan de uitgedragen boodschap.
- Uitingen naar pers en andere media (zoals interviews) worden altijd alleen gedaan door de bestuurlijk verantwoordelijke. Indien media uit eigen beweging professionals benaderen dient "geen commentaar" te worden gegeven.

6.3.3 Weging gedrag

Indien zich een calamiteit voordoet rond (seksueel) grensoverschrijdend gedrag is een gedegen weging van het gedrag erg belangrijk. Hiervoor wordt het Vlaggensysteem van Sensoa / MOVISIE gebruikt. De hierin geformuleerde criteria geven duidelijke handreikingen voor grensoverschrijdend gedrag op het gebied van seksualiteit en sociale veiligheid. Elke leerkracht van WIJ de Venen is getraind om dit systeem te gebruiken. Tevens worden de directie en IB-er altijd op de hoogte gebracht. De IB-er functioneert als procesbegeleider en coach van de betreffende leerkracht(en).

Wegen

Het Vlaggensysteem kan ingezet worden voor het wegen van gedrag, inzicht in mogelijke handelswijze en pedagogische reactie op het gedrag. Het doel van het systeem is om met betrokkenen op een effectieve wijze met het getoonde gedrag aan het werk te gaan. Het systeem helpt betrokkenen doorgaans opbouwend en begrenzend te handelen en is gericht op gewenst gedrag.

Voor het wegen van het gedrag dienen volgende gegevens in kaart te worden gebracht:

- Datum, plaats waarop de gebeurtenis(sen) plaatsvonden en wie daarbij aanwezig waren.
- Definieer concreet het (seksueel) grensoverschrijdende gedrag.
- Noteer (uit dossier) eventuele andere zaken die relevant kunnen zijn zoals isolement, pesten, huiselijk geweld of kindermishandeling.
- Let op! Onderscheid duidelijk of gedrag feitelijk door een volwassene is gezien of dat het bekend werd via een verhaal van een kind/volwassene.
- Bescherm de privacy van alle betrokkenen. Vaak ligt de ware toedracht genuanceerd of heeft gedrag een aanleiding, die vanuit een geheel andere situatie kan voortkomen.
- Let op: Waarheidsvinding is geen doel op zich. Spel van (jonge) kinderen is vaak lastig te herleiden.

Criteria

Bij het vaststellen van het grensoverschrijdend gedrag zijn er verschillende criteria waarmee rekening gehouden kan worden:

Individuele gedragingen:

- Zijn er zaken over de voorgeschiedenis van het individu bekend?
- Kan het zelfrespect van het individu als risicofactor aangemerkt worden?
- Sluiten de gedragingen aan bij de ontwikkeling van het individu?
- Maken locatie, cultuur, geloof of (afwijkende) normen en waarden het gedrag grensoverschrijdend?
- Zet (groeps-)druk of dwang het individu aan tot het gedrag?

Groepsgerichte gedragingen:

- Zijn de zaken over de voorgeschiedenis van elk betrokken individu bekend?
- Begrepen alle betrokkenen vooraf welk gedrag ze gingen vertonen en welke gevolgen dat kon hebben voor henzelf en anderen?
- Sluiten de gedragingen aan bij de ontwikkeling van elk individu?
- Zijn betrokken individuen onderling gelijkwaardig aan elkaar in ervaring, lichaamsomvang, positie in de groep, intelligentie en zelfrespect?
- Maken locatie, cultuur, geloof of (afwijkende)normen en waarden de gedragingen van de individuen grensoverschrijdend?
- Zetten (groeps-)druk of dwang, van betrokkenen of derden, de groep aan tot gedragingen?

Hiaten

Als alle beschikbare informatie in kaart is gebracht kan afgewogen worden of alle informatie compleet is, of dat er hiaten zijn die nader uitgezocht kunnen worden:

- Is van alle criteria duidelijk of ze al dan niet zijn overschreden?
- Let op: bij jonge kinderen is de ware toedracht soms moeilijk te achterhalen.
- Zijn er risico's voor fysieke en sociale veiligheid van betrokkene(n)?
- Kan het gedrag leiden tot (omvangrijke) onrust in de klas, school of leefomgeving?
- Zijn er criteria die met de betrokkene(n) kunnen worden opgepakt als ontwikkelpunt?

Besluit

Op basis van de weging wordt een besluit genomen over:

- De zwaarte: Is de sociale en/of fysieke veiligheid van betrokkenen in het geding of was het incident éénmalig en kleinschalig?
- Communicatie: Met welke ouders wordt er gesproken en wat wordt besproken?
- Toezicht: Is bestaand toezicht afdoende om deze situatie in de toekomst te begeleiden en/of te voorkomen?
- Aanvullende regels: Zijn er aanvullende regels nodig die veiligheid kunnen waarborgen (Bijlage 12: Handreiking aanvullende (tijdelijke) omgangsregels)?

6.3.4 Weging onrust

- Het komt regelmatig voor dat gedrag van kinderen op ouders of professionals veel heftiger overkomt dan het daadwerkelijk is. Ook kan gedrag daadwerkelijk ernstig zijn. (Seksueel) grensoverschrijdend gedrag kan in beide gevallen maatschappelijke onrust⁴ oproepen. Hiervoor is een aantal redenen aanwijsbaar, maar deze worden doorgaans niet onderschreven door de betrokkenen:
- Gebrek aan kennis: het komt regelmatig voor dat de betrokken volwassenen relatief weinig kennis hebben van het te verwachten seksueel gedrag van (jonge) kinderen. Ze reageren hierop veelal vanuit eigen ervaring, angst of verhalen uit de media.
- Ervaringen: persoonlijke ervaring met (seksueel) grensoverschrijdend gedrag, zoals pesten, misbruik of aanranding kan een sterke en begrijpelijke motivator zijn waardoor betrokken volwassenen heftig kunnen reageren op gedrag (dat al dan niet feitelijk plaatsvond). Hierbij kan meewegen dat de volwassenen het gevoel hebben te falen, omdat hun kind/leerling zaken meemaakt die ze zelf ook hebben ervaren.
- Emotionele reacties: gebeurtenissen die plaatsvinden staan vaak niet op zichzelf. Het komt regelmatig voor dat meer kinderen in één klas, school of gemeente op onderzoek uitgaan of daadwerkelijk seksueel grensoverschrijdend gedrag vertonen. Of dat een groep leerlingen

⁴ **Maatschappelijke onrust**: Als meer ouders(s)/ klas/ school/ gemeente emotioneel reageren op voorgevallen situatie en daar al dan niet op acteren en de sociale veiligheid van kind(eren), als gevolg van deze gebeurtenissen, in het geding komt.

één andere leerling pest. Door emotionele reacties die ouders delen, als ze zoiets meemaken, kunnen zulke verhalen bij elkaar komen. Vaak worden hierbij vermoedens al snel feiten en denken ouders het verhaal beter te kennen dan de betrokkenen. Hierdoor lijkt losstaand gedrag soms kopieergedrag of worden individuele leerlingen soms aanstichter van verschillende seksuele spelletjes of sociale uitsluiting.

- (Sociale) media: in navolging van voorgaand punt doen sommige ouders (on)bewust uitingen op sociale media. Deze worden snel verspreid en doorgaans daarmee ook uit hun context getrokken. Soms is het dan een kwestie van tijd voor regionale of landelijke media zich hierover buigen.

Als er maatschappelijke onrust is, is het belangrijk dat men zich richt op 'damage-control'. Gebruik hiervoor het actieplan (Bijlage 11: Actieplan bij een incident).

- Maak een kort plan van aanpak waarin de weging, beoogde gesprekken en betrokkenen op een rij worden gezet (Bijlage 11).
- Streef er naar om informatie zo snel als mogelijk te delen en te bespreken met betrokken ouders (Hoofdstuk 6.4.5: Inhoudelijke communicatie met ouders). Je wilt voorkomen dat kinderen zelf met ouders praten, zonder de context die professionals kunnen bieden.
- Houd de gevoerde gesprekken bij in een logboek, zo blijft duidelijk met wie welke informatie gedeeld is.
- Bewaar e-mails en andere communicatie zo overzichtelijk mogelijk.
- **Bespreek nadrukkelijk met ouders dat elke vorm van negatieve aandacht over het onderwerp, de klas of het gedrag, de druk voor elke leerling verhoogt. Ouders hebben geen invloed op derden en media, maar wel op hun persoonlijke handelen.** Hier hebben alle kinderen (indirect) en ook hun kind (direct) last van. In meer dan 90% van alle gevallen raken kinderen getraumatiseerd door hoe volwassenen op het onderwerp reageren. Een veel kleiner percentage ondervindt daadwerkelijk schade van het gedrag zelf.
- Zeg nooit aan ouders of leerlingen toe dat informatie niet met andere professionals gedeeld zal worden. Het delen is juist belangrijk om ervoor te kunnen zorgen dat relevante partijen op de hoogte kunnen blijven.
- Deel informatie met het schoolteam en relevante professionals, met de toevoeging dat de informatie nodig is voor adequaat handelen. Spreek uit dat informatie niet door de professionals mag worden verspreid.
- Maak snel duidelijke afspraken met betrokken professionals en ouders over de gebeurtenis en handelswijze en leg deze schriftelijk vast. Ondertekening geeft hieraan extra nadruk!
- Maak altijd een vervolgspraak om eventuele vervolgstappen te monitoren en om inzichtelijk te maken hoe school de zaken heeft opgepakt.

6.3.5 Interne proces ondersteuning

Bij adequaat signaleren van grensoverschrijdend gedrag is afstemming en consultatie altijd nuttig en belangrijk in het kader van kennisdeling. Hiervoor zijn verschillende mogelijkheden binnen de school. Professionals kunnen deze mogelijkheden aanwenden om het gesignaleerde te wegen en gewenste vervolgstappen af te wegen.

Bij elk incidenteel gesignaleerd gedrag

Stimuleer collega's om signalen met elkaar te bespreken en dit te noteren in het leerlingdossier. Is het gedrag op zichzelf staand? Heeft de collega die deze leerling(en) vorig jaar les gaf deze signalen bemerkt? Welke acties zijn toen ondernomen? Heeft de betreffende collega adviezen over een effectieve aanpak in die tijd? Is het gedrag met ouders besproken en hoe is destijds gereageerd? Welke zaken staan in het dossier?

Bij herhaald gedrag of gedrag dat wordt ervaren als 'opvallend' of 'ernstig'

Bij herhaald gedrag of gedrag dat wordt ervaren als 'opvallend' of 'ernstig' is het relevant dat een professional een inhoudelijk geschoolde collega consulteert. Hieronder vallen de Intern Begeleider, aandachtsfunctionaris seksueel gedrag en de aandachtsfunctionaris kindermishandeling en huiselijk geweld. Deze professionals zijn op de hoogte van signalen van kindermishandeling, het proces van de Meldcode en hebben meer vaardigheden om met ouders in gesprek te gaan. Zij zijn in staat om coachend op te treden gedurende het proces dat een leerkracht met de betrokken leerlingen doorloopt. Ook kunnen ze vanuit hun rol met ouders in gesprek gaan over het gedrag en opvoeding in relatie tot de wet Meldcode. Tot slot hebben ze een rol in het monitoren van dit soort processen.

Bij veelvoorkomend gedrag, groepsproblematiek en/of gedrag dat ernstig en beschadigend is voor de betrokkenen én de omgeving

Bij veelvoorkomend gedrag, groepsproblematiek en/of gedrag dat ernstig en beschadigend is voor de betrokkenen en de omgeving kan worden besloten tot casuïstiek-overleg. Hierbij worden interne professionals door de aandachtsfunctionaris bij elkaar gebracht om de casus door te spreken. In dit geval of bij twijfel dient de signalerende professional altijd de Intern Begeleider te betrekken. In dit overleg kunnen zowel een analyse als een plan van aanpak worden gevormd.

Als er externen bij dit overleg aanwezig zijn, kunnen de vastgelegde informatie en gemaakte afspraken aanzet zijn voor het opstarten van een groeidocument rond deze situatie. Voor het bespreken van privacygevoelige informatie over specifieke leerlingen (die met naam worden genoemd) in aanwezigheid van externen is wel toestemming van ouders nodig.

6.3.6 Externe ondersteuning

Als de zaak (te) groot wordt, of onzekerheid over de aanpak/omvang meespeelt, overleg dan met externe partijen en/of stel dan een team samen met school, bestuur en externe professionals om verdere acties uit te zetten. Dit team kan zowel advies geven over het proces, als doorverwijzen voor individuele hulpverlening voor betrokkenen. Laat deelnemers aan het overleg een lijst invullen met contactgegevens, zodat de school altijd over recente en directe contactgegevens van aanwezigen beschikt. Zie hiervoor de partijen op de sociale kaart (**Bijlage 7**: Sociale kaart).

6.3.7 Tijdelijke maatregelen

Indien de (sociale) veiligheid van leerlingen in het geding is kan besloten worden tot aanvullende, (tijdelijke) maatregelen (**Bijlage 12**: Handreiking aanvullende (tijdelijke) omgangsregels). Hierbij valt te denken aan toezicht op momenten gedurende de schooldag, op (semi-)openbare ruimten als het schoolplein en speelplekken. Ook vallen hieronder toiletbezoek en toezicht bij eventuele douchegelegenheid. Het is van belang om hierin realistisch te blijven. Het is onmogelijk om leerlingen voor 100% te beschermen of te begeleiden.

Natuurlijk is het wel belangrijk om verantwoord toezicht te organiseren. Soms kan een aanpassing in de fysieke ruimte nuttig zijn. Voorbeeld hiervan is het aanbrengen van een raam, zodat een kleuterleerkracht enig zicht kan houden op kleuters die het toilet bezoeken. Ook dient het uitbreiden van toezicht bij het buitenspelen en omkleden overwogen te worden.

Let op!

Schorsing van een leerling is ingrijpend voor het individu en zijn omgeving. Daarbij is moeilijk aantoonbaar op welk moment deze stap terug te draaien valt. Dit dient alleen te worden ingezet als verwacht wordt dat de veiligheid van het individu of andere leerlingen in het geding is. 100% zekerheid op het uitblijven van gedrag is bij geen enkel kind vast te stellen.

Indien ingrijpend handelen nodig is ten behoeve van veiligheid, is tijdelijke plaatsing van een leerling in een klas met oudere (meer weerbare) leerlingen een goede tussenoplossing, tot andere voorwaarden zijn geregeld.

6.3.8 Privacy en toestemming

In het kader van de Wet Bescherming Persoonsgegevens dient de privacy van elk individu beschermd te worden tegen zijn uitspraken en gedragingen. Dit staat haaks op de wens van veel betrokken ouders die precies willen weten wat er gebeurd is. Ervaring leert dat het in bijna alle gevallen onmogelijk is om een feitelijke gebeurtenis te achterhalen. Ondanks de druk van ouders is het niet toegestaan om de beschikbare informatie te delen, tenzij partijen een professionele relevante betrokkenheid hebben, die hen hiertoe legitimeert. Dit leidt soms tot grote frustratie van betrokken ouders. Het is van belang gehoor te geven aan deze frustraties, omdat uitingen over het gedrag op internet komen te staan. Deze kunnen vervolgens zeer langdurig invloed uitoefenen op betrokkenen en daarmee op ontwikkeling, gezin, leefomgeving en veiligheid.

Toestemming

Om externe ondersteuning aan te vragen voor een leerling dient conform de Wet Bescherming Persoonsgegevens toestemming te worden gevraagd aan ouders om informatie over de leerling te delen. Voor interne informatiedeling geldt dat niet. Ouders kunnen hier geen aanspraak op maken.

6.3.9 Evaluatie

Een incident geeft aanleiding voor de school om het bestaande beleid en visie te heroverwegen, zodat het incident in het vervolg (mogelijk) voorkomen kan worden. Door de emotionele betrokkenheid zullen ouders participatie hieraan waarderen. Het betrekken van ouders kan daarbij zorgen voor draagvlak en het terugbrengen van rust. Voorbeelden van evaluatie kunnen zijn:

- Een klankbordgroep waarin ouders die zich betrokken of verantwoordelijk voelen, signalen en zorgen kunnen inbrengen en kunnen bespreken welke stappen en ontwikkelingen ze wenselijk achten om soortgelijke situaties te voorkomen. Dit helpt ook bij het kanaliseren van gesprekken in de wandelgangen en op het schoolplein.
- Een procesevaluatie waarin de genomen besluiten en stappen worden nagelopen om lering te trekken van hetgeen gebeurd is. Daarbij kunnen ook externen worden betrokken die het proces kunnen analyseren of als objectieve gesprekspartner kunnen participeren.
- Een resultaat evaluatie waarin wordt besproken of het probleem of het gedrag is verholpen of geneutraliseerd. Hierin kan worden bekeken of zaken tijdelijk zijn opgelost of dat er structurele resultaten zijn behaald. De mate van onrust kan hierin ook een factor zijn die wordt gewogen.

6.4 Communicatie bij incidenten

Voor deze taak of situatie zijn contactpersonen vastgesteld. De contactpersonen en hun bereikbaarheidsgegevens zijn verzameld in hoofdstuk 1.2 en 1.3.

6.4.1 Communicatie intern

Intern is het delen van informatie van belang voor het behouden van draagvlak en een professionele attitude. Als een leerling grensoverschrijdend gedrag vertoont, kan dat plaatsvinden tijdens lesuren, op het toilet, maar ook tijdens het buitenspelen. Elke professional kan hiervan getuige zijn. Relevante professionals moeten daarom weten wat er speelt. Tevens moeten ze op de hoogte zijn van nieuwe ontwikkelingen en gemaakte afspraken en passend kunnen reageren op gedrag van de leerling(en). Zie hiervoor ook **Bijlage 4**: Beroepscode Sociale Veiligheid en hoofdstuk 3.3: Normen en regels.

6.4.2 MR/OR

Weeg bij het communiceren van een officiële boodschap aan ouders af of het goed is om de Ouderraad en/of Medezeggenschapsraad te informeren. Deze geledingen hebben een rol waar het gaat om het creëren en behouden van draagvlak binnen de school. Tegelijk kan een stap om deze geledingen te betrekken een aanpak zwaarder doen wegen. Vanuit dit perspectief kan deze afweging dus alleen lokaal gemaakt worden.

6.4.3 Communicatie met direct betrokken ouders

Na een incident is een gesprek met ouders op korte termijn nodig. In dit gesprek is het van groot belang de ouders enerzijds te erkennen in hun zorg en anderzijds het incident niet groter te maken dan dat het is.

Logboek, veiligheid en dossieropbouw

- Houd een logboek bij met daarin datum, gesprekspartners en gemaakte afspraken (**Bijlage 13**: Lijst contacten met ouders (evt. telefonisch)).
- Bewaar e-mails en andere communicatie hierover overzichtelijk.
- Voer gesprekken met ouders bij voorkeur met z'n tweeën.
- Als er meer ouders betrokken zijn kunnen zij worden geïnformeerd door verschillende personen. Ouders gescheiden spreken is nuttig omdat belangen van de verschillende ouders uiteen kunnen lopen. Daarbij kunnen ouders van een kind dat handelingen onderging zich anders opstellen dan ouders van een kind dat handelingen verrichtte.

Praktisch

- Nodig op zeer korte termijn ouders van betrokken leerlingen uit voor een gesprek waarin de zorg van de school (voor betrokken leerling en de veiligheid voor andere leerlingen) wordt gedeeld.

- In de gesprekken is het van groot belang de ouders enerzijds te erkennen in hun zorg en anderzijds e.e.a. niet groter te maken dan dat het is. Het kan hierbij helpen om het gedrag te relateren aan de seksuele ontwikkeling van kinderen.
- Spreek met de ouders af wat met hun kinderen besproken wordt en streef ernaar dat school en ouders hierin één lijn vormen.
- Bespreek met de ouders mogelijke oplossingen: bijv. een begeleid gesprek met beide leerlingen waarin excuses worden aangeboden en/of een actieplan waarin maatregelen en afspraken worden vastgelegd, hulpverlening voor kind en/of gezin, tijdelijk extra toezicht in de klas.

Bejegening

Spreek in termen van 'betrokken leerlingen' en vermijd de termen 'dader/slachtoffer'. Spreek liever over de leerling die initiatief nam en het kind dat iets overkomen is. Je kunt ook aan ouders toelichten door te vertellen dat een kind dat initiatief neemt soms zelf eerder iets is overkomen.

Vermijd in de gesprekken en in alle communicatie het woord 'seksueel'. Dat is een lading die volwassenen geven. Voor kinderen speelt dit veel minder. Bruikbare termen zijn gedrag dat wel/niet past bij de ontwikkeling, 'intimiderend', 'ongepast' of 'grensoverschrijdend'.

Sociaal wenselijk

Kinderen geven op vragen vaak het antwoord waarvan zij denken dat hun ouders het willen horen. Dat levert vaak onduidelijkheid en onjuiste informatie op. Zeker bij jonge kinderen is het hierdoor heel moeilijk en vaak niet mogelijk om helemaal helder te krijgen wat er precies gebeurd is. Als ouders er met hun kind over praten, is het daarom heel belangrijk dat zij open vragen stellen en geen sturende of suggestieve vragen.

Beschermerende factor

Het is belangrijk dat ouders weten dat hun reacties op de gebeurtenissen in hoge mate bepalend zijn voor de last die hun kind ervaart. Het heeft negatieve impact op kinderen als ouders, in het bijzijn van hun kind, erg overstuurd en boos zijn. Als ouders rustig kunnen reageren en steunende informatie en handreikingen geven aan hun kind, dan heeft dat een sterke invloed op het herstellend vermogen van het kind.

6.4.4 Communicatie met indirect betrokken ouders

De zwaarte van het incident bepaalt de manier van communiceren van ouders. De school kan alleen contact opnemen met de betrokkenen, maar ook met de ouders van de betrokken klas of de gehele school. Duidelijke, tijdige en frequente communicatie kan zorgen dat ouders het vertrouwen in de school behouden. In dit geval is een zorgvuldige afweging cruciaal. Het is in het belang van de betrokkenen om het incident zo klein mogelijk te houden. Dus soortgelijke stappen dienen alleen genomen te worden bij een omvangrijke calamiteit of bij een situatie die zoveel onrust geeft, dat de betrokken ouderpopulatie hiervan reeds kennis heeft genomen, of dat op korte termijn zal doen.

Ouderavond

Bij ernstige incidenten kan de school overwegen om een ouderavond te organiseren, samen met vertegenwoordigers van GGD, CJG/wijkteam en politie. Er moet dan voldoende informatie te geven zijn over wat er gebeurd is en wat de school heeft gedaan in reactie hierop. Hoewel een ouderavond voor veel scholen een bekende activiteit is, past hier tevens een zorgvuldige overweging. De vertrouwensinspectie waarschuwt voor het risico van escalatie. U kunt meer lezen over het informeren van ouders in **AI 7** (Overwegingen met betrekking tot ouderavonden) of via het draaiboek van PPSI "Moet iedereen het weten?" (meer informatie: <http://www.ppsi.nl/shop>).

6.4.5 Inhoudelijke communicatie met ouders

Ouders willen vaak geïnformeerd worden over het precieze verloop van het incident. Ervaring leert dat het in veel gevallen onmogelijk is om een feitelijke gebeurtenis te achterhalen. Tegelijkertijd zorgt de Wet Bescherming Persoonsgegevens ervoor dat elk individu beschermd dient te worden omtrent zijn uitspraken en gedragingen. Dit leidt soms tot grote frustratie van betrokken ouders. Het is belangrijk om aan ouders mee te geven dat 100 % veiligheid een illusie is.

Zaken om aan ouders kenbaar te maken:

- Informeer betrokken ouders zo spoedig mogelijk via een zakelijke brief/e-mail (**Bijlage 14**: Ouderbrief ernstig incident (betrokken groep), **Bijlage 15**: Ouderbrief ernstig incident (overige groepen) en **Bijlage 16**: Ouderbrief grensoverschrijdend gedrag jonge kinderen). Geef daarin beknopte informatie over het incident en de maatregelen die getroffen zijn. Maak hierbij eventueel onderscheid tussen bijvoorbeeld de ouders van de klas waar het gedrag heeft plaatsgevonden en de rest van de school. Laat weten wanneer/of hier weer over gecommuniceerd wordt.
- Benoem dat het onderzoeken van de gebeurtenis, door professionals, vaak spanning oplevert voor de betrokkenen. Doorgaans heeft dit een negatief effect. Kinderen worden angstiger, durven zich niet meer te uiten over hun (seksuele) gevoelens en ze gaan sociaal wenselijke antwoorden geven.
- Vertel aan ouders hoe de leerlingen op school verteld is, of gaat worden, wat er gaande is.
- Vraag ouders om in het belang van de kinderen de rust te bewaren en geen uitspraken te doen naar de pers.
- Dat kinderen behoefte hebben om actief te leren welk gedrag we wél van hen verwachten. Waar mag je wel bloot zijn? Wie kan ik vragen over mijn lijf of dat van anderen stellen? Hoe kan ik zeggen dat ik niet mee wil spelen met een seksueel spelletje?
- Dat het uitvergroten van een gebeurtenis mogelijk een verstorend effect kan hebben op de seksuele ontwikkeling van (betrokken) leerlingen en (indirect) hun schoolgenoten, als kinderen voelen en horen dat er hele negatieve of rare dingen zijn gebeurd, die mogelijk acceptabel waren, los van de plaats, of leeftijd van de betrokkenen.
- Geef ouders de gelegenheid een afspraak te maken om vragen te stellen.
- Houd als directie/bestuur een spreekuur waar ouders de gelegenheid krijgen tot het stellen van vragen.
- Richt een spreekuur in op school, bemenst door externe deskundigen, waar ouders terecht kunnen voor hulp/vragen over bijv. hun zorgen of normale seksuele ontwikkeling.

6.4.6 Inhoudelijke en educatieve communicatie met leerlingen

Communicatie over het incident

Het is van belang om bij communicatie met leerlingen bewust om te gaan met mogelijke foutieve informatie die in de school rondgaat. Leerlingen kunnen van klasgenoten en ouders soms informatie krijgen die onjuist is, of die gebaseerd is op angst of 'horen van'. Ook vangt kinderen soms thuis gesprekken en discussies op die ouders (te) openlijk voeren over dit onderwerp. Het is van groot belang om deze informatie alleen tegen te spreken waar het de veiligheid of anonimiteit van betrokken leerlingen betreft. Door ouders tegen te spreken vergroot de professional de afstand tussen ouders en school. Hierdoor ervaren kinderen mogelijk tweestrijd en kunnen ze zich genooddaakt voelen om hierin keuzes te maken. Het is daarom belangrijk om tijdens individuele of groepsgesprekken vooral te praten over het gevoel dat deze gebeurtenis oproept en om vanuit dit onderwerp steunende adviezen en informatie te geven. Deze informatie dient vooral gericht te zijn op het voorkomen van een incident in de toekomst. Voorbeelden hiervan zijn: "Hoe kun je zorgen dat jou dit niet gebeurt?" Weet jij eigenlijk hoe je NEE moet zeggen als je iets niet wilt?"

Indien er over het incident gecommuniceerd wordt in één of meer klassen, is het van belang om deze informatie eerst schriftelijk weer te geven. Indien emoties een rol spelen kan de inhoudelijke boodschap maar beter goed en duidelijk op papier staan, zodat betrokken professionals houvast ervaren en duidelijk weten wat ze NIET moeten zeggen.

Educatie

Als een incident heeft plaatsgevonden in de klas is het verstandig om lessen over het onderwerp te intensiveren. Zeker als er waarde wordt gehecht aan het voorkomen van soortgelijk gedrag in de toekomst. Hierbij kan gedacht worden aan de methodes Kanjertraining, Leefstijl en Relaties en Seksualiteit. De lessen dienen zich te richten op welk (seksueel) gedrag normaal is, en wat we van leerlingen verwachten. Denk hierbij aan "Waar ben je bloot?" of "Hoe zeg je NEE?"

Let op!

Het is wenselijk dat de lessen (indien mogelijk) niet gekoppeld worden aan de calamiteit, als dat te voorkomen is. Soms kiest een school er daarom voor om een projectperiode te organiseren waardoor alle klassen en leerlingen betrokken worden. Dit leidt de aandacht af van de specifieke leerling(en) en/of de betreffende klas. Indien dit niet mogelijk is, dient de communicatie naar ouders hierover zich

vooral te richten op het vergroten en versterken van beschermende factoren voor alle leerlingen uit de klas. U kunt ouders dan ook oproepen hieraan bij te dragen, ten gunste van hun eigen kind.

Ondersteunende groepsinterventie

Soms ontstaat de onrust doordat ouders zich geconfronteerd voelen met een onderwerp zoals grensoverschrijdend gedrag, terwijl ze hierop niet zijn voorbereid. Ze hadden er niet op gerekend dat dit gedrag nu al zou kunnen voorkomen en kunnen zelfs hun walging of afkeer uitspreken ten opzichte van het gedrag of de leerling. Hun handelsverlegenheid kan dan een ongunstig effect hebben op de calamiteit. Als kinderen thuis immers vragen gaan stellen moeten ouders hier wel een antwoord op kunnen geven.

Het kan in dat geval wenselijk zijn om een ouder-workshop of een ouder-kind-workshop te laten verzorgen. Deze workshops richten zich op het vergroten en versterken van de vaardigheden van ouders om hun kind te ondersteunen. De workshop kan dus opgebouwd zijn als een vorm van kennisoverdracht. Het kan ook een workshop zijn waarbij een professional kind en ouder samen in gesprek brengt, door middel van laagdrempelige werkvormen die vervolgens thuis kunnen worden voortgezet. Bij de laatste vorm is uitermate belangrijk dat ouders zich tijdens de workshop niet persoonlijk en negatief uitspreken in bijzijn van de kinderen. Daarbij dient elke aanwezige zich te conformeren aan het doel van de workshop.

6.4.7 Media

Voor de communicatie met de media worden de volgende stappen gevolgd:

1. Verwijzen naar de woordvoerder van de hulpdiensten
2. Uitnodigen media voor bijeenkomst op de volgende dag na overleg met de hulpverleners

Op de dag van een calamiteit voert de directeur op communicatiegebied onder andere de volgende acties uit:

1. Zo snel mogelijk melden bij de bestuurder.
2. Doerspreken van de calamiteit:
 - Directeur en bestuurder bepalen de vervolgacties voor korte termijn.
 - Zij bepalen wie nog meer ingeschakeld/betrokken moet worden bij het proces. Eventueel formeren van een begeleidingsgroep.
 - Bepalen van de vervolgacties.
 - Bepalen van de communicatie naar betrokkenen en omwonenden.
 - Opstellen van een persbericht.
 - Personeel verwijst de pers altijd door naar de directeur en onthoudt zich van het spreken met de pers.
 - Afspreken vervolgbijeenkomsten.
3. Afspreken evaluatiemoment.

Na schooltijd, in het weekend of tijdens de vakantie, als er geen leerlingen of leerkrachten aanwezig zijn, wordt in geval van brand of een ernstig delict de bestuurder gewaarschuwd door de directeur.

Belangrijk!

Wanneer afwikkeling van een incident klein gehouden kan worden (met alleen betrokken ouders), heeft dat *altijd* de voorkeur, in het belang van alle betrokkenen. Zeker in een tijd waarin via internet ook jaren later nog informatie over kinderen is terug te vinden. Ouders begrijpen dit heel goed. Met de direct betrokkenen wordt uiteraard wel heel open gecommuniceerd.

In principe wordt er niet met de media gecommuniceerd. Mocht dit toch aan de orde zijn, gebruik dan info uit “omgaan met media bij incidenten op school” (AL 6; Omgaan met media bij incidenten op school). Laat communicatie met media altijd plaatsvinden door een ervaren professional en stem soortgelijke communicatieboodschappen af met bestuur en (desnoods achteraf) met betrokken professionals. Persuitingen worden goed voorbereid en bij het verstrekken van informatie worden de belangen en privacy van alle betrokkenen afgewogen.

6.5. Omgaan met overlijden en rouw

Als iemand uit de schoolgemeenschap overlijdt, is dat een gebeurtenis die de hele schoolgemeenschap raakt. In zo'n situatie moet snel, tactvol en weloverwogen worden gereageerd naar de nabestaanden, de leerlingen en het personeel.

Het is belangrijk het slechte nieuws goed te vertellen en het opvangen van leerlingen goed te organiseren. Het begeleiden van leerlingen is echter niet alleen de taak van de school. De school kan de ouders aanspreken en hen betrekken bij de situatie. De verantwoordelijkheid kan nooit alleen bij de school liggen. De school mag en moet zijn grenzen en wensen duidelijk aangeven.

Stappen die genomen moeten worden zijn:

- 1) Nagaan van berichtgeving. Afhankelijk van welke weg het bericht van overlijden binnenkomt in de school moet nagaan worden of berichtgeving juist is. In een enkele geval is er namelijk sprake van een valse melding (misplaatste grap, overspannen toestand).
- 2) Samenstellen van een sleuteltrio. Het sleuteltrio komt bij elkaar, stemt agenda's op elkaar af en zorgt ervoor dat en voor de eerste week een stappenplan gemaakt wordt. Hierbij moet duidelijk afgesproken worden wie welke verantwoordelijkheden heeft.
- 3) Het sleuteltrio onderneemt actie op het gebied van:
 - a. Informeren van het team.
 - b. Regelen van organisatorische aanpassingen.
 - c. Informeren en opvangen leerlingen.
 - d. Inrichten van een herinneringsplek.
 - e. Contact met de ouders/familieleden van de overledene.
 - f. Informeren van alle ouders.
 - g. Informeren van diverse instellingen.
- 4) Begeleiding in periode tussen overlijden en uitvaart. Het overlijden van een leerling of schoolprofessional roept veel op. Ruim daarom tijd in voor vragen, gesprekken en het uiten van emoties. Denk ook aan het wel/niet communiceren via sociale media, condolancebezoek, voorbereiding op de uitvaart, dag van de uitvaart, dag na de uitvaart en hoe dan verder.
- 5) Individuele begeleiding van leerlingen indien gewenst. Kinderen kunnen naar aanleiding van een sterfgeval minder of meer ernstige problemen krijgen. Heb hier oog voor en organiseer ondersteuning waar nodig.
- 6) Nazorg voor het team. Ook met de teamleden kan het overlijden veel doen. Het bieden van een luisterend oor en oprechte aandacht zijn veel waard.
- 7) Administratieve zaken regelen. De naam van de overledene moet uit de officiële registers worden geschreven. Ook moeten gekeken worden naar de spullen die nog op school aanwezig zijn. Voor nabestaanden zijn dit vaak waardevolle zaken. Geef daar waar mogelijk de eigendommen persoonlijk af.
- 8) Terugkijken en evalueren. Het is aan te bevelen om ongeveer een maand na de uitvaart met het hele team terug te kijken op de gebeurtenissen en te evalueren. Tevens biedt zo'n bijeenkomst een goede gelegenheid om signalen te bespreken die zijn opgevangen tijdens de lessen en individuele gesprekken met leerlingen. Ook moet afgesproken worden wie namens de school nog een bepaalde tijd contact blijft houden met de ouders/familie. Zo'n contact wordt meestal zeer op prijs gesteld.

In **AL 8** is het protocol: 'Handreiking 'Als de dood ingrijpt...'' te vinden.

Bijlage 1: Samenvatting beleid t.b.v. schoolgids

Het beleidsplan 'sociale veiligheid' is onderdeel van het meer algemene integrale veiligheidsplan van WIJ de Venen. In dit beleidsplan staan duidelijke richtlijnen waarlangs alle scholen gericht beleid voeren op het terrein van (fysieke) veiligheid.

Het doel van sociale veiligheid is om een zo veilig mogelijke leer- en werkomgeving te creëren voor leerlingen, professionals en ouders/verzorgers (hierna: ouders). Een leef- en leerklimaat waarin ons personeel en onze leerlingen zich veilig voelen en zich positief verbonden voelen met de school. We proberen hierdoor alle vormen van agressie, geweld, seksuele intimidatie, discriminatie en pesten in of binnen de directe omgeving van de school te voorkomen en daar waar zich incidenten voordoen adequate maatregelen te treffen om verdere escalatie te voorkomen.

De onderwijsinspectie ziet toe op dit te voeren beleid, omdat sociale veiligheid, naast onze wens, ook een wettelijke zorgplicht is.

Visie en kernwaarden

Hoewel ieder mens uniek is en aanwijsbare culturele, sociale of fysieke verschillen kan ervaren, zijn er per ontwikkelingsfase gemeenschappelijke elementen herkenbaar. Met deze gemeenschappelijke kenmerken als basis leren kinderen omgaan met zichzelf en anderen, een positieve kijk op seksualiteit meegeven en waarden en normen vormen, zodat zij (later) verantwoorde keuzes maken in de omgang met anderen.

Taken en verantwoordelijkheden omtrent sociale veiligheid

Op school zijn de taken en verantwoordelijkheden rondom sociale veiligheid weggelegd bij verschillende professionals en andere betrokkenen. Deze zijn geschoold door de GGD en/of JSO (Jeugd, Samenleving en Opvoeding).

Leerkracht

De leerkracht fungeert voor u als ouder altijd als eerste aanspreekpunt. De leerkracht heeft immers van alle schoolprofessionals het meest intensief contact met uw kind. De leerkracht geeft uw kind les, draagt bij aan de opvoeding en begeleidt uw kind bij zijn of haar persoonlijke ontwikkeling waar mogelijk. Daardoor kan de leerkracht, eventuele problemen in de klas direct aanpakken. En dat desgewenst samen met u.

Directeur

Kennis van seksuele ontwikkeling moet geborgd en gedeeld worden. De borging vindt enerzijds plaats in beleid en handhaving, en anderzijds middels educatie en signalering. De directeur heeft als taak om implementatie van een preventieve aanpak na te streven. Verder is de directeur aanspreekpunt voor 'als het misgaat'. Op zulke momenten is het wenselijk dat er adequaat en kordaat gehandeld kan worden. Hiervoor is niet alleen daadkracht nodig, maar ook een functie die hiertoe legitimeert.

Intern begeleider

De intern begeleider fungeert als aandachtsfunctionaris Huiselijk Geweld en Kindermishandeling en is een inhoudelijk geschoolde professional. De functionaris heeft meerdaagse training gehad, beschikt over benodigde vaardigheden en kennis om een zorgproces af te wikkelen volgens de Wet Meldcode. De intern begeleider heeft expertise die zich richt op begeleiding en coaching van de leerkracht, case-management, leerling-observatie en advisering.

Contactpersoon

Ouders, leerlingen en professionals hebben het recht op een objectieve gesprekspartner om advies te vragen over situaties in en om de school die voortkomen uit sociale- of fysieke onveiligheid. De interne en externe contactpersoon staan vermeld in de klachtenregeling.

Interne contactpersoon/vertrouwenspersoon

De interne contactpersoon/vertrouwenspersoon (dit is een leerkracht en/of ouder) is verbonden aan de school. Deze persoon is laagdrempelig te benaderen en kent de school, de leerkrachten en de populatie. Deze persoon is benaderbaar voor u als ouder, maar ook voor leerlingen en leerkrachten (collega's). De gesprekken met de interne contactpersoon/vertrouwenspersoon zijn vertrouwelijk, binnen de kaders die de Wet Meldcode hiervoor stelt.

De interne contactpersoon is S. de Jeu

sde.jeu@kinderarcke.nl

Externe vertrouwenspersoon

De externe vertrouwenspersoon is onafhankelijk, de gesprekken met deze persoon zijn strikt vertrouwelijk.

Voor ouders en leerlingen is de rol van externe vertrouwenspersoon belegd bij de GGD HM:

GGD Hollands Midden, Secretariaat Jeugdgezondheidszorg

088 - 308 33 42

externevertrouwenspersoon@ggdhm.nl

Educatie

Om sociale veiligheid binnen de school te borgen maken wij gebruik van methodes die zich richten op:

- educatie
- houding/meningsvorming
- de school en
- haar sociale omgeving

Naast het methodisch lesgeven, is het onderwerp sociale veiligheid ook in het dagelijks handelen van de leerkracht verweven.

Jaarlijks geven we 10 uur les over relaties en seksualiteit en 30 uur les over sociaal emotionele ontwikkeling. Dit is structureel ingebed in ons schoolbeleid.

De volgende methodes zijn op effect onderzocht en effectief bevonden en worden door ons gebruikt:

Lichamelijke en relationele ontwikkeling

Lessen over relaties en seksualiteit met de methode ontwikkeld door Rutgers

Sociale Veiligheid

- Kanjertraining

Gedragsregels

Door WIJ de Venen zijn drie omgangsnormen geformuleerd, die op elke school van toepassing zijn.

- Iedereen is anders en we horen er allemaal bij.
- We helpen elkaar.
- We zorgen goed voor elkaar, onszelf en onze omgeving.

Onder deze normen hangen onze eigen gedrags- en schoolregels. Het verbieden van gedrag is niet constructief. Daarom zijn onze regels zo opgesteld dat gewenst gedrag wordt weergegeven. Binnen de aanpak voor sociale veiligheid krijgen ook leefklimaat en omgangsregels aandacht.

Meer informatie over gedrags- en omgangsregels vindt u op onze website. Deze zijn aangevuld met de huisregels die wij als school handhaven.

WIJ de Venen hecht veel waarde aan een pedagogisch leer- en leefklimaat, waarin zowel leerlingen als personeel een gevoel van veiligheid en geborgenheid ervaren. Dit draagt immers bij aan een positieve ontwikkeling, functioneren en prestaties van alle betrokkenen.

Bij leefklimaat wordt de fysieke schoolomgeving beoogd. Hier wordt verantwoord toezicht georganiseerd, zonder de toenemende zelfstandigheid van de leerlingen in de weg te zitten.

Samenwerking school en ouders

Niet alleen de school is verantwoordelijk voor de vorming van sociale veiligheid. Wij verwachten van u als ouder een actieve rol bij de zorg van uw kind, zoals in de wet is vastgelegd. U bent er als primaire opvoeder hoofdverantwoordelijk voor dat uw kind(eren) gezonde normen en waarden op sociaal gebied meekrijgen. Een goede samenwerking tussen school en ouders vinden we daarom cruciaal.

Contact tussen school en ouders

Oudercontacten vormen de schakel tot het bieden van optimale ontwikkelkansen aan kinderen. Samen met ouders, vanuit openheid, transparantie en wederzijds respect, kunnen we de ontwikkeling van kinderen thuis en op school optimaal stimuleren. Ouders kunnen bij verschillende partijen terecht met hun vragen.

Gesprek met de leerkracht

Ouders die vragen hebben over hun kind kunnen altijd terecht bij de leerkracht. Hiervoor is buiten schooltijd gelegenheid. We raden ouders aan hiervoor een afspraak te maken.

Als er bijzonderheden zijn op school dan neemt de leerkracht contact op met de ouders/verzorgers. Andersom verwachten we dat als er bijzonderheden in de thuissituatie zijn dat ouders/verzorgers contact opnemen met de leerkracht.

Gesprek met de intern begeleider (IB-er)

Ouders kunnen ook terecht bij de intern begeleider. De taak van de intern begeleider is het ondersteunen van de leerkracht bij het begeleiden van de leerlingen. De leerkracht is bij dit gesprek aanwezig. De leerkracht zal vaak bij het gesprek aanwezig zijn, om gemaakte afspraken ook in de klas door te kunnen voeren.

Interne contactpersoon/vertrouwenspersoon en externe vertrouwenspersoon

Ouders hebben het recht op een objectieve gesprekspartner om advies te vragen over situaties in en om de school die voortkomen uit sociale- of fysieke onveiligheid. Hiervoor kunnen ze ten alle tijden terecht bij de interne contactpersoon/vertrouwenspersoon of de externe vertrouwenspersoon.

Directie

Komt een ouder er niet uit met de leerkracht, dan kan altijd een gesprek aangevraagd worden bij de directie. Afhankelijk van het onderwerp van gesprek zal de IB-er of de leerkracht bij dit gesprek aansluiten.

Communicatiekanalen

Naast het persoonlijk contact tussen ouder en school hanteert de school diverse kanalen om algemene informatie met ouders te delen. Dit gebeurt via onderstaande kanalen:

Internetsite

Op de website kunt u informatie over de school vinden. Hierop staan onder andere de nieuwsbrieven, foto's, de schoolvakanties en belangrijke data van dit schooljaar. Ouders wordt geadviseerd om regelmatig op de schoolwebsite te kijken.

Nieuwsbrief

De nieuwsbrief komt wekelijks digitaal uit. Indien ouders niet over e-mail beschikken krijgen zij de nieuwsbrief op papier. De nieuwsbrief bevat allerlei informatie over schoolse zaken, afspraken, data, informatie van het team, de tussenschoolse opvang (TSO), de OR en de MR. Mocht u een nieuwsbrief missen, dan kunt u deze ook nalezen op onze site. Wanneer uw mailadres verandert, vragen we u dit tijdig aan te geven.

Signalering

Voor professionals die met kinderen en jongeren werken is het soms onduidelijk waar geaccepteerd gedrag grensoverschrijdend wordt en hoe men hier preventief op in kan gaan. Er is behoefte aan een duidelijk kader om af te wegen welk gedrag wel getolereerd kan worden, en waar grenzen nodig zijn. En vooral ook, waar kinderen zich in alle veiligheid en respect op sociaal en seksueel gebied kunnen

ontwikkelen. Met behulp van ParnasSys en het Vlaggensysteem, wordt de sociale ontwikkeling van uw kind gemonitord.

ParnasSys

In het kader van monitoring wordt van herhaalde en ernstige gedragingen notitie gemaakt in het leerlingdossier.

Grensoverschrijdend gedrag van of tussen in- en externe professionals en ouders bespreekt het bevoegd gezag met betrokkene(n). Indien nodig worden hierbij relevante professionals ingezet.

Alle signalen worden in ParnasSys en het leerlingdossier vastgelegd. Denk hierbij aan:

- (leer)ontwikkeling en gebeurtenissen die deze kunnen beïnvloeden
- gedrag

Ouders/verzorgers mogen het leerlingdossier inzien. Gegevens worden zo feitelijk mogelijk weergegeven.

Scholen werken hierbij volgens de Wet Meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling. Deze Meldcode treedt in werking zodra de (emotionele) veiligheid van een kind in het geding komt. Dat kan bijvoorbeeld in het geval van:

- echtscheiding
- overlijden
- verhuizing
- psychosociale problematiek zoals pesten

Vlaggensysteem

In het Vlaggensysteem worden de seksuele ontwikkeling en de motieven van seksueel gedrag van kinderen/jongeren uitgebreid besproken. Seksualiteit en grenzen worden onder de loep genomen aan de hand van zes criteria:

- Wederzijdse toestemming: beide partijen hebben duidelijk toestemming gegeven voor het gedrag.
- Vrijwilligheid: alle betrokkenen zijn vrij van dwang of verleiding in een seksuele interactie
- Gelijkwaardigheid: de partijen zijn voldoende gelijkwaardig.
- Ontwikkelingsadequaat: het gedrag komt overeen met wat van kinderen van die leeftijd wordt beschreven in de wetenschappelijke onderzoeksliteratuur.
- Contextadequaat: de context laat dit gedrag toe.
- Zelfrespecterend: het gedrag is niet zelfbeschadigend of vernederend voor het kind.

Aan de hand van deze criteria kan het seksueel gedrag gesitueerd worden op een lijn van acceptabel gedrag tot zwaar grensoverschrijdend gedrag.

Grensoverschrijdend gedrag

Ondanks afspraken, gedragsregels en omgangsregels kan het zo zijn dat er sprake is van grensoverschrijdend gedrag. Hiermee doelen wij op gedragingen in woord en daad die een negatieve invloed hebben op het veiligheidsgevoel van alle betrokkenen. Leerlingen die gedrag vertonen dat als grensoverschrijdend wordt ervaren, worden hierop aangesproken waarbij gewenst gedrag actief wordt aangeleerd. Afhankelijk van de situatie gebeurt dit individueel of in groepsverband. Hierin wordt desgewenst samenwerking gezocht met ouders (conform de Wet Meldcode).

Inzet externe professionals

Soms heeft een leerling meer zorg nodig dan de school in samenwerking met de ouders kan bieden. Dan wordt contact opgenomen met externe professionals, zoals de medewerkers van het Kernteam Jeugd en Gezin (CJG) of 'Veilig thuis'. In overleg met u wordt besloten welke (extra) ondersteuning het kind kan gebruiken en hoe dit geregeld wordt. Indien nodig wordt de intervisiegroep aandachtfunctionarissen kindermishandeling en het Kernteam Jeugd- en Gezin Team (JGT) geraadpleegd.

Ook kan het voorkomen dat de leerkracht extra ondersteuning vraagt om een leerling met de juiste en vaak specifieke kennis en competenties als school te kunnen begeleiden.

Privacy en toestemming

In het kader van de Wet Bescherming Persoonsgegevens moet de privacy van uw kind beschermd worden als het gaat om uitspraken en gedragingen. Indien er grensoverschrijdende gebeurtenissen plaatsvinden zal de school altijd streven naar een discrete afhandeling hiervan in het belang van u, uw kind en andere leerlingen. Hoewel onrust op zulke momenten begrijpelijk is, is het de schoolprofessionals niet toegestaan om de beschikbare informatie te delen, tenzij partijen een professionele relevante betrokkenheid hebben, die hen hiertoe legitimeert.

Wij streven er in zulke situaties naar altijd in gesprek te blijven met u, om ervoor te zorgen dat de ontstane situatie zo min mogelijk invloed heeft op uw kind, andere leerlingen, de ontwikkeling, het gezin, de leefomgeving. Met als doel om de veiligheid te waarborgen en waar nodig, samen met u, te herstellen. In principe wordt er daarom niet inhoudelijk met de media gecommuniceerd.

Bijlage 2: Protocol schorsen en verwijderen van leerlingen

Algemeen

Elke school neemt in de schoolgids een tekst op over het schorsen en verwijderen van een leerling. Voor jonge leerlingen wordt een alternatief op schorsen en verwijderen aangehouden.

Wat zegt de wet PO over schorsen

- Artikel 40c lid 1. Het bevoegd gezag kan met opgave van redenen een leerling voor een periode van ten hoogste één week schorsen.
- Artikel 40c lid 2. Het besluit tot schorsing wordt schriftelijk aan de ouders bekendgemaakt.
- Artikel 40c lid 3. Het bevoegd gezag stelt de inspectie van een schorsing voor een periode langer dan één dag schriftelijk en met opgave van redenen in kennis.

Wat zegt de wet PO over verwijderen

- Artikel 40 lid 11. Voordat wordt besloten tot verwijdering hoort het bevoegd gezag de betrokken groepsleraar. Definitieve verwijdering van een leerling vindt niet plaats dan nadat het bevoegd gezag ervoor heeft zorg gedragen dat een andere school bereid is de leerling toe te laten. Onder andere school kan ook worden verstaan een school voor speciaal onderwijs, een school voor speciaal en voortgezet speciaal onderwijs of een instelling voor speciaal en voortgezet speciaal onderwijs.
- Artikel 63 lid 2. Indien het bevoegd gezag van een bijzondere school op grond van artikel 40 weigert een leerling toe te laten dan wel een leerling verwijderd, deelt het de beslissing daartoe, schriftelijk en met redenen omkleed, mede door toezending of uitreiking aan de ouders. Daarbij wordt tevens de inhoud van het bepaalde in het derde lid, eerste volzin, vermeld. Voordat het bevoegd gezag van een bijzondere school op grond van dat artikellid beslist tot verwijdering van een leerling, hoort het de ouders van de leerling, onverminderd het bepaalde in dat artikellid. Het bevoegd gezag neemt de beslissing, bedoeld in de eerste volzin, zo spoedig mogelijk.
- Artikel 63 lid 3. Binnen zes weken na de mededeling, bedoeld in het tweede lid, kunnen de ouders bij het bevoegd gezag schriftelijk hun bezwaren kenbaar maken tegen de beslissing. Het bevoegd gezag beslist binnen vier weken na ontvangst van de bezwaren. Alvorens te beslissen hoort het bevoegd gezag de ouders.

Protocol schorsing en verwijdering van leerlingen

Dit protocol treedt in werking als er sprake is van ernstig ongewenst gedrag door een leerling, waarbij psychisch en of lichamelijk letsel aan derden is toegebracht. Er worden drie vormen van maatregelen beschreven:

- Time-out
- Schorsing
- Verwijdering

Time-out

Een ernstig incident kan leiden tot een time-out met onmiddellijke ingang. Hierbij gelden de volgende voorwaarden:

- In geval van een time-out wordt de leerling voor de rest van de dag de toegang tot de school ontszegd. De time-out is geen officieel instrument, maar kan bruikbaar zijn bij onveilige situaties of bij het herstellen van de rust binnen de school. Het is een ordemaatregel in het belang van de school. De time-out maatregel kan alleen worden toegepast na goedkeuring door de directie van de school.
- Tenzij redelijke gronden zich daartegen verzetten worden de ouders/verzorgers onmiddellijk van het incident en de time-out, gemotiveerd, op de hoogte gebracht. Het besluit tot het ontszeggen van de toegang, wordt de ouders schriftelijk meegedeeld.
- Van het incident en de time-out wordt verslag gedaan in het dossier van de leerling.
- De time-out maatregel wordt na toepassing (schriftelijk) gemeld aan het bevoegd gezag.
- De time-out maatregel kan eenmaal worden verlengd met één dag. Bij verlenging van de time-out spreken we over schorsing en wordt de inspectie vanaf de tweede dag geïnformeerd.

- De ouders/verzorgers worden op school uitgenodigd voor een gesprek. Hierbij is de leerkracht en een lid van de directie van de school aanwezig. Van het gesprek met de ouders wordt een verslag gemaakt. Dit verslag wordt door de ouders voor gezien getekend en in het leerlingdossier opgeslagen. Daarna kan de leerling zo nodig langer worden geschorst. Deze schorsing, inclusief de time-out, bedraagt maximaal één week.
- Het bevoegd gezag van de school wordt voorafgaand aan de schorsing in kennis gesteld van deze maatregel en om goedkeuring gevraagd.

Schorsing

In geval het voorgevallen incident zeer ernstig is of bij een (volgend) ernstig incident kan worden overgegaan tot een formele schorsing. De wettelijke regeling voor het Bijzonder/Openbaar onderwijs is hierbij van toepassing.

Hierbij gelden de volgende voorwaarden:

- Het bevoegd gezag van de school wordt voorafgaand aan de schorsing in kennis gesteld van de maatregel en om goedkeuring gevraagd. Gedurende de schorsing wordt de leerling de toegang tot de school ontzegd. Voor zover mogelijk worden er maatregelen getroffen waardoor de voortgang van het leerproces van de leerling gewaarborgd kan worden.
- Schorsing mag niet betekenen dat het doen van toetsen (denk aan cito-entree of eindtoetsen) wordt belemmerd. Dit vraagt passende maatregelen, bijv. het wel tot de school toelaten voor het doen van deze toets. Daarnaast kan het beschikbaar stellen van (thuis)studiemateriaal tot de mogelijkheden behoren.
- De schorsing bedraagt maximaal één week. Ouders worden schriftelijk geïnformeerd over het besluit tot schorsing. Ook hier geldt dat vanaf dag twee de inspectie zal worden geïnformeerd.
- De betrokken ouders/verzorgers worden door de directie schriftelijk uitgenodigd voor een gesprek betreffende de maatregel. Hierbij dienen nadrukkelijk oplossingsmogelijkheden te worden verkend, waarbij de mogelijkheden en de onmogelijkheden van de opvang van de leerling op de school aan de orde komen.
- Van de schorsing en het gesprek met de ouders wordt een verslag gemaakt. Dit verslag wordt door de ouders/verzorgers voor gezien getekend en in het leerlingdossier opgeslagen.
- Het verslag wordt ter kennisgeving verstuurd aan:
 - het bevoegd gezag
 - de ambtenaar leerplichtzaken
 - de inspectie onderwijs
- Ouders kunnen beroep aantekenen bij het bevoegd gezag van de school. Het bevoegd gezag beslist uiterlijk binnen 14 dagen op het beroep.

Verwijdering

Bij het zich meermalen voordoen van een ernstig incident, dat ingrijpende gevolgen heeft voor de veiligheid en/of de onderwijskundige voortgang van de school, kan worden overgegaan tot verwijdering. De wettelijke regeling voor het Bijzonder/Openbaar onderwijs is hierbij van toepassing.

Hierbij gelden de volgende voorwaarden:

- Verwijdering van een leerling van school is een beslissing van het bevoegd gezag. Voordat men een beslissing neemt, dient het bevoegd gezag de betrokken leerkracht en de directie te horen. Hiervan wordt een verslag gemaakt dat aan de ouders ter kennis worden gesteld en door de ouders voor gezien wordt getekend.
- Het verslag wordt ter kennisgeving opgestuurd naar
 - de ambtenaar leerplichtzaken
 - de inspectie onderwijs
- Het bevoegd gezag informeert de ouders schriftelijk en met redenen over het voornemen tot verwijdering, waarbij de ouders gewezen wordt op de mogelijkheid van het indienen van een bezwaarschrift. De ouders krijgen de mogelijkheid binnen zes weken een bezwaarschrift in te dienen.
- Het bevoegd gezag is verplicht de ouders te horen over het bezwaarschrift.
- Het bevoegd gezag neemt een uiteindelijke beslissing binnen vier weken na ontvangst van het bezwaarschrift.

In grote lijnen zijn er vier gronden voor verwijdering van een leerling:

1. De school kan niet (langer) voldoen aan de ondersteuningsbehoefte van de leerling. De verwijdering is dan vooral onderwijskundig en/of organisatorisch ingegeven. In dit geval is het van belang vast te stellen of de leerling formeel thuishoort in of toelaatbaar is tot het speciaal (basis)onderwijs of dat de leerling thuishoort in het regulier basisonderwijs. Een leerling is toelaatbaar tot het speciaal (basis)onderwijs als het samenwerkingsverband waartoe de school behoort de leerling toelaatbaar heeft verklaard of als het door een instelling van cluster 1 of 2 een toekenning heeft gekregen voor een intensief arrangement. Als die toelaatbaarheidsverklaring/ toekenning aanwezig is, maar de ouders of de speciale basisschool weigeren met de plaatsing in te stemmen, dan kan de basisschool alsnog tot verwijdering overgaan.
2. Verwijdering op basis van ernstig wangedrag van de leerling. Enkele voorbeelden van wangedrag zijn: overtreding van de schoolregels, agressief gedrag, bedreiging, vandalisme, seksuele intimidatie. Verder moeten lichtere maatregelen hebben gefaald en moet de leerling en/of zijn ouders zijn gewaarschuwd dat bij de eerstvolgende keer van wangedrag tot verwijdering wordt overgegaan. Overigens is in de praktijk gebleken dat verwijdering (formele maatregel) gebaseerd moet zijn op een schoolreglement dat duidelijke grenzen stelt aan het gedrag van de leerlingen (informele maatregelen).
3. Ook het gedrag van ouders of de relatie tussen de school en ouders kan reden zijn om tot verwijdering over te gaan. In dit geval is het van groot belang dat er gedragsregels zijn hoe de school met wangedrag omgaat en wanneer de grens van verwijdering is bereikt. Dit kan worden gepubliceerd in de schoolgids. Belangrijk is echter dat de voorzieningenrechter niet alleen verlangt dat het om een ernstig verstoorde relatie gaat, waarvan het niet aannemelijk is dat herstel te verwachten is, maar ook dat de verstandhouding een negatieve invloed moet hebben op 'het ordelijk functioneren van de school'. Het onderwijsproces zelf zal er dus onder te lijden moeten hebben en niet alleen voor de leerling zelf, maar ook breder.
4. Verwijdering vanwege gedrag dat in strijd is met de grondslag van de school.

Bijlage 3: Stappen bij misbruik door professionals

Als een medewerker van de school een minderjarige leerling seksueel of fysiek (heeft) misbruikt, intimideert of als een medewerker kinderporno in zijn bezit heeft dan zijn dit strafbare feiten. Deze vormen een directe bedreiging voor de sociale veiligheid op school.

Hieronder wordt kort en bondig weergegeven welke stappen de school acuut moet nemen.

Meldplicht voor alle professionals en overige uitvoerenden

Als een medewerker seksueel misbruik of seksuele intimidatie vermoedt, moet hij dit onmiddellijk bekend maken bij het schoolbestuur. Het is niet voldoende om een tussenpersoon te informeren, zoals een lid van de schoolleiding. Het personeelslid is ervoor verantwoordelijk dat de informatie het bevoegd gezag (directeur) bereikt.

De meldplicht geldt voor alle medewerkers op een school. Hieronder rekent de wet ook stagiaires, uitzendkrachten, vrijwilligers en zelfs schoonmakers. De meldplicht geldt dus ook voor interne vertrouwenspersonen die binnen hun functie informatie krijgen over mogelijk seksueel misbruik of seksuele intimidatie. Geen enkele medewerker of betrokkene kan in dit soort gevallen zich beroepen op de geheimhoudingsplicht.

Meldt een personeelslid dergelijke informatie niet, dan kan hij worden aangesproken op het verzaken van zijn plichten als werknemer. Dit betekent dat het bevoegd gezag disciplinaire maatregelen kan treffen. Het slachtoffer en de ouders kunnen ook een schadeclaim indienen tegen de medewerker.

Taken schoolbestuur

Het schoolbestuur moet een vermoeden van seksueel misbruik of seksuele intimidatie direct voorleggen aan de vertrouwensinspecteur van de Inspectie van het Onderwijs. Deze zal adviseren en informeren en stelt vast of er sprake is van een redelijk vermoeden van een strafbaar feit. Blijkt na het overleg met de vertrouwensinspecteur dat er een redelijk vermoeden is van een zedendelict, dan is het schoolbestuur altijd verplicht aangifte van misbruik te doen bij de politie. Ook als de betrokkenen hierover hun bedenkingen hebben. Het schoolbestuur informeert ook de betrokkenen over de aangifte. Wanneer het nodig is, biedt de vertrouwensinspecteur hulp als het schoolbestuur een formele klacht indient of aangifte doet.

Daarnaast kan het bestuur met afdeling Sociale Jeugd en Zeden van de politie, de gemeente en het calamiteitenteam van GGD HM overleggen. Deze partijen spelen allen een belangrijke rol bij strafrechtelijk onderzoek, openbare orde en veiligheid en maatschappelijke onrust. Zie voor contactgegevens de sociale kaart ([Bijlage 7](#)).

Noot: De vertrouwensinspecteurs zijn niet verplicht om aangifte te doen van seksueel misbruik of seksuele intimidatie. Zij zijn wettelijk verplicht geheim te houden wat leerlingen, ouders of personeelsleden van een school hun toevertrouwen.

Te nemen stappen kort samengevat:

1. Schoolleider/personeelslid/contactpersoon/interne vertrouwenspersoon krijgt informatie en meldt dit aan het bevoegd gezag.
2. Kennis van strafbaar feit.
3. Bevoegd gezag overlegt met vertrouwensinspecteur en eventueel Sociale Jeugd en Zedendienst van de politie.
4. Bij vaststelling van redelijk vermoeden van strafbaar feit.
5. Bevoegd gezag informeert (ouders van) klager en aangeklaagde dat aangifte wordt gedaan. Dit kan ook door de politie gedaan worden indien de situatie hier om vraagt.
6. Bevoegd gezag doet aangifte bij justitie of politie.

Vervolgstappen

Is het besluit tot aangifte genomen, dan moet nog een reeks van vragen worden beantwoord. Deze zaken kunnen nooit op voorhand worden vastgesteld omdat ze sterk kunnen wisselen en afhangen van de ernst, recidieven en de omvang. De vertrouwensinspecteur kan het bevoegd gezag adviseren bij het afwegen van onderstaande vragen:

- Bij wie wordt aangifte gedaan: regiopolitie/ officier van justitie?

- Wie informeert de betrokkenen over de aangifte?
- Wie ondersteunt de klager en de ouders tijdens het onderzoek? Dat kan een vertrouwenspersoon of de vertrouwensinspecteur zijn. Deze kan de klager desgewenst doorverwijzen naar gespecialiseerde hulpverlening.
- Wie ondersteunt de aangeklaagde tijdens het onderzoek: een vertrouwenspersoon of de juridische afdeling van een onderwijsvakorganisatie? Kan een beroep worden gedaan op een rechtsbijstandsverzekering van de aangeklaagde?
- Moet de school, zolang het justitieel onderzoek loopt, de aangeklaagde schorsen om te voorkomen dat de klager telkens wordt geconfronteerd met de aangeklaagde? De aangeklaagde zou bijvoorbeeld met andere taken kunnen worden belast. Ook het beperken van de maatschappelijke onrust hangt natuurlijk met deze afweging samen.
- Moeten personeel, ouders en leerlingen worden geïnformeerd over het feit dat er een onderzoek wordt ingesteld? Informatievoorziening kan noodzakelijk zijn, omdat een dergelijke kwestie meestal niet onopgemerkt voorbij gaat aan de leden van de schoolgemeenschap. Wel is het - in het belang van klager en aangeklaagde - gepast om hiermee zorgvuldig en terughoudend om te gaan en geen onnodige details te verstrekken.
- Is het wenselijk dat de school, parallel aan het justitieel onderzoek, zelf een onderzoek laat uitvoeren?

Rehabilitatie na valse aantijgingen

Als na justitieel onderzoek blijkt dat de klacht op valse gronden is ingediend, kan het bevoegd gezag de aangeklaagde een rehabilitatietraject aanbieden. Zo'n traject wordt in overleg met de valselijk beschuldigde samengesteld. Mogelijkheden zijn: een brief aan de ouders, een teamgesprek, een leerlingenbijeenkomst, al dan niet in aanwezigheid van de vals beschuldigde.

Het bevoegd gezag kan tevens maatregelen nemen jegens de leerling/persoon die de valselijke beschuldiging heeft geuit. Dit kan variëren van de eis dat in het openbaar excuses worden aangeboden tot schorsing of verwijdering. De aangeklaagde kan over een incorrecte behandeling door het bevoegd gezag een klacht indienen bij de klachtencommissie. De aangeklaagde wordt daarmee klager.

Bron: Seksueel misbruik en seksuele intimidatie in het onderwijs: Meldplicht en aangifteplicht (Staatsblad 313).

Bijlage 4: Beroepscode Sociale Veiligheid

WIJ de Venen is een sociaal veilige organisatie waar leerlingen, ouders, in- en externe professionals vanuit gelijkwaardigheid en respect met elkaar samenwerken en samenleven. Sociale veiligheid wordt gehandhaafd door op passende wijze, structureel en planmatig aandacht te geven aan gelijkwaardigheid, sociale omgang, seksuele ontwikkeling en seksueel gedrag. Een positief en sociaal veilig klimaat draagt bij aan werkprestaties van professionals, ouderbetrokkenheid en de ontwikkeling en leerprestaties van leerlingen.

Professionals streven, zowel onderling, als naar leerlingen en ouders, naar gelijkwaardige omgang binnen de samenwerking en behandeling. Dit wordt ook nagestreefd bij gedragingen tussen leerlingen onderling. Beleid omtrent sociale veiligheid wordt ingevuld door middel van omgangsnormen, de wijze van aanspreken en educatie over sociale relaties en seksuele gelijkwaardigheid.

Om sociale veiligheid te handhaven en te bewaken monitoren en rapporteren (desgewenst) professionals ontwikkeling en gedragingen. Grensoverschrijdende gedragingen die sociale veiligheid in gevaar brengen worden niet geaccepteerd.

Bijlage 5: Gedragscode voor professionals

Deze gedragscode is een concrete uitwerking voor professionals van de beroepscode. De gedragscode geeft per schoolsituatie aan wat er van professionals verwacht wordt in de omgang met leerlingen.

Let op: de gedragscode mag het spontane omgaan van alle betrokken met elkaar niet in de weg staan. Uitgangspunt hierbij is dat de algemeen geldende normen en waarden in acht worden genomen.

Professionele attitude

Van leerkrachten wordt een professionele attitude verwacht bij het bewaken en behouden van sociale veiligheid. Hierbij valt te denken aan het opbouwen en invullen van samenwerking met collega's, leerlingen en ouders. Deze competenties zijn onder te verdelen in vier hoofdlijnen: houding, kennis, reflectie en vaardigheden.

Houding

Competente professionals tonen betrokkenheid, nemen verantwoordelijkheid, gaan professionele relaties aan met collega's en leerlingen en participeren actief in de school. Ze behandelen collega's en leerlingen respectvol en vanuit gelijkwaardigheid en tonen interesse in maatschappelijke ontwikkelingen en knelpunten. Het onderwerp sociale veiligheid wordt door competente professionals actief onderschreven en uitgedragen. Ook kunnen ze adequaat omgaan met signalen die aantonen dat de sociale veiligheid van individuen, groepen en klassen in het geding is.

Kennis

Competente professionals geven er blijk van dat ze de schoolregels kennen en dat ze weten hoe deze worden toegepast en gehandhaafd. Verder hebben ze zicht op de samenstelling van de schoolpopulatie in relatie tot het onderwerp sociale veiligheid. Zaken die van invloed kunnen zijn op de sociale veiligheid zijn echtscheiding, sociale en psychische problematiek, gebruik van genotmiddelen, inkomsten-status van de ouders, maar ook de leefomgeving, etnische afkomst, geloof en cultuur.

Reflectie

Competente professionals hebben kritisch inzicht in hun beweegredenen om met collega's, leerlingen en ouders te werken binnen de setting onderwijs en hebben zicht op de verwachtingen, belangen en inzichten die deze doelgroepen hebben omtrent deze setting. Ze begrijpen hoe sociale processen zoals in- en uitsluiting verlopen en hoe deze inwerken op het functioneren van elk individu.

Vaardigheden

Competente professionals zijn in staat hun eigen gedragingen en uitspraken te reguleren. Ze beschikken over gespreksvaardigheden om informatie uit te wisselen op zowel didactische gronden alsmede om samenwerking aan te gaan en te stimuleren met genoemde doelgroepen. Ze kunnen deze competenties aanwenden om passend om te gaan met sociale spanningen en om knelpunten vanuit verschillende perspectieven te kunnen bekijken.

Vanuit de professionele attitude gaan professionals op de volgende manier met leerlingen om:

Eén op één contacten leerkrachten – leerlingen

- Leerlingen worden buiten schooltijd niet langer dan een half uur alleen op school gehouden. Bij uitzonderingen worden ouders vooraf op de hoogte gebracht. Bij lange nabijf sessies worden een of meer collega's hierover ingelicht.
- In principe worden leerlingen niet alleen bij een leerkracht thuis uitgenodigd. Wanneer een groep leerlingen de leerkracht bezoekt, gebeurt dit alleen met toestemming van de ouders. Bij voorkomende gevallen worden redenen en tijdsduur aangegeven.

Troosten/belonen/feliciteren e.d. in de schoolsituatie

- In de groepen 1 t/m 3 worden de wensen en gevoelens van zowel kinderen als ouders hieromtrent gerespecteerd. Leerlingen hebben het recht aan te geven wat zij prettig of niet prettig vinden. Spontane reacties bij troosten, belonen in de vorm van een zoen blijven

mogelijk, ook in de hogere groepen, mits het hier genoemde recht van de leerlingen wordt gerespecteerd.

- Vanaf groep 4 worden geen leerlingen meer op schoot genomen. Ook hier dienen de wensen en gevoelens van de leerlingen van groep 1 t/m 3 te worden gerespecteerd. Spontane reacties, ook in de hogere groepen, zijn ondergeschikt aan die wensen.
- Felicitaties moeten een spontaan gebeuren blijven. De leerkrachten houden hierbij rekening met het hierboven vermelde. In alle groepen volgt de leerkracht zijn eigen gewoonten in deze, rekening houdend met wat de leerlingen hier als normaal ervaren.

Hulp bij aan-, uit-, en omkleden

- Bij de kleuters komt het regelmatig voor, dat geholpen moet worden bij het aan- en uitkleden, bijvoorbeeld bij het naar de wc gaan. Ook in groep 3 en 4 kan dat nog een enkele keer voorkomen. Deze hulp behoort tot de normale taken van de leerkrachten.
- Vanaf groep 4 is hulp bij het aan- en uitkleden of omkleden nauwelijks meer nodig. Toch kan het voorkomen dat leerlingen zich in bepaalde situaties gedeeltelijk moeten uitkleden of omkleden. Bijvoorbeeld bij bepaalde op school opgedane verwondingen of bij het omkleden voor musicals e.d. De leerkrachten houden hierbij rekening met wensen en gevoelens van de leerlingen. Een open vraag als: "Wil je het zelf doen of heb je liever dat de juf/meester je helpt?", wordt door de oudere leerling als heel normaal ervaren en meestal ook eerlijk beantwoord.
- Als de situatie erom vraagt wordt door iedere leerkracht onmiddellijk hulp verleend.
- Het is ongewenst kled- en douchelokalen in welke omstandigheid dan ook zomaar binnen te lopen. Voordat de leerkracht dergelijke ruimtes betreedt kondigt hij/zij zijn binnenkomst aan door te kloppen op de deur, zodat leerlingen de gelegenheid hebben om een handdoek o.i.d. om te slaan.

Buitenschoolse activiteiten

Schoolkamp

- Tijdens schoolkamp slapen alleen professionals bij leerlingen. Indien de situatie dit niet toestaat, dan slapen uitsluitend ouders met een verklaring omtrent gedrag bij de leerlingen.
- Tijdens het aan-, uit- en omkleden van de leerlingen worden de betreffende lokalen uitsluitend door de leiding betreden na een duidelijk vooraf gegeven teken. Op deze manier wordt rekening gehouden met het ontwikkelende schaamtegevoel bij jongens en meisjes.
- Indien er hulp geboden moet worden bij ongevallen, ziek worden/zijn of anderszins, waarbij het schaamtegevoel van de leerlingen een rol kan spelen, wordt – rekening houdend met de aanwezige mogelijkheden – de uitdrukkelijke wens van de leerlingen gerespecteerd.
- Indien mogelijk maken jongens en meisjes gebruik van gescheiden toiletten en douches.
- Bij de te ondernemen activiteiten wordt rekening gehouden met de eigenheid van beide seksen.
- De goede spontaniteit in de omgang van leiding/leerlingen en leerlingen onderling dient gewaarborgd te blijven, zulks ter beoordeling van de gehele leiding (onderwijs gevend en niet-onderwijs gevend).

Schoolreis

- Zie boven, voor zover van toepassing.
- Tijdens de reis worden geen aanstootgevende liederen gezongen/moppen verteld.
- Ook wordt geen seksistisch taalgebruik gehanteerd.

Bijlage 6: Incidentenregistratie sociale veiligheid

In dit document worden incidenten geregistreerd die de sociale veiligheid onder druk zetten. Te denken valt aan pesten, grensoverschrijdend gedrag, agressief en intimiderend gedrag en discriminatie of radicaliteit.

Doel van het document is het centraal monitoren van gevallen hieromtrent om vroegtijdig trends te herkennen en soortgelijk gedrag centraal te documenteren.

Het document wordt ingevuld door de aandachtsfunctionaris sociale veiligheid of een door hem/haar aangewezen persoon. Deze persoon is tevens aanspreekpunt voor ouders, leerlingen en leerkrachten omtrent knelpunten betreffende sociale veiligheid.

Incidenten worden chronologisch gedocumenteerd en worden structureel geanalyseerd samen met uitkomsten van (jaarlijkse) monitoring door middel van vragenlijsten voor leerkrachten en leerlingen (van groep 7 en 8).

datum	Locatie	Toelichting voorval	betrokkenen	Verwijzing naar bijlage(n)
			Melder: Betrokkenen:	
			Melder: Betrokkenen:	
			Melder: Betrokkenen:	
			Melder: Betrokkenen:	
			Melder: Betrokkenen:	
			Melder: Betrokkenen:	
			Melder: Betrokkenen:	
			Melder: Betrokkenen:	
			Melder: Betrokkenen:	

Bijlage 7: Sociale kaart

Jeugdgezondheidszorg, GGD

Voor vragen en twijfels over de ontwikkeling van uw kind en voor overleg of verdere hulp gewenst is, kunt u contact opnemen met de jeugdarts/ -verpleegkundige van de school.

Naam: Jeugdarts/ jeugdverpleegkundige:
Tel:
Bereikbaarheid: werkdagen van 8.30 – 17.00 uur.

Sociaal wijkteam (SWT)

Het sociaal wijkteam richt zich zowel op gezinnen die basisondersteuning nodig hebben als op gezinnen met meer complexe problematiek zoals schuldenproblematiek, opvoedproblematiek en problemen met huisvesting.

Naam: Contactpersoon sociaal wijkteam
Tel:
Bereikbaarheid: werkdagen van 8.30 - 17.00 uur.

Jeugd- en gezinsteam (JGT)

Het Jeugd- en gezinsteam richt zich op gezinnen met opvoed- en opgroei problemen waarbij opzet en uitvoering variëren.

Naam: Contactpersoon sociaal wijkteam
Tel:
Bereikbaarheid: werkdagen van 8.30 - 17.00 uur.

Het Centrum voor Jeugd en Gezin (CJG)

Het Centrum voor Jeugd en Gezin geeft advies over opgroeien en opvoeden.

Naam: Het Centrum voor Jeugd en Gezin
Tel: 088 - 254 23 84
Bereikbaarheid: werkdagen van 8.00 - 17.00 uur.

Calamiteiten- en zedenteam

Het team komt in actie bij ingrijpende incidenten zoals op onder andere een school. Verschillende hulpverlenende instanties en de politie bekijken in teamverband wie, wanneer, welke ondersteuning nodig heeft.

Naam: Calamiteiten en zedenteam
Tel: 088 - 254 23 84
Bereikbaarheid: werkdagen van 8.00 - 17.00 uur.

Sociale Jeugd- en Zedenpolitie

De SJZP behandelt zaken omtrent sociale jeugdproblematiek en zedenmisdriven.

Naam: Sociale Jeugd- en Zedenpolitie
Tel: 0900-8844
Bereikbaarheid: Werkdagen van 08:30 - 17:00 uur.

Bijlage 8: Balansmodel Bakker

Afkomstig uit: Reader 'aandachtsfunctionaris huiselijk geweld en kindermishandeling'

Wat zijn de zorgen / signalen / risicofactoren?
Microsysteem (kindfactoren, ouderfactoren, gezinsfactoren):
Mesosysteem (sociale (gezins)factoren, sociale (buurt)factoren):
Macrosysteem (sociaal-economische gezinsfactoren, culturele factoren, maatschappelijke factoren):
Wat gaat er goed? Krachten en Hulpbronnen
Beschermende factoren:
Microsysteem (kindfactoren, ouderfactoren, gezinsfactoren):
Mesosysteem (sociale (gezins)factoren, sociale (buurt)factoren):
Macrosysteem (sociaal-economische gezinsfactoren, culturele factoren, maatschappelijke factoren):
Contextschaal
Scoor deze zaak op een schaal van 0 tot 10. 10 betekent dat dit geen situatie is waarbij actie ondernomen hoeft te worden 0 betekent dat deze zaak zeer ernstig en onveilig is en er direct actie vereist is
Score:
Wat moet er gebeuren? Wanneer bent u tevreden?
Doelen:

Bijlage 9: Rapportage Meldcode

Dit monitoringsinstrument hoort bij de risico inventarisatie. Voor elk afzonderlijk en significant incident, met betrekking tot de Meldcode, wordt een rapportage ingevuld. Elk jaar bundelt de casemanager, in samenwerking met de aandachtsfunctionaris, alle incidenten. De tabellen worden achter elkaar in een document bewaard door de aandachtsfunctionaris. Deze tool dient als monitoringsinstrument om na te gaan in hoeverre scholen in aanraking komen met (noemenswaardige) incidenten rondom de Meldcode, wat de aard van deze incidenten is en in hoeverre de Meldcode, rollen en taken hierin voorzien.

	Alle weergaven hieronder hebben als doel om initiatieven, taakbelasting en werkwijze te monitoren omtrent de Meldcode. Beknopte informatie volstaat.
Datum	
Contactpersoon	Naam aandachtsfunctionaris Huiselijk Geweld en Kindermishandeling
Onderwerp	Noteer kort het onderwerp dat centraal staat in deze rapportage. Denk aan pesten, seksueel gedrag, mishandeling, geweld etc.
Omschrijving	Hier beschrijft u kort hetgeen plaats heeft gevonden binnen óf buiten uw instelling. Het betreft hierbij zaken die samenhangen met de wet Meldcode en die intensieve aandacht hebben gevraagd van professionals.
Maatschappelijke onrust	In welke mate heeft de gebeurtenis onrust veroorzaakt binnen uw instelling (en eventueel er buiten)? Op welke schaal? En onder welke doelgroepen?
Betrokkenen (niet professionals)	Hier omschrijft u welke cliënten betrokken zijn (leerlingen, ouders, verzorgers, andere organisatie)
Uitgevoerde activiteiten	Welke (soort) activiteiten heeft uw organisatie uitgevoerd om betrokkenen te begeleiden? Hoe vaak vonden ze plaats?
Melding gedaan	Is er melding gedaan van Kindermishandeling en/of Huiselijk geweld?
Informeren betrokkenen	Was het nodig om betrokkenen te informeren over de acties van de Meldcode en eventuele melding bij Veilig Thuis?
Extern consult	Zijn externe organisaties geconsulteerd voor advies en/of ondersteuning? Zo ja, welke?
Knelpunten	Zijn er knelpunten te noemen die aandacht, ondersteuning behoeven gericht op de uitvoering van de Meldcode door professionals?
Opmerkingen	

	Alle weergaven hieronder hebben als doel om initiatieven, taakbelasting en werkwijze te monitoren omtrent de Meldcode. Beknopte informatie volstaat.
Datum	
Contactpersoon	
Onderwerp	
Omschrijving	
Maatschappelijke onrust	
Betrokkenen (niet professionals)	
Uitgevoerde activiteiten	
Melding gedaan	
Informeren betrokkenen	
Extern consult	
Knelpunten	
Opmerkingen	

Bijlage 11: Actieplan bij een incident

Hieronder staan acties beschreven die genomen kunnen worden als er sprake is van grensoverschrijdend gedrag tussen leerlingen. Voor sommige acties geldt dat ze naast elkaar gezet kunnen of moeten worden. De ernst en specifieke omstandigheden van het incident bepalen wat wel of niet nodig is. Weeg dit steeds zorgvuldig af. Onderneem wel snel actie.

Algemene adviezen

Houd als school de regie. Ouders hebben soms uitgesproken opvattingen over wat ze vinden dat de school moet doen. Ouders die zich niet gehoord voelen, kunnen acties ondernemen in en rond de school: ze dienen een klacht in, beginnen via sociale media een hetze tegen 'dadertje', benaderen de burgemeester of halen de pers erbij. Soms dreigen meerdere ouders hun kind van school te nemen als je de door hen aanbevolen acties niet uitvoert.

Houd vast aan je onderwijskundige visie, maak je eigen pedagogische overwegingen en neem van daaruit passende maatregelen. Reageer niet vanuit angst of vanuit alle onrust. De visie van de school op onderwijs voor alle kinderen is van belang: hoe wordt in het algemeen omgegaan met grensoverschrijdend gedrag, mogen kinderen fouten maken, hoe kun je fouten herstellen? Het helpt om dit van het begin af aan ouders duidelijk te maken.

Zorg in de school voor een goede taakverdeling. Een directeur kan niet alles tegelijk. Maak, als het groter wordt, afspraken over wie de school runt en wie de crisis. Zoek hiervoor ondersteuning bij het bestuur, maak met hen afspraken over communicatie en eventueel extra inzet (van binnen de school of van externen).

Hieronder volgt een beschrijving van de te nemen acties. Bij iedere actie is aanvullende informatie opgenomen. Let op: sommige acties kunnen tegelijkertijd lopen.

- ACTIE 1: Voer gesprekken
- ACTIE 2: Onderneem actie
- ACTIE 3: Zorg voor opvang
- ACTIE 4: Communiceer
- ACTIE 5: Vervolg

ACTIE 1 VOER GESPREKKEN	ACTIE 2 ONDERNEEM ACTIE
Houd een logboek bij (Hoofdstuk 6.4.3 en Bijlage 13) Bewaar e-mails en andere communicatie overzichtelijk. Bespreek het (vermoeden van) grensoverschrijdend gedrag met de leerkracht / IB-er/ directie van de betrokken leerlingen. Nodig, op zeer korte termijn, ouders van betrokken leerlingen uit voor een gesprek waarin de zorg van de school (voor betrokken leerling en de veiligheid voor andere leerlingen) wordt gedeeld. Bespreek met de ouders mogelijke oplossingen en maak een actieplan (maatregelen en afspraken). (Bijlage 12)	Maak op grond van de gesprekken een eerste inschatting over hoe groot de zaak is/kan worden. (Hoofdstuk 6.3.4 en 6.3.5) Maak een kort actieplan. Eventueel met externe professionals (GGD-JGZ, Schoolbegeleidingsdienst, behandelaar betrokken leerling, landelijke experts, etc) (Bijlage 7) Neem snel maatregelen en communiceer deze naar de betrokken ouders en personeel. (Hoofdstuk 6.4 en Bijlage 14, 15 en 16) Als de zaak groot wordt: stel een team samen met school, bestuur en externe professionals om verdere acties uit te zetten. (Calamiteitenteam GGD HM: 088 - 308 33 42)
Met ouders Erken ouders in hun zorg, maar zorg ervoor dat je het e.e.a. niet groter maakt dan het is. Maak een afweging van het gedrag met behulp van het vlaggensysteem Sensoa/ Movisie. Kinderen geven vaak het antwoord waarvan zij denken dat hun ouders het willen horen. Dit zorgt ervoor dat het niet mogelijk is om helder te krijgen wat er precies gebeurd is! Ouders moeten beseffen dat hun reacties op de gebeurtenissen in hoge mate bepalend zijn voor de last die hun kind ervaart. Een rustige en ondersteunende reactie helpt hun kind. Terminologie (Hoofdstuk 6.4.3) Vermijd termen: dader/ slachtoffer, gebruik term: 'betrokken leerlingen' (leerling die initiatief neemt en leerling die iets overkomt). Vermijd in de gesprekken en in alle communicatie het woord 'seksueel'. Dat is een lading die volwassenen geven. Gebruik: 'intimiderend', 'ongepast' of 'grensoverschrijdend' gedrag.	Maatregelen (Bijlage 9, Hoofdstuk 3.3). De maatregelen zijn gericht op het vergroten van de veiligheid voor alle leerlingen op de school. Hierdoor zal het kind dat over de grens ging zo min mogelijk de gelegenheid krijgen om dat nogmaals te doen. Breng in kaart welke momenten/ situaties problemen opleveren en bespreek met collega's/ betrokken ouders hoe deze omzeild kunnen worden. Informeel collega's over de genomen maatregelen. Evalueer de genomen maatregelen. Schorsen (Hoofdstuk 3.3.1, Bijlage 2) Jong kind: Het is over het algemeen niet aan te raden om een jong kind te schorsen voor grensoverschrijdend gedrag. Houdt de leerling een paar dagen thuis, terwijl er afspraken over veiligheid gemaakt worden. Ouder kind: Vaak is straf op zijn plaats, schorsen kan deze functie vervullen. Communicatie Het is belangrijk om snel te communiceren, via facebook en twitter gaat het nieuws snel. (Hoofdstuk 4, Bijlage 16)

ACTIE 3 ZORG VOOR OPVANG	ACTIE 4 COMMUNICATIE	ACTIE 5 VERVOLG/ EVALUTATIE
Zorg voor ondersteuning (steun vanuit het bestuur, ondersteuning door lokale organisaties, evt. tijdelijk extra inzet, etc.) voor: Schoolleiding Team Ouders Leerlingen	INTERN (Hoofdstuk 6.4.1) Informeert het personeel over de ontwikkelingen en de afspraken. Spreek af wie aanspreekpunt is voor de ouders. Dit is bij voorkeur de directie. Zorg dat het in én bij de klassen rustig blijft. EXTERN Communicatie naar ouders: de manier van communiceren hangt van de zwaarte van het incident (ernst en aantal betrokkenen) en maatschappelijke onrust. (Hoofdstuk 6.3.5, 6.3.7, 6.4.3 - 6.4.5, Bijlagen 14, 15 en 16) Alléén het verantwoordelijke bestuur communiceert met de media. (Hoofdstuk 6.4.7, Al 6) Let op! Klein houden (met alleen betrokken ouders) heeft altijd de voorkeur!	Houd het logboek bij. Check of alles volgens gemaakte afspraken verloopt. Wees alert op signalen. Mogelijk zijn er meer slachtoffers. Gebruik het incident als aanleiding om het huidige beleid door te lichten.
Omgaan met emoties Ouders ervaren (soms heftige) emoties als ze horen/ merken dat er dingen met hun kind gebeuren die de integriteit aantasten. De basis hiervoor ligt in de angst en zorgen om hun kind. Eigen negatieve ervaringen van de ouders kunnen bijdragen aan hun reactie. Houd er rekening mee dat een stapeleffect op kan treden bij kinderen en volwassenen (ook personeel) die eerder emotionele gebeurtenissen hebben meegemaakt. Zo kan iemand een grotere impact van het incident ervaren dan je op grond van de huidige feiten zou verwachten.	Mogelijkheden voor communicatie (Bijlage 13, 14, 15 en 16) Informeert betrokken ouders zo spoedig mogelijk middels een zakelijke brief/email : Vertel aan ouders wat aan de leerlingen op school verteld is, of gaat worden, over het incident. Vraag ouders om, in het belang van de kinderen, de rust te bewaren en geen uitspraken naar de pers te doen. Richt een spreekuur in zodat ouders vragen kunnen stellen. Organiseer een ouderavond. Overweeg dit zorgvuldig! De vertrouwensinspectie waarschuwt voor het risico van escalatie.	Mogelijkheden voor vervolg Kijk naar onveilige plekken in en om de school en neem maatregelen. Kijk naar mogelijke onveilige momenten tijdens /rond schooltijd en neem maatregelen. Organiseer een training voor de leerkrachten over seksuele ontwikkeling. Organiseer in een iets later stadium een bijeenkomst voor alle ouders met deskundigen van de GGD waarin informatie wordt gegeven over seksuele ontwikkeling van kinderen. Dit heeft alleen zin als ouders hier open voor staan en niet nog hun ongenoegen willen uiten.

Bijlage 12: Handreiking aanvullende (tijdelijke) omgangsregels

In deze tekst wordt gesproken over de betrokken leerling. Hier kunnen ook meerdere leerlingen bedoeld worden.

Als er sprake is van grensoverschrijdend gedrag tussen leerlingen moet daar actief op gereageerd worden, en zijn er waarschijnlijk (tijdelijk) extra omgangsregels nodig. Deze handreiking geeft een idee wat de extra omgangsregels kunnen zijn en hoe de school daarmee om kan gaan.

Rol van de extra leerkracht

Eén van de (tijdelijke) extra maatregelen kan de inzet van een extra leerkracht zijn. De extra leerkracht begeleidt de betrokken leerling. De extra leerkracht leert de betrokken leerling actief aan welke afspraken er zijn en hoe het zich daaraan kan houden.

Daarnaast ondersteunt de extra leerkracht ook de andere leerlingen en de leerkracht op alle momenten dat hiervoor ruimte is.

Handreiking (extra) omgangsregels

Start en afsluiting schooldag

- De betrokken leerling wordt beide keren door de ouder(s) bij de klas gebracht en overgedragen aan de leerkracht en extra leerkracht.
- Bij het naar huis gaan wordt de hele groep naar buiten begeleid. De betrokken leerling wordt door de leerkracht aan de ouder overgedragen.

Speelkwartier:

- Tijdens het speelkwartier gaat de extra leerkracht met de betrokken leerling mee naar buiten en begeleidt, waar nodig het spelen buiten. De extra leerkracht leert de betrokken leerling dat het binnen het gezichtsveld van de leerkracht speelt.
- Op het plein, tijdens de pauze, zijn verder meerdere leerkrachten aanwezig, waaronder ook de eigen leerkracht.

Afspraken rondom de toiletgang:

- In principe gaan de leerlingen niet tijdens de uitleg naar de wc. Tijdens de verwerking mogen ze zelfstandig naar de wc. Ze geven in de klas aan dat ze naar het toilet zijn, zodat de leerkracht weet dat er een jongen en/ of meisje op het toilet aanwezig is. De leerkracht grijpt in als hier naar zijn/haar mening oneigenlijk gebruik van gemaakt wordt (bijvoorbeeld om niet aan het werk te gaan).
- Voor de betrokken leerling gelden deze regels ook. De betrokken leerling meldt toiletbezoek bij de leerkracht. De extra leerkracht begeleidt de leerling tijdens het toiletbezoek.
- Toiletbezoek tijdens de speelpauze buiten is niet gewenst. Als leerlingen naar het toilet moeten melden ze dit bij de leerkracht, de betrokken leerling doet dat ook op deze manier. De extra leerkracht gaat mee naar binnen.

Klassenregel: Na het toiletbezoek ga je direct weer terug naar de klas. Je blijft niet in de WC of in de gangen hangen.

Afspraken rondom de gymnastieklessen

- Onder begeleiding van de leerkracht en extra leerkracht kleden jongens en meisjes zich om in verschillende ruimtes. Zowel bij de jongens als bij de meisjes is er vast toezicht (leerkracht en extra leerkracht). De betrokken leerling krijgt een vaste plek in de kleedkamer, bij de deur van de gymzaal.
- De extra leerkracht blijft aanwezig tijdens de gymles.
- Bij omkleden na de gym wordt weer op de jongens en meisjes toezicht gehouden door de leerkracht en de extra leerkracht.

Afspraken rondom computergebruik

- Wanneer leerlingen klaar zijn met hun werk, mogen ze gebruik maken van een computer in de klas. De betrokken leerling mag een vaste, voor de leerkracht goed zichtbare, computer in de klas gebruiken. De betrokken leerling zit nooit zonder toezicht op de computer. Bij klassikale computerlessen wordt de betrokken leerling begeleidt door de extra leerkracht.

Tutorlezen

- Tutorlezen vindt voor de betrokken leerling altijd in een lokaal plaats. Daar is de leerkracht en de extra leerkracht aanwezig.

Zelfstandig werken

- Tijdens het zelfstandig werken blijft de betrokken leerling in de klas. De leerkracht houdt, samen met de extra leerkracht, toezicht. Op het moment dat de betrokken leerling op de gang gaat werken/ spelen gaat de extra leerkracht mee.

Schoolreisje en andere buitenschoolse activiteiten

- Met de buitenschoolse activiteiten gaat de extra leerkracht mee en houdt toezicht op de betrokken leerling.

Evaluatie

- De extra omgangsregels worden twee weken na het ingaan voor het eerst geëvalueerd met bijvoorbeeld:
 - Leerkrachten.
 - Ouders van de betrokken leerling.
 - Intern Begeleider.
 - Directie.
 - Externe deskundigen.
- Op basis van de evaluatie wordt het plan bijgesteld en knelpunten / ontwikkelingspunten besproken. De wijzingen worden in het leerlingdossier bijgehouden.
- Vervolgens vindt er elke maand een evaluatiegesprek plaats. Zo nodig kan van deze data afgeweken worden. De overige ouders worden, in grote lijnen, geïnformeerd over deze evaluaties.
- Er vindt dagelijks overleg plaats tussen de leerkracht en de extra leerkracht.

Bijlage 13: Lijst contacten met ouders (evt. telefonisch)

	Datum	Gesprek met	Actie	Door wie
1				
2				
3				
4				
5				
6				
7				
8				
9				
10				
11				
12				
13				
14				
15				
16				
17				
18				
19				
20				
21				
22				

Bijlage 14: Ouderbrief ernstig incident (betrokken groep)

Deze tekst is te gebruiken bij ernstig grensoverschrijdend gedrag leerlingen. Deze brief is voor ouders van de leerlingen uit de betrokken groep(en):

Aan: de ouders/verzorgers van de leerlingen van groep X
Betreft: incident in groep X

Geachte ouders/verzorgers,

Naar aanleiding van een vervelend voorval in de groep van ... ontvangt u deze brief. We informeren u over de acties die we als school ondernemen. Daarnaast vragen we u de rust te bewaren in het belang van alle leerlingen. Ter bescherming van de betrokken leerlingen en hun ouders vragen wij u hun privacy te respecteren.

Er is sprake geweest van grensoverschrijdend gedrag door <SITUATIE> leerlingen. Met de ouders van betrokken leerlingen zijn hierover direct gesprekken gevoerd. Er is begeleiding geregeld voor de betrokken leerlingen. (evt. aangeven of/hoe het in de klas besproken is) We zijn bezig om met de <GGD/schoolbegeleidingsdienst> een plan te maken om herhaling te voorkomen. (evt.: De leerling die grensoverschrijdend gedrag heeft vertoond wordt op ons verzoek enkele dagen thuis gehouden. Gebruik bij voorkeur niet het woord "schorsen".)

Er zijn geen aanwijzingen dat er ook andere leerlingen betrokken zijn, maar we kunnen dat niet helemaal zeker weten. Ervaringen elders leren dat het niet makkelijk is om daar bij kinderen op deze leeftijd achter te komen. Het is van belang te letten op mogelijke signalen van uw kind en er alleen voorzichtig over te praten. Als u er met uw kind over wilt praten, is het verstandig om open vragen te stellen en geen sturende of suggestieve vragen. Kinderen zullen namelijk snel het antwoord geven dat ze denken dat u verwacht.

Voor kinderen is de reactie van ouders in dit soort zaken erg belangrijk. Als ouders heel erg schrikken of emotioneel reageren, zullen kinderen dat ook doen. Het is aan ons als volwassenen om de rust te bewaren en daarbij adequaat op te treden om de veiligheid te vergroten. (Evt: Ook de betrokken ouders stellen er prijs op dat er in het belang van hun kinderen geen/niet meer onrust ontstaat.)

We betreuren het dat deze gebeurtenissen op onze school plaatsgevonden hebben. We gaan actief stappen zetten om zowel rond de betrokkenen als in het algemeen de veiligheid in school te vergroten. We willen dit samen met u als ouders doen en betrekken ook onze externe partners zoals <de GGD en > hierbij.

Wij zullen u laten weten welke stappen we concreet gaan ondernemen.

Mocht u zelf vragen hebben, dan kunt u uiteraard contact opnemen met één van de ondergetekenden.

Met vriendelijke groet,

Directie en evt. bestuur

Bijlage 15: Ouderbrief ernstig incident (overige groepen)

Deze tekst is te gebruiken bij: ernstig grensoverschrijdend gedrag leerlingen. Deze brief is voor de niet direct betrokken groep ouders:

Aan: de ouders/verzorgers van de leerlingen van de groepen

Betreft: incident in groep X

Geachte ouders/verzorgers,

Naar aanleiding van een vervelend voorval in groep X ontvangt u deze brief. We informeren u over de acties die we als school ondernemen. Daarnaast vragen we u de rust te bewaren in het belang van alle leerlingen. Ter bescherming van de betrokken leerlingen en hun ouders vragen wij u hun privacy te respecteren.

Er is sprake geweest van grensoverschrijdend gedrag door <situatie>. Met de ouders van betrokken leerlingen zijn hierover direct gesprekken gevoerd. Er is waar nodig begeleiding geregeld voor de betrokken leerlingen. Ook hebben de ouders van de betreffende groep een brief ontvangen. We zijn bezig om met de <GGD/schoolbegeleidingsdienst/...> een plan te maken om herhaling te voorkomen. (eventueel: De leerling die grensoverschrijdend gedrag heeft vertoond wordt op ons verzoek enkele dagen thuis gehouden.)

Als de inhoud van deze brief met uw kinderen bespreekt, raden wij u aan dit weloverwogen te doen. De reacties van volwassenen op gebeurtenissen als deze is in hoge mate bepalend voor de beleving en het gevoel van veiligheid bij kinderen. Het is aan ons als volwassenen om de rust te bewaren en daarbij adequaat op te treden om de veiligheid te vergroten. (Evt: Ook de betrokken ouders stellen er prijs op dat er in het belang van hun kinderen niet meer onrust ontstaat.)

We betreuren het dat deze gebeurtenissen op onze school plaatsgevonden hebben. We zetten actief stappen om zowel rond de betrokkenen als in het algemeen de veiligheid in school te vergroten. We willen dit samen met u als ouders doen en betrekken ook onze externe partners zoals de < en> hierbij. (eventueel: Wij zullen u laten weten welke stappen we concreet gaan ondernemen.)

Mocht u zelf vragen hebben, dan kunt u uiteraard contact opnemen met één van de ondergetekenden.

Met vriendelijke groet,

Directie en evt. bestuur

Bijlage 16: Ouderbrief grensoverschrijdend gedrag jonge kinderen

Deze tekst is te gebruiken bij: grensoverschrijdend gedrag van/tussen kleuters:

Aan: de ouders/verzorgers van de leerlingen in groep

Betreft: incident in groep X

Geachte ouders/verzorgers,

Gisteren werden wij benaderd door de ouders van één van onze leerlingen uit de groep van uw kind met de mededeling dat er sprake is geweest van grensoverschrijdend gedrag door een leerling van onze school ten opzichte van hun kind.

We informeren u over de acties die we als school ondernemen. Daarnaast vragen we u de rust te bewaren in het belang van alle leerlingen. Ter bescherming van de betrokken leerlingen en hun ouders vragen wij u hun privacy te respecteren.

Met de ouders van betrokken leerlingen zijn direct gesprekken gevoerd. In de groep heeft <juf> vanochtend met de leerlingen over de gebeurtenis gepraat. Ze heeft daarbij het volgende benoemd: <.....>

Er zijn afspraken gemaakt om herhaling te voorkomen. Wij bewaken deze afspraken actief. Wij laten ons als schoolorganisatie op dit moment ondersteunen door deskundigen van <..... en> om u en de leerlingen een goed antwoord te kunnen geven op eventuele vragen. Zij adviseren om open met uw kind over dit onderwerp te praten en goed te luisteren naar uw kind. Het is echter niet verstandig uw kind intensief te ondervragen over het gebeurde. Ervaring leert dat kinderen van deze leeftijd op vragen over dit onderwerp vooral het antwoord geven dat ze denken dat u wilt horen. Wij kijken als school met bovengenoemde instanties of ons beleid op dit gebied in orde is en of er aanvullende acties nodig zijn.

Wij hopen u hiermee op dit ogenblik voldoende te hebben geïnformeerd.

Mocht u zelf vragen hebben, dan kunt u uiteraard contact opnemen met één van de ondergetekenden.

Met vriendelijke groet,

Directie

Bijlage 17: Protocol 'omgaan met agressie en geweld'

Scholen worden in toenemende mate geconfronteerd met voorvallen op het gebied van agressie. Ook neemt het gevoel van onveiligheid bij het onderwijspersoneel toe. Agressie en geweld vormen arbeidsrisico's in een school en worden specifiek in de Arbowet (artikel 1, lid e en f; artikel 4, lid 2) genoemd. Door de Arbeidsinspectie wordt op de naleving van deze wet toegezien. Ook de Onderwijsinspectie controleert als onderdeel van het schoolklimaat of scholen een veiligheidsbeleid voeren om leerlingen en personeel zoveel mogelijk te vrijwaren van veiligheidsrisico's als letsel, diefstal, agressie en geweld. In de Wet op het primair onderwijs (artikel 4a en 5a) zijn passages opgenomen, die de werkgever verplichten om overleg te voeren of aangifte te doen betreffende zedenmisdrijven. Dit alles noodzaakt scholen om gericht beleid te voeren op dit terrein.

Onder agressie en geweld verstaan we:

- Agressie en geweld.
- Discriminatie.
- Pesten.
- Seksuele Intimidatie.
- Overige klachten.

Al deze vormen van klachten hebben gemeenschappelijk dat het gaat om ongewenst gedrag. In dit protocol spreken we vooral over agressie en geweld. De Arbowet verstaat hieronder **alle voorvallen waarbij een medewerker of kind psychisch en/of fysiek wordt lastig gevallen, bedreigd of aangevallen, onder omstandigheden die rechtstreeks verband houden met het verrichten van de arbeid**. Het gaat niet alleen om ernstige voorvallen. Een eenmalige heftige gebeurtenis kan soms minder schadelijk zijn voor de geestelijke gezondheid dan een continue beproeving van het incasservermogen door het gedrag van lastige leerlingen of collegae. Agressieve situaties kunnen zich als volgt voordoen:

		slachtoffer		
		personeel	leerlingen	ouders
agressor	Personeel	X	X	X
	Leerlingen	X	X	X
	Ouders	X	X	X

Beleid op het terrein van agressie en geweld is een onderdeel van het Arbobeleid. Dit betekent dat agressie en geweld onderwerp moet zijn van de Risico-Inventarisatie en evaluatie (RIE) Algemene Schoolverkenning (ASV). Een werkgever dient immers regelmatig na te gaan of er risico's op dit gebied zijn (bijvoorbeeld via een welzijnsenquête onder het personeel). Eventuele verbeteracties worden in het Arboplan van aanpak van elke school opgenomen. Via dit plan van aanpak wordt de voortgang in de uitvoering bewaakt.

Dit beleidsplan heeft als doel alle vormen van agressie en geweld binnen of in de directe omgeving van de school te voorkomen en daar waar zich voorvallen voordoen adequate maatregelen te treffen om verdere escalatie te voorkomen. Beleid rond agressie en geweld kan in drie onderdelen worden opgedeeld, te weten:

- preventief beleid, ter voorkoming van voorvallen;
- curatief beleid, ter voorkoming van verdere escalatie ingeval van voorvallen;
- registratie en evaluatie.

In de navolgende tekst wordt aan alle drie de beleidspoten aandacht besteed. Tevens wordt stil gestaan bij de uitvoering.

Preventief beleid

Preventief beleid houdt in dat maatregelen worden genomen om agressie en geweld te voorkomen. Een belangrijk aspect bij het tegengaan en voorkomen van daden van agressie en geweld is de bevordering van de sociale competenties van medewerkers en de sociale ontwikkeling van kinderen. Dit is beschreven in het beleidsplan Sociale Veiligheid.

Aanvullend op het beleidsplan Sociale Veiligheid worden de volgende preventieve activiteiten georganiseerd:

- Alle personeelsleden wordt de mogelijkheid geboden deel te nemen aan de cursus "Omgaan met lastige situaties".
- Als onderdeel van de RIE wordt een analyse van gevaren en risico's op het terrein van agressie en geweld gemaakt. Daar waar van toepassing worden maatregelen genomen om de gevaren en risico's te minimaliseren.

Agressie en geweld wordt aan de orde gesteld tijdens:

- individuele gesprekken met medewerkers (functionerings- en POP-gesprekken);
- persoonlijke gesprekken met leerlingen en/of hun ouders;
- klassengesprekken;
- teamvergaderingen;
- het directieoverleg;
- het bestuursoverleg;
- in overleggen met de medezeggenschapsraden;
- in de RIE en het Arbo plan van aanpak van de school.

Curatief beleid

Om verdere escalatie van problemen als gevolg van voorvallen te voorkomen, biedt de directie afdoende begeleiding aan personeelsleden, leerlingen en ouders, die geconfronteerd zijn met agressie of geweld.

Om adequaat te kunnen handelen naar aanleiding van voorvallen worden de volgende maatregelen doorgevoerd:

- er is een protocol voor opvang personeel bij ernstige voorvallen opgesteld (Bijlage 18);
- er is een protocol voor opvang leerlingen bij ernstige voorvallen opgesteld (Bijlage 19);
- er is een protocol voor melding van (dreigen met) agressie en/of geweld, verbaal en/of fysiek (Bijlage 17);
- er is een procedure voor schorsing en verwijdering leerlingen vastgesteld (Bijlage 2);
- in het geval van een ernstig incident wordt in overleg tussen de schooldirectie en de bestuurder een opvangteam⁵ in het leven geroepen die de schooldirectie assisteert bij de aanpak c.q. begeleiding van slachtoffer, agressor, overige leerlingen, ouders en medewerkers. De leden van het opvangteam nemen in principe alle vertrouwelijkheid in acht.

Indien een incident leidt tot ziekteverzuim, wordt gehandeld conform het ziekteverzuimbeleid. Ook als een incident niet tot verzuim leidt, is aandacht voor het slachtoffer (en eventueel agressor) gewenst. De schoolleiding stimuleert (indien de betrokkene dit op prijs stelt) de betrokkenheid van collega's bij de situatie. Telefoontjes, persoonlijke gesprekken en dergelijke worden aangemoedigd.

⁵ In een opvangteam kunnen op verzoek van de directeur zitting nemen: (mits aanwezig) de preventiemedewerker (mits dit een andere persoon is dan de directeur zelf), schoolarts, bedrijfsarts, politie, brandweer, GGD, Jeugdzorg en mogelijk de eigen contactpersonen.

Registratie en evaluatie

Registratie

Het bedrijfsbureau fungeert als meldpunt voor personeel, leerlingen en ouders die voorvallen willen melden. Het meldpunt is vrij toegankelijk en vertrouwelijkheid is gewaarborgd.

Om beleid en processen te kunnen sturen, evalueren en bij te stellen zorgt WIJ de Venen voor registratie en administratie van voorvallen inzake agressie en geweld. Hiervoor wordt gebruik gemaakt van een registratiesysteem, waarin de gegevens van het interne meldingsformulier (**Bijlage 20**) zijn verwerkt.

Voorvallen inzake agressie en geweld moeten gescheiden worden van ongevallen. Bij een ongeval is er sprake van een ongelukkige samenloop van omstandigheden en is er geen sprake van het opzettelijk toebrengen van letsel. Ongevallen worden geregistreerd in het ongevallenlogboek dat door de schooldirecties wordt bijgehouden.

In het Sociaal Jaarverslag van WIJ de Venen wordt jaarlijks een overzicht van het aantal meldingen (per school) opgenomen. Dit overzicht bevat algemene (géén individuele) gegevens.

RIE en welzijnsenquêtes

Op elke school wordt één maal per vier jaar een welzijnsenquête onder het voltallige WIJ de Venen personeel afgenomen en een enquête onder de ouders. Eventuele verbeteracties voortkomende uit de welzijnsenquêtes worden opgenomen in het Arbo plan van aanpak van de individuele school en zo nodig verwerkt in bovenschools beleid. Via dit plan van aanpak wordt ook de voortgang in de uitvoering bewaakt.

Klachten

Ingeval zich op het terrein van agressie en geweld klachten en/of bezwaren voordoen, wordt de klachtenregeling gehanteerd.

Organisatie

In principe zijn de directeur op schoolniveau en de bestuurder op stichtingniveau verantwoordelijk voor de uitvoering van het beleid met betrekking tot agressie en geweld. De directeur kan zich hierbij laten assisteren door een Arbocommissie, de preventiemedewerker (mits dit een andere persoon is dan de directeur) en de contactpersoon. Wanneer zinvol en/of noodzakelijk worden de Arboarts, schoolarts, wijkagent, brandweer, GGD of preventienetwerk van de woonwijk betrokken in het overleg.

In het geval van een incident wordt in overleg tussen de directeur en de bestuurder een opvangteam geformeerd (zie paragraaf 'curatief beleid').

Evaluatie

Elke vier jaar wordt dit beleidsplan geëvalueerd.

Financiën

De kosten voor de training "Omgaan met lastige situaties" wordt jaarlijks begroot onder de post opleidingskosten. De kosten voor de levensloop- /loopbaanoriëntatie zijn begroot in betreffend project. De kosten die gemoeid zijn met het vakgebied "Sociaal Emotionele Ontwikkeling" c.q. "Sociale Redzaamheid" worden door de scholen begroot onder o.a. onderwijsleerpakket. Kosten voor de welzijnsenquêtes worden in de loop van komend jaar in beeld gebracht maar worden grotendeels gedragen door het centraal niveau.

Besluitvorming

Deze notitie is in **MAAND** voorgelegd aan het MT. In **MAAND JAARTAL** is het document besproken in de GMR waarna de notitie is vastgesteld.

Bijlage 18: Protocol voor opvang personeel bij voorvallen

Op het moment dat een incident van agressie en geweld met een personeelslid als slachtoffer heeft plaatsgevonden, wordt onmiddellijk de directeur geïnformeerd. Deze meldt de gebeurtenis bij de bestuurder. In overleg en afhankelijk van de aard en omvang van het incident wordt een opvangteam geformeerd.

Taken en verantwoordelijkheden:

Van de directeur en/of de leden van het opvangteam mag verwacht worden, dat zij

- Een luisterend oor bieden.
- Advies geven over symptomen die kunnen optreden na een schokkende gebeurtenis.
- Informatie geven over opvangmogelijkheden.
- De eigen grenzen aangeven wat betreft de mogelijkheden voor hulpverlening en mee zoeken naar oplossingen (eventueel doorverwijzen naar professionele instanties).
- Aan belanghebbenden informatie geven m.b.t. het omgaan met schokkende gebeurtenissen.
- Vertrouwelijk omgaan met de informatie die zij krijgen.

De directeur is verder nog verantwoordelijk voor:

- de voortgang van het begeleidingstraject;
- het (laten) invullen van het meldingsformulier en het registreren van het incident op WIJ de Venen niveau;
- de voorlichting binnen de organisatie (d.w.z. team en ouders);
- de contacten met externe instanties als slachtofferhulp, e.d.

De bestuurder is in overleg met de directeur verantwoordelijk voor het te woord staan van de pers.

Stappenplan begeleidingstraject:

1. Iedereen is verplicht het slachtoffer uit de situatie te helpen en de eerste opvang te verzorgen. De directeur wordt zo snel mogelijk geïnformeerd.
2. De directeur en directe collegae zijn verantwoordelijk voor een goede eerste opvang van betrokken leerlingen, ouders en collegae.
3. De directeur meldt het incident bij de eerst aangewezen contactpersoon (partner, familie of vrienden) van het slachtoffer.
4. De directeur meldt het incident bij de bestuurder en wanneer noodzakelijk bij betreffende externe instanties.
5. De directeur stelt in samenspraak met de bestuurder een opvangteam op, afhankelijk van de aard en omvang van het incident.
6. Afhankelijk van de ernst van de gebeurtenis, waarbij wordt uitgegaan van de beleving van de betrokkene, wordt hij / zij in de gelegenheid gesteld om naar huis te gaan. Hoewel de situatie dit bemoeilijkt, dient in verband met de praktische consequenties de betrokkene ziek te worden gemeld (waarbij aangegeven wordt dat de aard van de ziekte ten gevolge van een incident op het werk is).
7. De directeur bewaakt de voortgang van de hulpverlening aan het slachtoffer mogelijk met behulp van de bedrijfsarts en zo nodig het opvangteam.
8. De directeur verifieert of het team, de klas en betrokken ouders hulp nodig hebben en onderneemt zo nodig hierop actie.
9. De directeur is verantwoordelijk voor het organiseren van de continuïteit in de school (onder andere opvang klas).
10. De directeur is verantwoordelijk voor een adequaat vervolg van de opvang van het slachtoffer en neemt zo spoedig mogelijk, maar in ieder geval binnen 72 uur, contact op met het slachtoffer.
11. Binnen drie weken vindt een vervolgesprek plaats, waarin de directie bij het slachtoffer onder meer informeert of de opvang naar tevredenheid verloopt.
12. Aandacht bij terugkeer op het werk. De directie en het mogelijke opvangteam hebben de verantwoordelijkheid de betrokkene bij de terugkeer te begeleiden. Na een schokkende gebeurtenis komt er een moment van confrontatie met de plaats waar - of de persoon met wie de schokkende gebeurtenis heeft plaatsgevonden. Dit kan een moeilijk moment zijn afhankelijk van de aard en oorzaak van de gebeurtenis. Soms zal er weer een basis moeten worden gelegd voor een werkbare relatie met de leerling of collega, in ieder geval zal het vertrouwen in zichzelf en de

omgeving weer opgebouwd moeten worden. Extra aandacht van collega's kan ondersteunend werken.

13. Twee weken na terugkeer moet door de directie worden onderzocht of betrokkene zich weer voldoende veilig voelt. Als dit niet zo is, dan worden initiatieven ontwikkeld om tot een oplossing te komen. Zo nodig moeten maatregelen worden genomen om herhaling te voorkomen en aanvullende preventieve maatregelen te nemen.
14. Afhankelijk van de aard en omvang van het incident neemt de directeur initiatief (mogelijk in overleg met de bedrijfsarts of het opvangteam) om een afsluitend gesprek te voeren met het slachtoffer. In veel situaties kan het wenselijk zijn, dat het slachtoffer informatie krijgt over de dader en de manier waarop deze zijn daad verwerkt.
15. De directie heeft de taak om samen met het slachtoffer eventuele materiële schade vast te stellen (zo nodig in overleg met de bestuurder) en te zorgen voor een snelle afwikkeling van de schadevergoeding. Indien de betrokkene blijvend arbeidsongeschikt wordt, geldt zijn / haar normale verzekering, tenzij de organisatie onzorgvuldigheid of nalatigheid te verwijten valt.

De bedrijfsarts heeft een signalerende functie. Hij/zij informeert de werkgever als er signalen binnen komen die wijzen op het gepasseerd zijn van schokkende gebeurtenissen en/of problemen die daarmee samenhangen en leiden tot mogelijke uitval van medewerkers.

Melding bij externe instanties

De politie

Bij een misdrijf zal het bestuur alles in het werk stellen, dat er aangifte wordt gedaan bij de politie. Feitelijke aangifte bij de politie kan alleen door het slachtoffer zelf worden gedaan.

Toelichting:

Aangifte doen

Voor een (beperkt) aantal misdrijven is bepaald in het Wetboek van Strafvordering (art 160), dat ieder die daarvan kennis draagt verplicht is aangifte te doen. Het gaat daarbij onder meer om misdrijven waardoor de algemene veiligheid van personen of goederen in gevaar wordt gebracht en daadwerkelijk levensgevaar is veroorzaakt, misdrijven tegen het leven gericht, afbreking van zwangerschap, mensenroof en verkrachting.

Ieder die kennis draagt van een begaan strafbaar feit is bevoegd aangifte te doen. Openbare colleges, en daarmee besturen van openbare scholen, zijn verplicht onverwijld aangifte te doen van misdrijven waarvan ze bij de uitoefening van hun bediening kennis krijgen (art.162). Voor werkgevers in het bijzonder onderwijs geldt dit (nog) niet.

Tot nog toe is het niet mogelijk om anoniem aangifte te doen. De naam van de persoon van de aangever – ook als deze zich laat vertegenwoordigen door een gemachtigde – zal steeds bij de bevoegde ambtenaar worden geregistreerd. De stukken die betrekking hebben op een strafdossier zijn in te zien voor verdachte(n).

De Arbeidsinspectie

De directie kan – afgezien van de wettelijke verplichtingen ter zake – besluiten om de arbeidsinspectie in te schakelen. Melding bij Arbeidsinspectie dient in ieder geval plaats te vinden indien sprake is van ernstig ongeval (definitie ernstig ongeval: indien iemand lichamelijk en/of geestelijk schade aan de gezondheid heeft opgelopen die binnen 24 uur na het ongeval leidt tot opname in een ziekenhuis ter observatie of behandeling, dan wel naar redelijk oordeel blijvend zal zijn; Artikel 9.1 Arbowet).

Interne meldingen

Zoals gemeld in het beleidsplan wordt onderscheid gemaakt tussen voorvallen inzake agressie en geweld en ongevallen. Bij een ongeval is er sprake van een ongelukkige samenloop van omstandigheden en is er geen sprake van het opzettelijk toebrengen van letsel. In geval van een ernstig ongeval meldt de directie direct aan de bedrijfshulpverleners, de preventiemedewerker (mits dit een andere persoon is dan de directeur zelf) en aan de MR, dat een arbeidsongeval heeft plaatsgevonden (Artikel 9.2 Arbowet).

Bijlage 19: Protocol voor opvang leerlingen bij voorvallen

Op het moment dat een incident van agressie en geweld met een leerling als slachtoffer heeft plaatsgevonden, wordt onmiddellijk de directeur geïnformeerd. Deze meldt de gebeurtenis bij de bestuurder. In overleg en afhankelijk van de aard en omvang van het incident wordt een opvangteam geformeerd.

Taken en verantwoordelijkheden

Van de directeur en/of de leden van het opvangteam mag verwacht worden, dat zij

- een luisterend oor bieden;
- advies geven over symptomen die kunnen optreden na een schokkende gebeurtenis;
- informatie geven over opvangmogelijkheden;
- de eigen grenzen aangeven wat betreft de mogelijkheden voor hulpverlening en mee zoeken naar oplossingen (eventueel doorverwijzen naar professionele instanties);
- aan belanghebbenden informatie geven m.b.t. het omgaan met schokkende gebeurtenissen;
- vertrouwelijk omgaan met de informatie die zij krijgen.

De directeur verder is verantwoordelijk voor:

- de voortgang van het begeleidingstraject;
- het (laten) invullen van het meldingsformulier en het registreren van het incident op WIJ de Venen niveau;
- de voorlichting binnen de organisatie (d.w.z. team en ouders);
- de contacten met externe instanties als slachtofferhulp, e.d.

De bestuurder is in overleg met de directeur verantwoordelijk voor het te woord staan van de pers.

Stappenplan na een schokkende gebeurtenis

1. Iedereen is verplicht het slachtoffer uit de situatie te helpen en de eerste opvang te verzorgen. De directeur wordt zo snel mogelijk geïnformeerd.
2. De directeur en directe collegae zijn verantwoordelijk voor een goede eerste opvang van betrokken leerlingen, ouders en collegae.
3. De directeur meldt het incident bij de ouders / verzorgers van de leerling.
4. De directeur meldt het incident bij de bestuurder en wanneer noodzakelijk bij betreffende externe instanties.
5. De directeur stelt in samenspraak met de bestuurder een opvangteam op, afhankelijk van de aard en omvang van het incident.
6. Afhankelijk van de ernst van de gebeurtenis, waarbij wordt uitgegaan van de beleving van de leerling, wordt hij / zij in de gelegenheid gesteld om naar huis te gaan. De leerling wordt conform de hiervoor geldende procedure ziek gemeld.
7. De directeur bewaakt de voortgang van de hulpverlening aan de leerling mogelijk met behulp van de schoolarts en zo nodig het opvangteam.
8. De directeur verifieert of het team, de klas en betrokken ouders hulp nodig hebben en onderneemt zo nodig hierop actie.
9. De directeur is verantwoordelijk voor het organiseren van de continuïteit in de school (onder andere opvang klas).
10. De directeur is verantwoordelijk voor een adequaat vervolg van de opvang van de leerling en neemt zo spoedig mogelijk, maar in ieder geval binnen 72 uur, contact op met het slachtoffer.
11. De directeur onderhoudt contact met de ouders van het slachtoffer en zorgt voor een verantwoorde terugkeer naar school.
12. Het is de taak van de directeur in overleg met de betrokken leerkracht om (via de ouders) contact te houden met het slachtoffer en de medewerkers en de leerlingen te (blijven) informeren over de situatie. Op deze manier verliest het slachtoffer niet het contact met de school.
13. Binnen drie weken vindt een vervolgesprek plaats tussen de directeur en de ouders, waarin de directie onder meer informeert of de opvang naar tevredenheid verloopt.
14. De leerkracht en de directeur hebben de verantwoordelijkheid de leerling bij de terugkeer te begeleiden. Na een schokkende gebeurtenis komt er een moment van confrontatie met de plaats waar - of de persoon met wie - de schokkende gebeurtenis heeft plaatsgevonden. Dit kan een moeilijk moment zijn afhankelijk van de aard en oorzaak van de gebeurtenis. Soms zal er weer

een basis moeten worden gelegd voor een werkbare relatie, in ieder geval zal het vertrouwen in zichzelf en de omgeving weer opgebouwd moeten worden.

15. Twee weken na terugkeer moet door de directie via de leerkracht worden onderzocht of betrokkene zich weer voldoende veilig voelt. Als dit niet zo is, dan worden initiatieven ontwikkeld om tot een oplossing te komen. Het opvangteam kan hierin een rol krijgen. Het betrokken lid uit het team volgt het proces in ieder geval conform de gemaakte afspraken. Zonodig moeten door de directie maatregelen worden genomen om herhaling te voorkomen en aanvullende preventieve maatregelen te nemen.
16. Afhankelijk van de aard en omvang van het incident neemt de directeur initiatief (mogelijk in overleg met een contactpersoon of het opvangteam) om een afsluitend gesprek te voeren met het slachtoffer. In veel situaties kan het wenselijk zijn, dat het slachtoffer informatie krijgt over de dader en de manier waarop deze zijn daad verwerkt.
17. De directie heeft de taak om samen met de ouders / verzorgers van het slachtoffer eventuele materiële schade vast te stellen (zo nodig in overleg met de bestuurder) en te zorgen voor een snelle afwikkeling van de schadevergoeding.

Melding bij externe instanties

De politie

Bij een misdrijf zal het bestuur alles in het werk stellen, dat er aangifte wordt gedaan bij de politie. Feitelijke aangifte bij de politie kan alleen door het slachtoffer zelf worden gedaan. Bij kinderen jonger dan 18 jaar kunnen alleen de ouders aangifte doen.

Toelichting:

Aangifte doen

Voor een (beperkt) aantal misdrijven is bepaald in het Wetboek van Strafvordering (art 160), dat ieder die daarvan kennis draagt verplicht is aangifte te doen. Het gaat daarbij onder meer om misdrijven waardoor de algemene veiligheid van personen of goederen in gevaar wordt gebracht en daadwerkelijk levensgevaar is veroorzaakt, misdrijven tegen het leven gericht, afbreking van zwangerschap, mensenroof en verkrachting.

Ieder die kennis draagt van een begaan strafbaar feit is bevoegd aangifte te doen. Openbare colleges, en daarmee besturen van openbare scholen, zijn verplicht onverwijld aangifte te doen van misdrijven waarvan ze bij de uitoefening van hun bediening kennis krijgen (art.162). Voor werkgevers in het bijzonder onderwijs geldt dit (nog) niet.

Tot nog toe is het niet mogelijk om anoniem aangifte te doen. De naam van de persoon van de aangever – ook als deze zich laat vertegenwoordigen door een gemachtigde – zal steeds bij de bevoegde ambtenaar worden geregistreerd. De stukken die betrekking hebben op een strafdossier zijn in te zien voor verdachte(n).

Onderwijsinspectie

Klachten over seksueel misbruik, seksuele intimidatie, ernstig fysiek of geestelijk geweld worden gemeld bij de vertrouwensinspecteurs. Het centrale meldpunt is: 0900 – 111 3 111.

Interne meldingen

Zoals gemeld in het beleidsplan wordt onderscheid gemaakt tussen voorvallen inzake agressie en geweld en ongevallen. Bij een ongeval is er sprake van een ongelukkige samenloop van omstandigheden en is er geen sprake van het opzettelijk toebrengen van letsel. In geval van een ernstig ongeval meldt de directie direct aan de bedrijfshulpverleners, de preventiemedewerker (mits dit een andere persoon is dan de directeur zelf) en aan de MR, dat een arbeidsongeval heeft plaatsgevonden (Artikel 9.2 Arbowet).

Bijlage 20: VERTROUWELIJK Registratieformulier (intern gebruik)

Toesturen aan: WIJ de Venen, t.a.v. mw. A. Kalmeijer
Henry Dunantweg 30, 2402 NR Alphen aan den Rijn

Naam getroffene:

Adres:

Postcode en plaats:

Getroffene is: Werknemer / stagiair / leerling / ouder / anders namelijk *

Plaats van het incident:

Datum en tijdstip incident:

Vorm van agressie / geweld:

☐ fysiek	nl:
☐ verbaal	nl:
☐ dreigen	nl:
☐ vernielzucht	nl:
☐ diefstal	nl:
☐ seksuele intimidatie	nl:
☐ anders	nl:

Behandeling:

- ☐ géén
☐ behandeling in ziekenhuis / EHBO*
☐ opname in ziekenhuis
☐ ziekteverzuim / leerverzuim
☐ anders nl:

Schade:

☐ materieel	nl:
☐ fysiek letsel	nl:
☐ psych. letsel	nl:
☐ anders	nl:

Afhandeling:

☐ politie ingeschakeld	aangifte gedaan:	ja / nee*
☐ melding arbeidsinspectie	ernstig ongeval**:	ja / nee*
☐ psychische opvang	nazorg:	ja / nee*

* Doorhalen wat niet van toepassing is.

** Indien ja, ongevallenmeldingsformulier Arbeidsinspectie invullen en opsturen verplicht!

Korte beschrijving van het incident:

.....

.....

.....

Suggesties voor verdere afhandeling:

.....

.....

.....

Suggesties voor preventie in de toekomst:

.....

.....

.....

Plaats..... Datum.....

Naam..... Handtekening.....

AI 1: Effectief anti-pestbeleid

Onderdeel van Sociaal Veiligheidsbeleid vormt effectief anti-pestbeleid. Om een referentiekader te vormen omtrent effectief anti-pestbeleid is belangrijk te weten welke zaken effectief beleid versterken of verzwakken. Hieronder zijn onderzoeksresultaten in kaart gebracht die aanbevelingen geven voor een effectieve anti-pestaanpak en worden er pedagogische elementen en vormen van educatie genoemd die hier al dan niet aan kunnen bijdragen.

Effectief anti-pestbeleid vanuit pedagogisch perspectief

De schoolorganisatie functioneert als een gemeenschap; ofwel een organisatie gecreëerd door mensen, waarbij gemeenschappelijke belangen, waarden, problemen, meningen en verwachtingen worden samengebracht. Ondanks de hiërarchische structuur van de schoolorganisatie (directie – leerling) werken alle elementen, waar de gemeenschap uit bestaat, direct en indirect op elkaar in. Er worden normen, waarden, ervaringen en standpunten uitgewisseld tussen alle betrokkenen. Hierbij spelen overdracht van kennis en vaardigheden in de vorm van educatie een rol, maar zeker ook informeel leren en ervaren hebben invloed. Het is op school winstgevend als harmonie en respect centraal worden gesteld en als er duidelijk aangegeven wordt dat pesten en ander grensoverschrijdend gedrag niet zijn toegestaan (Lyznicki, McCaffree, Robinowitz, 2004). Verder blijkt uit studies dat positieve relaties tussen leraren en leerlingen en leerlingen onderling, pesten gunstig kunnen beïnvloeden (Smith et al, 2003).

In de wandelgangen en op het plein blijkt of de uitgedragen waarden en normen daadwerkelijk van toepassing zijn, doordat deze worden gehanteerd en gehandhaafd waar nodig. Pesten vindt namelijk vaak plaats op het schoolplein en in andere buitenruimtes. Als toezicht hier verbeterd of geïntensiveerd wordt en/of het overzicht op het plein wordt verbeterd, kan dit positieve effecten opleveren omtrent het reduceren van pesten (Smith et al, 2003). Flygare, Gill, Johansson (2013) stellen zelfs dat het één van de werkzame aspecten tegen pesten is.

Wat betreft beleid omtrent sociale veiligheid is dat niet anders. Er moeten duidelijke uitgangspunten zijn die kunnen worden bewaakt, gedeeld en besproken. Hieronder wordt bovenstaande uitgewerkt aan de hand van aandachtspunten die bijdragen aan het bereiken en behouden van sociale veiligheid, welke zijn geformuleerd door de organisatie School&Veiligheid. Deze worden gekoppeld aan elementen van sociale veiligheid, uitgewerkt door de PO- en VO-raad in het 'Actieplan sociale veiligheid op school' en gerelateerd aan onderzoek (Helvoirt, Smeets, 2014).

Visie, waarden en schoolregels

Om pesten terug te dringen of te voorkomen is nodig dat de eerder genoemde gemeenschap haar visie op pesten (als onderdeel van sociale veiligheid) vaststelt en dat hierbij beschreven wordt welk gedrag wenselijk is. De visie kan handen en voeten krijgen door het formuleren van belangrijke waarden en het opstellen van regels. Voorbeelden van veelvoorkomende waarden zijn vertrouwen, eerlijkheid en samenwerking. Met betrekking tot schoolregels hebben leerlingen behoefte aan een beperkte hoeveelheid concrete regels, die daadwerkelijk kunnen worden gehandhaafd op school. Ten behoeve van effectiviteit is het van belang dat visie, waarden en regels door zoveel mogelijk leden van de gemeenschap wordt gedeeld en dat ze (liefst door alle betrokkenen) worden gehandhaafd. Handhaving hangt samen met signalering, maar ook met sanctionering. Iemand die regels overtreedt moet leren dat dit niet zonder gevolgen kan blijven en moet vooral leren om gewenst gedrag te vertonen. Disciplinaire maatregelen worden op veel scholen uitgevoerd, maar er zijn aanwijzingen dat lang niet alle maatregelen tot het gewenste effect leiden. Sterker nog, sommige maatregelen leiden tot verergering van de pestproblematiek (Nickerson, Cornell, Smith, Furlong, 2013). Een studie van Ayers, Wagaman, Geiger, Bermudez-Parsai en Hedberg (2012) brengt dit verder in kaart; De onderzoekers deden onderzoek naar maatregelen die worden ingezet op school waar leerlingen andere leerlingen pestten. Hierbij onderzochten ze ook wat de pesters weerhield om nogmaals de fout in te gaan. Er zijn 1.221 studenten van 122 scholen bevraagd die een maatregel (sanctie) hebben gekregen na pesten. Hierbij zijn de volgende maatregelen onderzocht: nablijven, schorsing (waarbij de student op school blijft, maar geschorst is van dagelijkse taken), het afnemen van bepaalde privileges, schorsing van school, het opnemen van contact met ouders, een gesprek tussen ouder(s), leerkracht en leerling, schorsing van taken binnen de school en op kantoor verblijven. Het verbluffende resultaat was dat maar twee maatregelen het pesten terugdrongen; het afnemen van bepaalde privileges en het gesprek tussen ouder, leerkracht en leerling. Ayers en collega's (2012)

trekken als conclusie dat maatregelen die zich richten op het individu niet effectief zijn en dat anti-pestprogramma's zich om die reden moeten richten leeftijdsgenoten, ouders en leerkrachten en daarmee ook de school en de schoolomgeving.

Daarnaast is het van belang dat de visie wordt uitgedragen middels voorbeeldgedrag (van medeleerlingen, ouders en professionals). Waar het de voorbeeldfunctie van onderwijsprofessionals betreft, zijn er doorgaans gedragsregels opgesteld door de bestuurder. Hoewel het onderwijs geen officiële beroepscode kent die omschrijft hoe personeel zich dient te gedragen, vormen deze gedragsregels, een code gelieerd aan de onderwijs-CAO, hetgeen het verplichtende karakter van het document onderbouwt. De code geeft duidelijkheid over gewenst gedrag voor elk individu, maar biedt ook houvast waar professionals onderling samenwerken en elkaar van feedback willen voorzien op het professioneel handelen.

Zichtbare uitwerking van bovengenoemde (zowel in beeld en woord, alsmede in voorbeeldgedrag) versterkt het gevoel van veiligheid. Hoewel het een illusie is te komen tot een draagvlak van 100%, is waakzaamheid voor het afbrokkelen van draagvlak geboden. Een leraar of ouder die zich tegengesteld aan de geformuleerde visie, waarden en regels gedraagt, zichzelf er boven stelt, of die de aanpak bagatelliseert doet afbreuk aan de betrouwbaarheid van de aanpak en daarmee aan de ervaren veiligheid. Kinderen observeren dit en reageren hier op. Wat voor kinderen geldt, moet dus ook van toepassing zijn op de volwassenen in de (school) gemeenschap.

Zoals te lezen is, is het borgen en monitoren van de (uitwerking van) visie, waarden en regels een omvangrijke en complexe opdracht. Zoals eerder beschreven is het daarom nuttig om deze taak te beleggen bij een (wettelijk verplichte) coördinator in de vorm van een vertrouwenspersoon of contactpersoon. Deze persoon kan zorg dragen voor zowel preventieve initiatieven in de organisatie alsmede curatie, waar zaken mislopen. Hierbij valt te denken aan begeleiding bij pesten, maar ook begeleiding van groepen waar de sociale veiligheid is teruggelopen, of waar ouders en school niet (meer) op één lijn zitten.

Pedagogisch handelen van onderwijsprofessionals

De onderwijsprofessionals vormen binnen de eerder genoemde schoolgemeenschap een spil waar het om de vorming van een sociaal veilig groepsklimaat gaat. Elk nieuw schooljaar biedt kansen waar betreft het vormen en vestigen van een veilig klimaat. De onderwijsprofessionals dienen hierbij, als rolmodellen, actief de stabiele en positieve groepsvorming te begeleiden. Hiervoor wenden zij competenties aan zoals het signaleren van grensoverschrijdend gedrag en handelen waar nodig. Naast het geven van lessen over onderwerpen die met sociale ontwikkeling en veiligheid samenhangen, vertonen zij (hopelijk) voorbeeldgedrag. Dit vraagt pedagogische competenties van de professionals zoals communicatieve vaardigheden, (zelf)reflectie en kennis van ontwikkeling. De pedagogische competenties en het pedagogisch handelen, vormen een essentieel onderdeel van een effectief anti-pestbeleid.

Welke pedagogische competenties hebben leerkrachten nodig om effectief anti-pestbeleid in te vullen en te handhaven?

Om vast te stellen welke competenties leerkrachten nodig hebben is van belang dat eerst duidelijk is wat onder competenties wordt verstaan. Van Eijkeren (2005) beschrijft het begrip competenties als: "het vermogen om professioneel gedrag te laten zien in een beroepssituatie. Dit gedrag is gebaseerd op de integratie van houding, kennis en vaardigheden" (Eijkeren, van, 2005. pag.22). Deze definitie impliceert dat een competentie een veelomvattend begrip is, waaronder zowel praktische vaardigheden vallen als organisatie en klassenmanagement en didactische en pedagogische vaardigheden omtrent onderwijs, ontwikkeling en opvoeding.

De Stichting Beroepskwaliteit leraren (SBL), tegenwoordig de Onderwijscoöperatie, heeft pedagogische competenties vastgesteld die de bekwaamheid van de leerkracht in het primaire onderwijs in beeld brengen. Een competente leerkracht, onderschrijft om te beginnen zijn eigen pedagogische verantwoordelijkheid en is in staat om het pedagogisch klimaat te bevorderen. Essink (2007), Marzano (2007) en Scheerens (2007) stellen dat een belangrijke factor voor schooleffectiviteit het pedagogische klimaat is. De schoolsetting moet veilig zijn en het is belangrijk dat er duidelijke regels gelden. Hierbij is positieve interactie tussen alle betrokkenen (leerlingen, leerkrachten en ouders) een belangrijk aspect (Oostdam, 2009).

Groepsklimaat

In de eerste plaats dient de leerkracht zichzelf als doel te stellen actief bij te dragen aan groepsvorming. Hierbij baseert hij zijn handelen op kennis en vaardigheden voortkomend uit onderzoek omtrent groepsvorming. Er bestaat overeenstemming over het feit dat groepen fasen doormaken bij groepsvorming en welke fasen dat in grote lijnen zijn, te weten 'storming, forming, norming, performing en adjourning' (Tuckman 1965, 1977) en (Remmerswaal, 2015). De leerkracht dient verder meer keren per jaar het sociale klimaat van de groep (redelijk) objectief in kaart te brengen. Middels deze kennis geeft de leerkracht sturing aan de groepsontwikkeling en de ontwikkelingsbehoefte van individuele leerlingen met extra zorgbehoefte. Verder stimuleert de leerkracht dat leerlingen samenwerken ten behoeve van relatievorming, met groepsvorming als gevolg. (Johnson en Johnson, 1999).

Johnson en Johnson (1999) benoemen dat effectief 'samenwerkend leren' vraagt om positieve onderlinge afhankelijkheid van leerlingen, waarbij de leerkracht ernaar streeft dat leerlingen elkaar aanvullen. Ook benoemen ze dat leerlingen van elkaar leren door het vaststellen van individuele verantwoordelijkheden, waarop leerlingen zichzelf en elkaar feedback geven.

Ze stellen tevens dat de leerkracht (persoonlijke) interactie tussen leerlingen stimuleert door hen te laten samenwerken waarin ze elkaar feedback geven, aanmoedigen en helpen. Tot slot stellen ze dat de leerkracht aandacht moet hebben voor het ontwikkelen van sociale en samenwerkingsvaardigheden zoals luisteren, beslissingen nemen, werk verdelen en communiceren in een groep (Goei, Kleijnen, 2009).

De leerkracht kan zich niet onttrekken aan zijn voorbeeldfunctie en daarmee zijn positie als rolmodel in de klas. Het planmatig aandragen van kennis betreffende maatschappelijke ontwikkelingen, burgerschap, discriminatie en minderheden op actieve wijze (zoals wettelijk is vastgelegd in kerndoel 34 en 38), is onlosmakelijk verbonden met de leerkracht als individu. Vanuit dit perspectief dient de leerkracht zich bewust te zijn van zijn persoonlijke visie op de samenleving, zijn mensbeeld, (geloofs)overtuiging(en), drijfveren en vooroordelen. Bovengenoemde vraagt naast kennis ook om de vaardigheid tot reflectie ofwel; "Het overdenken en kritisch beschouwen van het eigen handelen, voelen en denken met als doel om hiervan te leren en deze leerervaringen in de toekomst bewust aan te wenden"(Korthagen, 1992, pag.117). Volgens Baart (2011) schuilt er grote kracht in de ontmoeting tussen mensen en de uitwisseling van ervaringen binnen de beroepspraktijk. Reflecteren neemt hierbij een centrale plaats in (Gispen, Verheij, 2013).

Kerndoel 34 en 38

In de kerndoelen staan thema's beschreven uit de leefwereld van leerlingen die (in)direct invloed uitoefenen op de sociale veiligheid op school en die een sterke relatie kunnen hebben met pesten. Thema's zoals seksuele diversiteit, cultuur en religieuze stromingen hangen samen met ontwikkelingsdoelen voor het basisonderwijs. Het zijn ook thema's die binnen onze maatschappij leiden tot onbegrip en disacceptatie onder volwassenen waardoor kinderen (vaak onuitgesproken) normen en waarden overnemen die leiden tot discriminatie, uitsluiting en pesten, op korte of langere termijn. Als een leerkracht als rolmodel en kennisdrager wil optreden dient hij geïnformeerd te zijn over deze onderwerpen.

- Wat betreft seksuele vorming dient de leerkracht kennis te hebben over seksuele ontwikkeling en diversiteit. Ook is van belang dat de leerkracht weet welk gedrag al dan niet past bij welke leeftijd, dat hij inzicht heeft in maatschappelijke ontwikkelingen en cijfers hieromtrent en hoe hij kan bijdragen aan het beschermen van leerlingen tegen (het vertonen van) seksueel grensoverschrijdend gedrag en discriminatie.
- Wat betreft etniciteit dient de leerkracht kennis te hebben van culturen en generieke kennis te hebben over gebruiken, vieringen, gewoonten en religieuze stromingen. Ook dient de leerkracht zich bewust te zijn van zijn bevooroordeeldheid waar deze zijn neutraliteit mogelijk negatief kan beïnvloeden.
- Wat betreft sociale ontwikkeling en weerbaarheid dient de leerkracht kennis te hebben van ontwikkelingsfasen, vaardigheden die kinderen kunnen leren, conflicthantering en het vergroten van persoonlijke effectiviteit van leerlingen. Daarbij is de leerkracht *'vertrouwd met de leefwereld van basisschoolleerlingen en weet hij aansluiting te zoeken bij onderwerpen die hierbij een grote rol spelen zoals beeldvorming en sociale media'*(Nationaal expertisecentrum leerplan ontwikkeling, 2009)

Tot slot blijkt ook dat 'self-efficacy' (ofwel persoonlijke effectiviteit) van de leerkracht nodig is, om een veilige en sociale groep te vormen. Anders gezegd; de persoonlijke overtuiging van de leerkracht 'om

daadwerkelijk zelf in staat te zijn een sociaal veilige groep te vormen'. Thoonen et. Al., (2011) noemen diverse publicaties waarin auteurs veronderstellen dat de persoonlijke effectiviteit van leraren direct van invloed is op de motivatie en prestaties van leerlingen. Ashton, Webb (1986) stellen dat leerkrachten die zichzelf beschouwen als persoonlijk effectief didactische en pedagogische werkwijzen gebruiken, die de onderwijspraktijk van leerlingen verbetert, waardoor leerlingen meer gemotiveerd raken.

Effectief anti-pestbeleid vanuit educatief perspectief

Om pesten aan te pakken dient de school preventieve activiteiten en interventies uit te voeren bij leerlingen, klassen en binnen de gehele school als gemeenschap. Door deze activiteiten vormt de school een preventief kader. Hierbinnen leren en oefenen leerlingen het gewenste gedrag, leren ze omgaan met grensoverschrijdend gedrag en worden regels en waarden geborgd. Dit preventieve kader vormt tevens het referentiekader waarlangs grensoverschrijdend wordt gemeten. Dit biedt leerlingen, leerkrachten en ouders een eenduidig beeld van al dan niet wenselijk gedrag op school. En hiermee wordt onderlinge samenwerking tussen deze partijen vergemakkelijkt. Ook handhaving krijgt hiermee een duidelijk en eenduidig perspectief. Iedereen weet immers wanneer de grens is overschreden, omdat duidelijk is welk gedrag we van elkaar verwachten. Discussie hierover is onnodig en een individuele leerkracht kan zich bij het handhaven van veiligheid gesteund weten doordat hij zich op dit kader kan beroepen.

Effectieve interventies

Beleid tegen pesten moet, zowel vanuit Inspectiedoeleinden, alsmede vanwege effect, schoolbreed worden doorgevoerd, zoals eerder benoemd. En interventies kunnen hierbij een sterke motor zijn. Ze kunnen pesten actief tegengaan en indirect de sociale veiligheid bevorderen. Zulke interventies kunnen zich richten op schoolniveau, klassenniveau en/of op individuele leerlingen. Als deze drie gecombineerd worden, kunnen we spreken van de 'schoolbrede' aanpak. Zoals eerder genoemd is deze aanpak het meest onderbouwd. Zo stelt Wurf (2012) dat deze werkwijze, gericht op drie niveaus, pesten het meest effectief terugdringt. Hieronder worden een beperkt aantal onderzochte interventies toegelicht die zich richten op (één of meer van) deze drie niveaus.

Interventies gericht op het schoolniveau

Waar het schoolniveau betreft zijn er een aantal veelbelovende interventies. Onderstaande interventies zijn daarbij ook bijzonder omdat ze zich richten op leerlingen als partij die pesten tegengaat en ingrijpt. Voorbeelden zijn:

- 'Mediation': leerlingen die niet bij pest-incidenten betrokken zijn, helpen betrokkenen om conflicten of structureel pestgedrag op te lossen.
- 'Befriending': Een leerling die niet pest en mogelijk zelfs rolmodel is binnen zijn 'peergroup', wordt gevraagd vrienden te zijn met een leerling die gepest wordt.
- Een leerlingenraad bedenkt, 'bottom-up', wat er tegen pesten kan worden gedaan.

Smith et. al., (2003) stellen dat deze interventies veelbelovend zijn en dat ze bij kunnen dragen aan een veilige sfeer op school, door hun positieve invloed op 'niet betrokken' leerlingen uit de peergroup. Dit blijkt echter wel vooral effect te sorteren bij jongeren en minder bij kinderen. Dat hangt waarschijnlijk samen met het feit dat deze groep minder autoriteit accepteert van hun opvoeders. Ze leren liever van elkaar (Salmivalli, 2001). De interventies lijken effectief, maar dat zij pesten tegengaan is dus nog niet bewezen (Smith, Ananiadou, Cowie, 2003). Polanin, Espelage en Pigott (2012) onderzochten ook programma's gericht op 'peergroups' en stellen dat deze interventies effectief zijn ten opzichte van scholen waar deze niet werden uitgevoerd. Maar andere onderzoekers (Farrington, Ttofi, 2010; Flygare, Gill, Johansson, 2013) spreken dit tegen, door juist aan te tonen dat peergroup-interventies mogelijk pesten doen toenemen.

Bullying Prevention Program

De meest bekende interventie die pesten tegengaat en voorkomt is, zoals de titel stelt, het Bullying Prevention Program van Olweus. Deze interventie dateert al uit 1978 en is gebaseerd op onderzoek naar hoe pestgedrag en agressie bij jongeren ontstaan (Ruiter, Wiefferink, Buijs, 2006). De interventie is in Noorwegen ontwikkeld en daar grootschalig geïmplementeerd. Hoekstra, ter Beek, Wiefferink, Buijs (2007) stellen dat de interventie eigenlijk preventief is van opzet, maar dat de interventie ook

gebruikt kan worden als er gepest wordt op school. De interventie is hierbij gericht op leerlingen van 6 tot 15 jaar.

Interessant is dat deze interventie als uitgangspunt heeft dat leerlingen 'iets' te winnen hebben bij hun pestgedrag. Denk hierbij aan aanzien, macht of 'niet zelf gepest worden'. De interventie stelt zich als doel deze winst of beloning weg te nemen, naast het wegnemen van mogelijkheden om te kunnen pesten (Hoekstra et al, 2007).

De interventie betreft alle doelgroepen. Ze krijgen informatie over wat pesten is en wat betrokkenen er tegen kunnen doen. Het is een zogenoemd schoolbreed programma, zoals eerder omschreven. De schoolbrede aanpak van het Bullying Prevention Program behelst:

School

- Een werkgroep die zich bezighoudt met coördinatie en invoering.
- Training van onderwijsprofessionals.
- Schoolregels om pesten tegen te gaan.
- Gebruik van een zogenaamd toezichtstelsel voor informele momenten zoals pauzes. (buiten)Ruimtes moeten overzichtelijk zijn en leerkrachten moeten actief toezicht houden tijdens deze informele momenten.
- Voorlichtingsbijeenkomsten voor alle ouders van school.

Klas

- Klassenregels tegen pesten (die aansluiten bij de schoolregels).
- Geregeld klassengesprekken over pesten en de sfeer op school. En kennisoverdracht over pesten en wat je kunt doen als je (ziet dat er) gepest wordt. Er zijn videospellen en rollenspellen beschikbaar die deze overdracht kunnen ondersteunen.
- Voorlichtingsbijeenkomsten voor de ouders van elke klas om de huidige en gewenste situatie te bespreken.
- 'Klasbouwers', oftewel activiteiten die de positieve sfeer versterken en samenwerking stimuleren.

Leerling

- Gesprekken met elke leerling die pest.
- Gesprekken met elke leerling die gepest wordt.
- Gesprekken met ouders van elke leerling die betrokken is bij pesten.

De effecten van het Bullying Prevention programma zijn, in Noorwegen, in twee studies geëvalueerd. Ook is er een studie uitgevoerd in de Verenigde Staten. In Noorwegen werden onderzoeken gedaan onder 2500 leerlingen van 42 scholen voor basis- en voortgezet onderwijs. Het betrof leerlingen van 11 tot 14 jaar. De conclusie was dat lichamelijk en mondeling pesten en gepest worden afnamen. Dit effect was zelfs groter na twintig maanden. Van de jongens gaf 48% aan minder gepest te worden en na twintig maanden liep dat op tot 52%. Van de meisjes gaf 58% aan minder gepest te worden, hetgeen na twintig maanden was opgelopen tot 62%. Met betrekking tot zelf pesten gaf 16% van de jongens aan dit minder te doen, wat opliep tot 35% na twintig maanden. Bij de meisjes gaf 30% aan minder zelf te pesten en dit liep zelfs op tot 74% na twintig maanden. Verder namen antisociaal gedrag (diefstal, vandalisme) af en verbeterde het schoolklimaat (NJI, 2014). In Noorwegen werden bij het tweede onderzoek negatievere resultaten gevonden. Er werd onderzoek gedaan onder 7000 leerlingen in de leeftijd van 8 tot 16 jaar. Het betrof leerlingen van 37 scholen voor basis- en voortgezet onderwijs. Het aantal gepeste leerlingen bleek toegenomen met 44% onder de jongens en 12,5% te zijn afgenomen onder meisjes. Zelf pesten nam toe met 24% bij jongens en 14% bij meisjes (NJI, 2014).

Waarschijnlijk zijn de uitkomsten zo verschillend door verschillende (begeleidingsvorm bij de) implementatie, de onderzoeksvorm en meetmomenten. Maar helemaal duidelijk is dat niet. Tot slot vond er tussen 1997 en 1999 nog een grootschalig onderzoek plaats, in Bergen, waar ook het eerste onderzoek in Noorwegen werd gedaan. Het onderzoek betrof 3200 leerlingen in de leeftijd van 9 tot 14 jaar. Hieruit bleek dat het aantal leerlingen dat gepest werd en de groep leerlingen die zelf pestte afnamen van 21% tot 38% (Olweus, 2004).

Zoals benoemd werd deze interventie ook onderzocht in de Verenigde Staten. Daar werd het 'Bullying Prevention Program' geïmplementeerd op 107 scholen voor basis- en voortgezet onderwijs. Bij 100.000 leerlingen werd de interventie uitgevoerd, waarvan 56.000 leerlingen aan het onderzoek deelnamen. Deze leerlingen benoemden dat ze minder gepest werden en dat ze minder zelf pestten. Ook gaven meer leerlingen aan dat ze ingrijpen, als ze zien dat er gepest wordt. Ten opzichte van scholen die het programma voor één jaar uitvoerden, bleek dat er bij scholen die het programma twee jaar uitvoerden omvangrijker effect werd aangetoond (Schroeder et al, 2012).

KiVa anti-pestprogramma

Kärnä, Voeten, Little, Poskiparta, Kaljonen, Salmivalli (2011) stellen dat het KiVa anti-pestprogramma, ontwikkeld in Finland een vrij grondig geëvalueerd schoolbreed programma is. KiVa richt zich op (het bewerkstelligen van een afwijzende) houding van omstanders van pesten, omdat deze omstanders pesten in stand zouden houden indien ze het pesten niet afkeuren of sterker nog aanmoedigen. Het programma is ontwikkeld voor de doelgroepen '7 tot 9 jaar', '10 tot 12 jaar' en '13 tot 15 jaar'. Het programma bestaat uit lessen over de invloed van de groep (omstanders) bij pesten, manieren om gepeste leerlingen te helpen en toewerken naar draagvlak voor het opstellen van klassenregels over pesten. Hierbij ondersteund door rollenspellen, films over pesten, computergames tegen pesten. Verder wordt er een leerkrachtenteam ingesteld dat pesten monitort en handelt als pesten vastgesteld wordt. En tot slot worden rolmodellen uit de leerling- populatie ingezet om leerlingen te steunen die gepest worden. Waar betreft toezicht krijgt ook zichtbaarheid van de leerkracht op de speelplaats aandacht. En ouders worden betrokken door voorlichting over pesten en hoe ze hiermee kunnen omgaan.

Bij het eerste evaluatieonderzoek waren 78 scholen betrokken. Scholen uit een interventie- en controlegroep werden halverwege het schooljaar en aan het eind van het schooljaar vergeleken. Leerlingen gaven aan zelf minder te pesten en dat ze minder gepest werden. Aan het eind van het schooljaar was de groep gepeste leerlingen op de interventiescholen zelfs met 30% afgenomen. Wat betreft zelf pesten was dat 17%, in vergelijking met scholen uit de controlegroep. Ook was er meer sprake van het verdedigen van medeleerlingen die gepest werden en empathie voor deze gepeste leerlingen, ten opzichte van de controlescholen.

Williford, Boulton, Noland, Little, Kärnä, Salmivalli (2011); Williford, Elledge, Boulton, DePaolis, Little, Salmivalli (2013), Kärnä, Little, Voeten, Alanen, Poskiparta, Salmivalli (2011 en 2013) verdeelden 147 scholen over een interventie- en controlegroep om te onderzoeken of het aantal gepeste leerlingen terugliep bij KiVa en of het programma leidt tot minder geïnternaliseerde problemen zoals angst en depressie. Er werd een steekproef gedaan onder 7741 leerlingen (van gemiddeld 11.2 jaar oud). Bij leerlingen die deelnamen aan het programma KiVa waren er positievere uitkomsten dan bij de controlegroep. Zo werd er een afname gerapporteerd in 'gepest worden' en werd er een afname geconstateerd op 'angst'. De onderzoekers stellen dat deze twee waarschijnlijk onderling samenhangen; minder gepest worden verbetert het zelfbeeld en geeft meer zelfvertrouwen betreffende sociale interacties, wat sociale angst kan verlagen.

Een andere studie naar KiVa (Kärnä, Little, Voeten, Alanen, Poskiparta, Salmivalli, 2013) laat zien dat pesten in de groepen 3 tot 6 (groep 5 tot en met 8 in Nederland) vermindert. In groep 7 tot 9 (klas 1,2 en 3 voortgezet onderwijs in Nederland) zijn resultaten minder duidelijk; Het effectverschil is minder groot in vergelijking met de controlegroep en effecten hangen samen met geslacht en soms ook leeftijd.

Klassikale interventies

Een interventie die wordt ingezet op klassenniveau krijgt veelal vorm door gesprekken over relatievorming en pesten. De interventie is gericht op het vergroten van bewustzijn, kennis en beeldvorming en het implementeren van regels tegen pesten. Vaak is het doel dat attitudes en groepsnormen positief veranderen en dat de persoonlijke effectiviteit toeneemt. Ter ondersteuning worden Dvd's, rollenspellen en lesboeken gebruikt. Interventies op klassenniveau zijn voornamelijk onderzocht vanuit de schoolbrede aanpak (Smith et al, 2003).

Onderzoek naar tien studies van Vreeman et. Al., (2007) laat zien groepsinterventies niet per definitie pesten terugdringen. Vooral als deze op zichzelf staan. Soms werd zelfs een toename gerapporteerd. Zes van de tien onderzoeken lieten geen duidelijke terugloop zien in pesten. Bij drie andere studies was wel afname zichtbaar, maar ook dat was niet altijd positief. Zo vonden Baldry en Farrington

(2004) een afname onder oudere leerlingen (14-16 jaar) dat gepest werd, maar een toename onder jongere leerlingen (10-14 jaar).

Individuele interventies

Er zijn meer vormen van individuele interventies om pesten tegen te gaan. Zo is er een assertiviteitstraining voor kinderen en jongeren die zelf (risico lopen om) gepest (te) worden. Dit soort trainingen is erop gericht kinderen en jongeren te leren om assertief te reageren, zonder agressief te zijn. Deze training lijkt positief bij te dragen aan het versterken van deze groep en daarmee het terugdringen van pestproblematiek omtrent deze kinderen en jongeren (Smith et al, 2003). Barbero et al., (2012) concluderen ook dat programma's het meest effectief lijken, als ze gericht zijn op het tegengaan van pesten door het ontwikkelen van sociale vaardigheden en als deze programma's nastreven, dat leerlingen hun overtuigingen over en hun houding naar leeftijdsgenoten of onderwerpen bijstellen.

Vreeman et. al., (2007) nemen ook nog andere studies onder de loep, gericht op groepsgerichte sociale vaardigheidstraining voor pesters en 'gepesten', om te onderzoeken of deze effectief bijdragen. Twee van deze interventies beoogden agressieve leerlingen te ondersteunen en twee interventies richtten zich op leerlingen die gepest werden. Van genoemde interventies richtten zich drie interventies op leerlingen, van groep 6 tot groep 8. Eén interventie beoogde jongere leerlingen (groep 3). Opvallend was dat alleen bij de interventie gericht op jongere leerlingen effect werd gesorteerd (Vreeman et al, 2007).

Tot nu toe is niet bewezen dat interventies met als doel het optimaliseren van sociale vaardigheden, beheersing van agressie of woede en verbeteren van zelfvertrouwen of gevoelens van empathie voor het slachtoffer, positieve effecten kunnen hebben op jeugdigen die pesten.

Wel onderzocht Sahin (2012) het effect van empathietraining in relatie tot het terugdringen van pesten bij leerlingen in klas 6 (groep 7 in Nederland) in Turkije. Er namen 38 leerlingen deel aan het onderzoek die zelf ook pestgedrag vertoonden. 19 leerlingen van deze groep volgden de empathietraining (experimentele groep) en 19 leerlingen kregen geen specifieke training (controlegroep). Beide groepen kregen 11 weken lang, één keer per week training. De resultaten laten zien dat leerlingen die deelnamen aan de empathietraining, minder pesten. Verder liet deze groep, significant meer empathisch gedrag zien na afloop van de training, zelfs nog na 60 dagen. Dat de onderzochte groep klein is, maakt de resultaten echter maar beperkt bruikbaar.

'No Blame'

In 'No Blame' wordt er steeds een groep samengesteld met daarin pester(s), gepesten, zijn of haar vrienden en 'toeschouwers'. Ze krijgen vervolgens de opdracht het probleem samen op te lossen (Vandebosch, 2006). Onderzoek van twee jaar toonde aan dat deze aanpak direct succesvol was bij 80% van de situaties omtrent pesten. Verder was bij 14% van de pestgevallen die hierna overbleven, de aanpak succesvol op langere termijn. Slechts 6% van de pestproblemen bleef na de 'No Blame' bestaan (Smith et al., 2003). Er is echter grootschaliger onderzoek nodig om hiervan definitief effect vast te stellen.

'Community conferencing' of gemeenschapsoverleg

Deze aanpak lijkt op de 'No Blame' aanpak. Leerlingen die bij een pestconflict betrokken zijn, worden samengebracht. Zowel de pester als de gepeste krijgen een steunend netwerk in de vorm van vrienden, familie of andere personen. Vervolgens wordt de pester geconfronteerd met zijn daden en de gevolgen hiervan. Daarop krijgt de pester de kans om zijn excuses aan te bieden. Hierna wordt wat gebeurd is, als afgesloten beschouwd. Een 'pilot' in Australië liet zien dat deelnemers zeer tevreden waren en dat genomen besluiten werden nageleefd (Smith et al, 2003).

Metten is weten

Door sociale veiligheid en pesten te monitoren krijgt men inzicht in de huidige stand van zaken. Hiermee kan bekeken worden hoe klassen zich onderling verhouden en krijgt men een beeld van pesten in de school. Het gemeten beeld kan verder geobjectiveerd worden door het gebruik van landelijke cijfers. Monitoring geeft hiermee niet alleen een indicatie van de huidige sociale veiligheid op school, het biedt ook een referentiekader waar deze wordt vergeleken met andere scholen. En via deze weg kan monitoring hiermee verwachtingen temperen en bestaande pestproblematiek in het

juiste perspectief plaatsen. Zo blijkt uit internationaal vergelijkend onderzoek van HBSC, omtrent gezondheid en welzijn van jongeren dat 10% van de basisschoolleerlingen en meer dan 6% van de leerlingen voortgezet onderwijs gedurende de afgelopen maand regelmatig gepest is. Zo'n 6% en 7% gaven zelf aan vaak te pesten (Roos, de., 2010). Als we deze data vergelijken met 40 andere landen, dan zijn deze percentages laag te noemen. Jeugdigen die in Nederland les krijgen benoemen dat ze minder vaak pesten en ook dat ze minder vaak gepest worden, in vergelijking met jeugdigen in andere landen (Currie et al., 2012). Deze informatie kan een neutraliserend effect hebben in reactie op de maatschappelijke tendens omtrent "de toename van en groteske vormen die pesten in Nederland aanneemt". Maar natuurlijk moet monitoring nooit als doel hebben om pesten te bagatelliseren. Het biedt inzicht in veiligheid op school, biedt concrete informatie over klassen en situaties waar de veiligheid in het geding is en geeft houvast ten behoeve van het bijstellen van beleid om veiligheid te verbeteren. (Ministerie van OCW, 2014)

Om monitoring effectief uit te voeren is het belangrijk dat de scholen een kwalitatief goed meetinstrument gebruiken (mogelijk als onderdeel van een interventie), om zo te komen tot valide uitkomsten. Een instrument is bij voorkeur gecertificeerd zijn door Commissie Testaangelegenheden Nederland (COTAN). Voorbeelden hiervan zijn bijvoorbeeld Zien!, SCOL en het leerlingvolgsysteem van de Kanjertraining. Zo'n meetinstrument moet inzichtelijk maken: hoe sociale en fysieke veiligheid op school ervaren wordt, of er sprake is van pesten, geweld, discriminatie e.d., en of leerlingen zich prettig en welkom voelen op school. Het instrument moet (zoals COTAN stelt) gestandaardiseerd zijn, waardoor gegevens vergeleken en gecumuleerd kunnen worden. Het instrument dient minimaal één keer per schooljaar te worden afgenomen onder een representatief deel van de leerling populatie (doch in ieder geval in groep 7 en 8). In het kader van toezicht zal de Onderwijsinspectie hiervoor voorwaarden uitwerken, in afstemming met het werkveld. De Onderwijsinspectie zal gegevens uit de jaarlijkse monitoring verzamelen om daadwerkelijk vast te stellen dat de sociale veiligheid van leerlingen op kwalitatief goede wijze is gewaarborgd. Op die manier kan de inspectie risico's tijdig signaleren, (eventuele) verbeteringen volgen en als scholen geen maatregelen treffen, in gesprek gaan. (Cotan, Z.D.; Ministerie van OCW, 2014; School en veiligheid, Z.D.).

Leerlingenzorg

Zorgleerlingen vormen een kwetsbare groep waar het pesten betreft. Vaak spelen bij deze leerlingen een complexe thuissituatie en/of leer- en gedragsproblemen een rol, bij hun zorg. Voor deze leerlingen worden ondersteuning in de vorm van leermogelijkheden en –omgeving zo optimaal mogelijk georganiseerd door leerlingbegeleiders (IB-er/RT-er/Gedragscoach). De indruk bestaat dat zorgleerlingen een groter risico lopen om gepest te worden op school (Rooijen, 2012). Omdat zorgleerlingen vaker een matig zelfbeeld hebben, is dit extra zorgelijk. Zoals eerder beschreven kan pesten negatieve effecten hebben. Op korte en op langere termijn kunnen pester, gepeste en omstanders schade oplopen wat weer kan leiden tot emotionele- en gedragsproblemen. Onderzoek van de Onderwijsinspectie (2012) naar leerlingen met een autismespectrumstoornis (ASS) toont aan dat er bij ASS-leerlingen die verwezen worden naar schooltype cluster 4, ook vaak een eind komt aan soms langdurige pestervaringen (Ministerie van OCW, 2014).

Vormen van monitoring

Incidentenregistratie

De meest 'aandacht vragende' vorm van monitoring, is de curatieve vorm. Hierbij richten we ons op 'wat misgaat', ook wel incidentenregistratie genoemd. Te denken valt aan gebeurtenissen omtrent pesten, klachten van ouders of leerkrachten en vastgestelde problemen in het groepsklimaat van een specifieke klas. Hierbij komt de veiligheid in het geding en moet er acuut of binnen redelijke termijn worden gehandeld. Deze incidentenregistratie geeft een duidelijk beeld van de huidige (urgente) situatie binnen de school. Aard, aantal en omvang van incidenten geven een indicatie van de huidige ervaren veiligheid. Toch kan niet zonder meer op incidentenregistratie worden geleund. Want wat als ouders, leerkrachten en leerlingen niet weten waar ze hun zorgen kunnen melden? Communicatie hierover is dus wenselijk, naast centrale registratie en het geregeld analyseren van hiervan, om het systeem optimaal te laten werken. Het moet betrokkenen dus duidelijk zijn welke incidenten gemeld kunnen worden en waar en hoe ze incidenten kunnen melden. Tot slot moeten incidenten niet alleen centraal geregistreerd, maar ook centraal gemeld worden. Bij voorkeur bij één vast aanspreekpunt in de school. Dit maakt eenduidige registratie makkelijker en maakt ook duidelijk wie verantwoordelijk is voor vervolgstappen. Hiervoor is een procedure wenselijk en deze dient duidelijk vermeld te zijn in de schoolgids en op digitale informatiedragers. (School en veiligheid, Z.D.)

Zelfregulerend anti-pestbeleid

Effectief anti-pestbeleid vraagt om een cyclisch systeem dat zichzelf reguleert. "De afspraken rondom veiligheid moeten leven binnen de school, in praktijk worden gebracht, effectief zijn en deel uitmaken van het pedagogisch beleid van de school" (Onderwijsinspectie, 2014). De 'Plan-Do-Check-Act-cirkel' (ook PDCA-cirkel genoemd) is een hulpmiddel dat ingezet wordt binnen organisaties die belang hechten aan kwalitatieve ontwikkeling en probleemoplossing. De cirkel is ontwikkeld door William Edwards Deming en beschrijft vier stappen die wenselijk zijn bij verbeteringen in organisaties. Het cyclische element zorgt dat de kwaliteitsverbetering steeds aandacht blijft krijgen. De indeling van de PDCA-cirkel komt voort uit het wetenschappelijke proces, zoals dat door Francis Bacon in 1620 werd geformuleerd (Bacon, 2015).

PDCA toegelicht

PLAN: schrijf anti-pestbeleid op basis van gesignaleerde knelpunten en ontwikkelingsbehoeften. Stel hierbij SMART-doelstellingen op, die toetsbaar zijn.

DO: Voer beoogd beleid uit en streef gestelde doelen na.

CHECK: Monitor de resultaten die zijn nagestreefd en vergelijk uitkomsten met de oude situatie.

ACT: Hervorm anti-pestbeleid op basis van (al dan niet) behaalde doelstellingen (bij Check) en nieuwe ontwikkelingen en begin opnieuw.

Preventieve monitoring

Deze vorm van monitoring krijgt vorm door gestandaardiseerde vragen die leerlingen (uit in ieder geval groep 7 en 8) krijgen voorgelegd op (minimaal) jaarlijkse basis. Deze vorm is doorgaans minder urgent en biedt meer perspectief, omdat deze vorm streeft naar een objectiever beeld van de veiligheid op school en het vroegtijdig signaleren van knelpunten. Omdat deze vorm klassikaal plaatsvindt kunnen vanuit de vorm ook klassikale (meerjaren)trends en veranderingen worden vastgesteld. Daarbij kunnen ook gedragingen van een individuele leerling of klachten van ouders over leerkrachten of leerlingen, worden afgewogen tegen een klassengemiddelde. Deze vorm is dus informatiever en constructiever van aard.

Instrumenten

Voor het meten van pesten bestaan instrumenten voor zelfrapportage, instrumenten voor 'peer' nominatie (aanwijzing door groepsgenoten) en instrumenten voor rapportage door leerkrachten. Nederlandstalige instrumenten zijn er echter niet. En ook in het buitenland zijn er nauwelijks specifieke instrumenten om na te gaan, of een leerling pest of gepest wordt (Griffin, Gross, 2004).

Zelfrapportage

Het afnemen van vragenlijsten bij leerlingen geeft een indicatie van de 'door hen ervaren mate van (on)veiligheid' en geeft inhoudelijke informatie over plaats, aard en omvang van mogelijk bestaand pestgedrag. Deze vorm van zelfrapportage draagt bij aan, eerder benoemde, zelfregulering van het anti-pestbeleid (in de vorm van de PDCA-cirkel). Een nadeel van deze vorm van zelfrapportage kan zijn dat leerlingen geneigd kunnen zijn om sociaal wenselijk te antwoorden of dat leerlingen slecht in staat blijken tot zelfreflectie, wat voor zelfrapportage van belang is bij bijvoorbeeld 'het eigen aandeel' bij het pesten van anderen. (NJI, 2014)

Een voorbeeld van een zelfrapportage instrument is de 'Bully/Victim Questionnaire' (Olweus, 1986; 1996)

De 'Bully and Victim Questionnaire' bestaat uit 36 vragen voor leerlingen. Leerlingen worden in de vragenlijst bevraagd naar hun pestervaringen. Zowel de pester (bully) als de gepeste (victim) worden bevraagd. De antwoorden op de vragen worden gelieerd aan, door henzelf benoemde, geïnternaliseerde problematiek zoals matig zelfbeeld en depressie, om een indicatie te krijgen van de schade die het bevraagde individu oploopt. In hun onderzoek maken Solberg en Olweus afwegingen omtrent de validiteit van de vragenlijst en bediscussiëren ze de afkapwaarden. Ze vragen ze zich af of het verzamelen van antwoorden in de vorm van 'meerkeuze' niet suggestief is ('method of choice') en op welk punt de afkapwaarde een pestprobleem (in relatie tot internalisatie) zo zwaarwegend is, dat hiermee een individu schade wordt berokkend. Met andere woorden wanneer een vragenlijst pestproblematiek aan dient te wijzen als zorgelijk. (Olweus, 1986; 1996);

'Peer' nominatie

In dit instrument wijzen groepsleden elkaar aan (Crick, Grotpeter, 1995). Het instrument is geschikt voor leerlingen van 9-12 jaar. Leerlingen kiezen drie klasgenoten uit een lijst die het meest voldoen aan een aangegeven omschrijving. Een voorbeeld hiervan zijn vragen over 'wie leerlingen uit de klas het aardigste of juist het gemeenst vinden'. Van Peer geeft hierbij als nadeel aan dat bij nominatie groepsdruk en recente gebeurtenissen (zoals een gevecht, ruzie en de komst van een nieuwe leerling) kunnen meewegen, bij het geven van antwoorden. Op die manier wordt vooral een actueel beeld van de groep zichtbaar en geen trend of structureel probleem.

Een veel bekender middel is het sociogram. Via deze weg wordt inzicht verkregen in de structuur van de groep. Populaire en minder populaire leerlingen en 'einzelfgänger', kunnen zichtbaar gemaakt worden door de groepsdynamiek in kaart te brengen. Dat kan door leerlingen te vragen wie hun beste vriend(inn)en zijn in de klas en met wie ze liever niet omgaan. Door de dynamiek vervolgens schematisch weer te geven wordt duidelijk wie verbonden zijn en wie alleen staat. Vanuit dit punt kan het gesprek met een klas gevoerd worden en kunnen situaties worden (h)erkend, om te werken aan relatievorming.

Rapportage door leerkrachten

In veel leerlingvolgsystemen worden leerkrachten gevraagd om een observatie in te vullen aan de hand van vragenlijsten. Deze vorm van monitoring kan wenselijk zijn om aanvullende informatie te verkrijgen over leerlingengedrag dat ook waarneembaar is. Het sluit echter niet uit dat er ook onzichtbaar leerlingengedrag invloed uitoefent in de groep. De 'Aggressive Behavior-Teacher Checklist' (Dodge, Coie, 1987) is zo'n vragenlijst. De uitkomst van soortgelijke vragenlijsten hangt echter in grote mate samen met het zicht dat de leerkracht op de groep en de groepsdynamiek heeft. Positief gesteld kan een leerkracht knelpunten herkennen door de gestandaardiseerde vragenlijsten in te vullen. Ze dwingen de leerkracht bijvoorbeeld alle leerlingen te beschouwen en maken hem bewust van 'blind spots', die hij heeft ten aanzien van specifieke leerlingen. Anderzijds kan het ook stigmatiserend werken. De perceptie van de leerkracht stuurt zijn waarneming. Elke leerkracht bekijkt leerlingen vanuit een bepaald (al dan niet gestigmatiseerd) perspectief. Daarbij hangt de opbrengst ook af van zijn motivatie, betrokkenheid en van zijn bereidheid om in te grijpen (al dan niet tegengewerkt door werkdruk). Tot slot wordt er vaak gepest buiten het zicht van de leerkracht. En het kan voor zowel pester en gepeste belangrijk zijn om het pesten verborgen te houden voor de leerkracht.

Effectief anti-pestbeleid vanuit wettelijk perspectief

Vanaf 1 augustus 2015 hebben scholen een wettelijke inspanningsverplichting om een sociaal veilige schoolomgeving te realiseren. Hierbij zijn, zoals eerder genoemd, drie elementen verplicht gesteld, die hierna verder worden toegelicht, te weten:

De expliciete verantwoordelijkheid voor het voeren van beleid omtrent sociale veiligheid.

Verplichte monitoring van de veiligheidsbeleving van leerlingen.

Een vast aanspreekpunt voor leerlingen en ouders en coördinatie van het anti-pestbeleid.

Expliciete verantwoordelijkheid

Het opleggen van expliciete verantwoordelijkheid houdt in dat de reeds eerder opgelegde impliciete verantwoordelijkheid voor sociale veiligheid, nu geëxpliciteerd moet worden. Het beleid moet aantoonbaar zijn en de Onderwijsinspectie is hiermee ook in de positie gebracht om handhavend op te treden.

Verplichte monitoring

Hoewel monitoring van de veiligheidsbeleving van leerlingen al op veel scholen werd uitgevoerd, was deze vrijblijvend. Veel scholen gebruiken hiervoor een leerlingvolgsysteem. Soms is dat gekoppeld aan een methode zoals de Kanjertraining, maar er zijn ook op zichzelf staande leerlingvolgsystemen zoals 'Zien' of 'SCOL'. Het delen van resultaten met de Onderwijsinspectie was niet verplicht, waardoor vrijwel alleen ernstige signalen bekend waren, omdat deze wel al eerder gemeld moesten worden. De gewijzigde wetgeving stelt dat jaarlijkse monitoring nu verplicht is, middels een instrument dat een actueel en representatief beeld geeft van de ervaren sociale veiligheid op school en daarmee de uitwerking van beleid omtrent sociale veiligheid (indien aanwezig). De verplichte monitoring richt zich momenteel nog op groep 7 en 8. Hiernaast beoordeelt de Onderwijsinspectie de inspanning van de school omtrent monitoring. Kortom: er wordt bekeken of de school zich afdoende heeft ingezet om beleid te intensiveren of bij te sturen naar aanleiding van de resultaten van deze monitoring in groep 7

en 8. De Onderwijsinspectie stelt op haar website: “De afspraken rondom veiligheid moeten leven binnen de school, in praktijk worden gebracht, effectief zijn en deel uitmaken van het pedagogisch beleid van de school.” (Onderwijsinspectie, 2014)

Centrale coördinatie van schoolbreed beleid

Omdat het onderwerp sociale veiligheid zo veelomvattend is en verbonden is met ouders, leerlingen, onderwijsprofessionals en het curriculum, is schoolbreed beleid nodig, dat centraal wordt gecoördineerd. In schoolbreed beleid worden doelstellingen van de school geformuleerd om pesten tegen te gaan. Daarbij moet school toelichten, hoe deze doelen bereikt worden. Schoolbreed beleid is een belangrijk onderdeel van de schoolbrede aanpak (Smith et al., 2003). Smith benoemt dat bij de schoolbrede aanpak beleid en interventies inspelen op individuele leerlingen, klassen, leerkrachten en de school, als geheel.

De wet stelt dat een centraal persoon dit beleid moet coördineren. Deze persoon borgt preventieve leerlijnen zowel in beleid, als in regels en educatie en zorgt dat er jaarlijks monitoring wordt uitgevoerd. Tevens zorgt deze coördinator dat het onderwerp levend gehouden wordt, door de dialoog hieromtrent op gang te houden tussen alle betrokkenen. Deze taak is veelomvattend en tegelijk onontbeerlijk, omdat actief beleid snel kan veranderen in slapend beleid ‘als er niets aan de hand lijkt te zijn’. En juist omdat pesten een geleidelijk en vaak subtiel proces is, vraagt de aanpak om alertheid en draagvlak. Om die reden zal de coördinator zich moeten laten informeren door een vast aanspreekpunt voor ouders (hieronder uitgewerkt) en regelmatig moeten controleren of beleid actief uitgedragen en uitgevoerd wordt. Ook zal hij uitkomsten van jaarlijkse monitoring en signalen die hieruit voortkomen moeten afstemmen, met directie en het aanspreekpunt voor ouders en leerlingen. Zo kan, indien nodig, gekomen worden tot beleidsaanpassingen of intensivering van elementen van huidig anti-pestbeleid.

Ondersteuning bij onveiligheid

Veel scholen hadden al een (interne en/of externe) vertrouwenspersoon als aanspreekpunt, ook wel contactpersoon genoemd. Nu is er verplicht gesteld dat scholen een vast aanspreekpunt hebben voor leerlingen en ouders omtrent sociale veiligheid, waaronder pesten. Deze rol kan desgewenst worden belegd bij de vertrouwenspersoon, maar het kan ook een nieuwe taak voor een ander persoon zijn. Leerlingen en ouders, die knelpunten ervaren omtrent sociale veiligheid, kunnen (naast standaard aanspreekpunten zoals de leerkracht en directie) in gesprek gaan met deze persoon in de school. Deze persoon heeft een taak omtrent advies en monitoring. Signalen vanuit ouders en leerlingen, kunnen door deze persoon worden verzameld en (indien wenselijk geanonimiseerd) worden voorgelegd, aan directie en de coördinator sociale veiligheid. Ook kan dit aanspreekpunt ouders en leerlingen adviseren over te nemen stappen.

Om te zorgen dat ouders en leerlingen die onveilige situaties tegenkomen of ervaren, vroegtijdig in gesprek gaan, moet duidelijk zijn waar ze terecht kunnen. Dit voorkomt escalatie en gaat onrust binnen de school tegen. Het is belangrijk dat informatie over deze vorm van ondersteuning actief en laagdrempelig bekend gemaakt wordt. Onderzoeken naar werkzame bestanddelen om pesten tegen te gaan, tonen een positief verband aan, tussen de aanpak en de moeite die de school neemt om de aanpak effectief te maken (Smith et al., 2003, Smith et al., 2005). Om informatie over dit aanspraakpunt voor ouders en het beoogde anti-pestbeleid zo optimaal mogelijk over te brengen, is wenselijk dat schoolprofessionals deze informatie delen in persoonlijk contact met betrokkenen. Hierbij valt te denken aan informatieavonden, voorlichtingsmomenten, maar ook aan klassenbezoeken en voorlichtingslessen. Farrington en Ttofi (2010) onderzochten welke bestanddelen van anti-pestbeleid werkzaam zijn in een ‘review en meta-analyse’ van 44 anti-pestprogramma’s. Elementen die pesten het sterkste tegengingen zijn oudertrainingen en ouderbijeenkomsten, zoals voorlichtingsbijeenkomsten en (schoolbrede) bijeenkomsten over pesten.

Conclusie

Swearer en anderen (2010) stellen dat pesten een wereldwijde uitdaging is. Ongeveer 15% van de leerlingen in het basisonderwijs wordt gepest. En als kinderen en jongeren gepest worden kan dat verschillende negatieve gevolgen hebben, zoals eenzaamheid, gebrek aan zelfvertrouwen, wantrouwen in anderen, of zelfs depressiviteit (Salmivalli, Peets, 2009). Onderzoek toont aan dat niet alleen slachtoffers problemen kunnen krijgen. Nansel en anderen (2004) geven aan dat ook kinderen en jongeren die zelf pesten, problemen krijgen. Deze kinderen en jongeren blijven vaak macht of fysieke dreiging gebruiken om iets te bereiken, omdat ze niet hebben geleerd om te onderhandelen

met empathie voor de ander. Pesten geeft hen ook meer kans op problemen als ze ouder zijn, zoals het plegen van een strafbaar feit. Maar daar blijft het niet bij. Ook leeftijdsgenoten van slachtoffers en pesters kunnen problemen krijgen door pesten; het pesten vindt dichtbij plaats, waardoor het invloed heeft op het gevoel van (sociale en fysieke) veiligheid (Nishina, Juvonen, 2005). Tot slot heeft pesten volgens Espelage en anderen (2013) zelfs impact op leraren. Als het onderwijs pesten wil aanpakken is het belangrijk dat professionals bovengenoemde erkennen, waarmee ze de impact van pesten onderschrijven. Pesten heeft grote invloed op de schoolpopulatie. Leraren moeten daarom samenwerken met alle betrokkenen (zoals ouders, leerlingen en hulpverleners) om pesten tegen te gaan.

Dat het probleem omvangrijk is en grote schade en onrust veroorzaakt wordt onderbouwd door de nieuwe wetgeving die hiervoor is vastgesteld. Deze verplicht scholen om sociale veiligheid te bevorderen en de Onderwijsinspectie heeft de opdracht gekregen handhavend op te treden.

Het bevorderen van sociale veiligheid en daarmee ook terugdringen van pesten dient zo effectief mogelijk te worden aangepakt. Er wordt momenteel onderzoek gedaan naar effectieve methoden in opdracht van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW). Dit gebeurt door een onafhankelijke commissie samengesteld door Nederlands Jeugdinstituut (NJI). Er zijn momenteel geen interventies vastgesteld die per definitie zijn goedgekeurd. Wel zijn er interventies vastgesteld die 'waarschijnlijk' pesten tegengaan en of voorkomen. Deze interventies zijn veelbelovend op basis van reeds uitgevoerde onderzoeken. Toch kan momenteel geen enkel onderzoek onomstotelijk vaststellen welke methode effectief is. Dat komt door conditieverschillen tussen onderzoekssituaties, maar ook door verschil in onderzoeksvorm, duur en bijvoorbeeld het ontbreken van controlegroepen. Ook de implementatie van interventies verschilt nogal. Het internationaal vergelijken van onderzoeken is bijvoorbeeld niet of nauwelijks mogelijk, doordat interventies worden aangepast. Het kan zijn dat religieuze of culturele waarden bijvoorbeeld vragen om aanpassing, of een andere nadruk bij het gebruik, maar er kunnen er zaken zijn toegevoegd of weggelaten (Vreeman et al., 2007; Smith et al., 2004).

Tot slot is er sprake van zogenoemde 'sensibilisatie'. Elke interventie die in een school wordt geïmplementeerd verhoogt het bewustzijn van leerlingen rondom pesten, met als gevolg dat ze opmerkzamer worden omtrent (hun eigen) pestgedrag. Daardoor kunnen ze pesten vaker gaan rapporteren. Er ontstaat als het ware bewustwording omtrent 'wat pesten inhoudt en wanneer het plaatsvindt'. Hierdoor kan een toename in pestincidenten worden vastgesteld, terwijl er eigenlijk sprake is van een toename in opmerkzaamheid van bestaand pestgedrag en kennis over pesten (Smith et al., 2003).

Wat werkt tegen pesten?

We weten dus zeker dat er momenteel niet vast te stellen is, welke interventies onomstotelijk effectief zijn. Het is echter wel zo dat we kunnen stellen dat verschillende studies, overeenkomstige werkzame elementen aanwijzen die pesten terugdringen. Zo dragen uitvoering van interventies in oorspronkelijke vorm en de duur van uitvoering positief bij, zo stellen Smith en anderen (2003). De meest positieve uitkomst hieromtrent was van een interventie die al vier jaar werd uitgevoerd. De elementen duur en intensiteit van een programma blijken significant geassocieerd te worden met een afname in pesten. Verder werken programma's gebaseerd op de interventie van Olweus het beste. Daarnaast lijkt er ook samenhang te bestaan tussen de tijdsinvestering die scholen zelf doen en effect. Verschillende onderzoeken tonen hieromtrent een positieve relatie aan (Smith et al., 2003, Smith et al., 2005). En ook onderzoek van Flygare, Gill en Johansson (2013) bevestigde dit. Onderzoek van Roede en Felix (2009), in ons eigen land, maakte inzichtelijk op welke wijze scholen pesten terug proberen te dringen middels het gebruik van methoden en programma's. Hieruit kwam voornamelijk naar voren dat goede communicatie tussen alle betrokkenen cruciaal is. Het betreft communicatie tussen leerkrachten en leerlingen, leerkrachten en leerlingen onderling en ouders. Hierbij is het van belang dat onderling contact laagdrempelig kan ontstaan doordat betrokkenen elkaar kennen. En er moet ruimte bestaan binnen deze 'relatie' om met elkaar te praten over pesten, indien dit speelt. Als we de uitkomsten van deze twee onderzoeken samenvoegen krijgen we een lijst met (waarschijnlijk effectieve) elementen. Bijna altijd bestaat er een onderling verband tussen de elementen onderling, zodat ze elkaar versterken. Om dit met zekerheid te kunnen vaststellen, is echter meer onderzoek wenselijk.

De elementen die het meest verbonden waren met een afname van pesten, zijn:

- Goede communicatie zowel tussen professionals onderling, als naar ouders en leerlingen.
- De duur en intensiteit van het programma voor leerlingen en leerkrachten.
- Disciplinerende methoden.
- Monitoren van veiligheid, documentatie van pestincidenten en evalueren.
- Toezicht op het schoolplein en andere vrije (speel)situaties.
- Een speciaal team waarin leerkrachten, leerlingen en eventueel externe professionals samenwerken, om pesten te stoppen.
- Training voor leerkrachten omtrent pesten.
- Oudertraining en bijeenkomsten voor ouders omtrent pesten.
- Activiteiten gericht op het opbouwen van een relatie tussen leerlingen.
- Video's die worden getoond om leerlingen meer inzicht te geven in (de uitwerking) van pesten.
- Actieve participatie van leerlingen bij de preventie van pesten.
- Begeleiding van leerlingen die gepest worden.
- Begeleiding voor pesters.

Al 2: Werkwijze Veilig Thuis⁶.

NB: Vanaf 1 januari 2015 valt het AMK (advies en meldpunt kindermishandeling) onder Veilig Thuis. Veilig thuis is de overkoepelende naam voor het Advies en Meldpunt Huiselijk Geweld en Kindermishandeling (AMHK). In dit plan zal de naam 'Veilig Thuis' gebruikt worden.

Als bij twijfel over de veiligheid van een leerling na confrontatiegesprek(ken) met ouder(s) blijkt dat zij de aangeboden hulp niet accepteren, of als getwijfeld wordt of de leerling voldoende tegen het risico van geweld kan worden beschermd, kan de school tot een melding bij Veilig Thuis overgaan.

Let op: Een melding wordt pas gedaan als ouders géén (externe) ondersteuning accepteren en de situatie van de leerling niet verbetert. De Meldcode heeft niet als doel het doen van een melding. Het ondernemen van actie en accepteren van hulp vanuit ouders is het uitgangspunt en vormt het belangrijkste doel!

Het doen van een melding is de allerlaatste actie als ouders echt niet meewerken. Veilig Thuis maakt dan een taxatie van het gevaar en het risico op korte en lange termijn.

De melding

Na een melding neemt Veilig Thuis de regie voor de aanpak van de gemelde situatie over van de melder. School blijft, ook bij een melding, verantwoordelijk voor de ondersteuning en hulpverlening die zij, conform wet- en regelgeving en professionele richtlijnen, verplicht zijn te blijven bieden. Dus zij blijven signaleren en doen, zo nodig, opnieuw een melding.

Na het doen van een melding neemt Veilig Thuis binnen vijf werkdagen een besluit over welke vervolgstappen gezet moeten worden. Indien Veilig Thuis besluit tot het doen van onderzoek, dan gaat zij informatie verzamelen bij de melder (en andere relevante partijen). Het opgebouwde dossier vormt de basis van de melding.

In het meldingsgesprek wordt door Veilig Thuis toegelicht dat het belangrijk is dat de melder zelf de betrokkenen inlicht over de melding, behalve als de veiligheid van de melder, kind of gezin, door de melding in het geding komt, of de vertrouwensrelatie op het spel staat. Tevens wordt de Wet Meldcode en het beroepsgeheim van professionals besproken.

Meldrecht

Indien ouders (of kinderen boven de 12 jaar) bezwaar maken tegen een melding, kan de melder een conflict van plichten ervaren. De geheimhoudingsplicht botst immers met de zorgplicht. De melder kan dan een beroep doen op overmacht en gebruik maken van het genoemde meldrecht binnen de Wet Meldcode. De melder dient dit beroep op overmacht te beargumenteren en te documenteren, zowel in het dossier als richting ouders en leerlingen.

School als informant van Veilig Thuis

In het kader van onderzoek naar de situatie kan Veilig Thuis de school benaderen met de vraag om informatie. Dat kan een leerkracht, intern begeleider of een andere professional van school zijn. De informatie wordt gebruikt voor rapportages en bepaling welke hulp nodig is.

In principe heeft Veilig Thuis voorafgaand aan het bevragen van de school om instemming gevraagd aan ouders/verzorgers. Indien er geen instemming is gegeven, informeert Veilig Thuis de school over zijn recht om, ondanks hun beroepsgeheim, ook zonder instemming van betrokkenen informatie aan Veilig Thuis te verstrekken.

De school kan mondeling, telefonisch en ook schriftelijk om informatie worden gevraagd. Dit laatste gebeurt met een standaardvragenlijst. Bij mondelinge of telefonisch informatieverstrekking stuurt Veilig

⁶ www.vooreenveiligthuis.nl

Thuis het verslag van het gesprek op naar de professional om de inhoud te laten accorderen. In het dossier wordt opgenomen of de informatie al dan niet geaccordeerd is door de informant.

Besluitvorming Veilig Thuis over te zetten stappen

Binnen vijf werkdagen na de melding besluit Veilig Thuis wie verantwoordelijk wordt gemaakt voor het zetten van de vervolgstappen. De mogelijkheden zijn:

- overdracht naar het lokale veld;
- overdracht naar een reeds betrokken professional of instelling;
- overdracht naar een multidisciplinair team zoals bijv. een Jeugd- en Gezinsteam, Sociaal Wijkteam;
- Veilig Thuis doet zelf onderzoek.

Er zijn geen vervolgstappen nodig als:

- de melding wordt omgezet in een advies;
- de bemoeienis van Veilig Thuis direct beëindigd kan worden, bijv. als er geen sprake is van een redelijk vermoeden van huiselijk geweld en/of kindermishandeling.

Indien Veilig Thuis zelf onderzoek heeft gedaan zijn er drie mogelijkheden:

1. Het vermoeden wordt weerlegd

Veilig Thuis zal:

- het dossier sluiten;
- betrokkenen wijzen op de mogelijkheid een verzoek in te dienen tot vernietiging van het dossier;
- de melder en alle professionals met wie in het kader van het onderzoek contact is gelegd informeren over de resultaten van het onderzoek.

2. Het vermoeden is niet bevestigd:

Veilig Thuis zal:

- overwegen of desondanks hulp nodig is en betrokkenen daarnaar verwijzen;
- het besluit nemen om al dan niet een monitoring uit te voeren;
- vaststellen op welke termijn, bij wie en op welke manier monitoring zal worden uitgevoerd;
- het dossier sluiten;
- de melder en alle professionals met wie in het kader van het onderzoek contact is gelegd informeren over de resultaten van het onderzoek.

3. Het vermoeden is bevestigd

Veilig Thuis besluit naar aanleiding van het onderzoek waarin het vermoeden van huiselijk geweld of kindermishandeling bevestigd is:

- welke ondersteuning, hulp, behandeling of maatregelen nodig zijn om te komen tot duurzame veiligheid en tot herstel;
- bij welke van de volgende partijen de verantwoordelijkheid wordt belegd voor het uitvoeren van de vervolgstappen:
 - het lokale veld;
 - een multidisciplinair team, zoals bijv. een Jeugd- en Gezinsteam;
 - reeds betrokken professional of instelling;
 - Veilig Thuis in het geval besloten is tot het doen van een Verzoek tot Onderzoek bij de Raad voor de Kinderbescherming.

Informeren van de melder en het netwerk

De melder wordt geïnformeerd over hetgeen er met de melding is gedaan. Er worden tijdens het eerste contact tussen Veilig Thuis en de melders afspraken gemaakt over het moment waarop dat gebeurt.

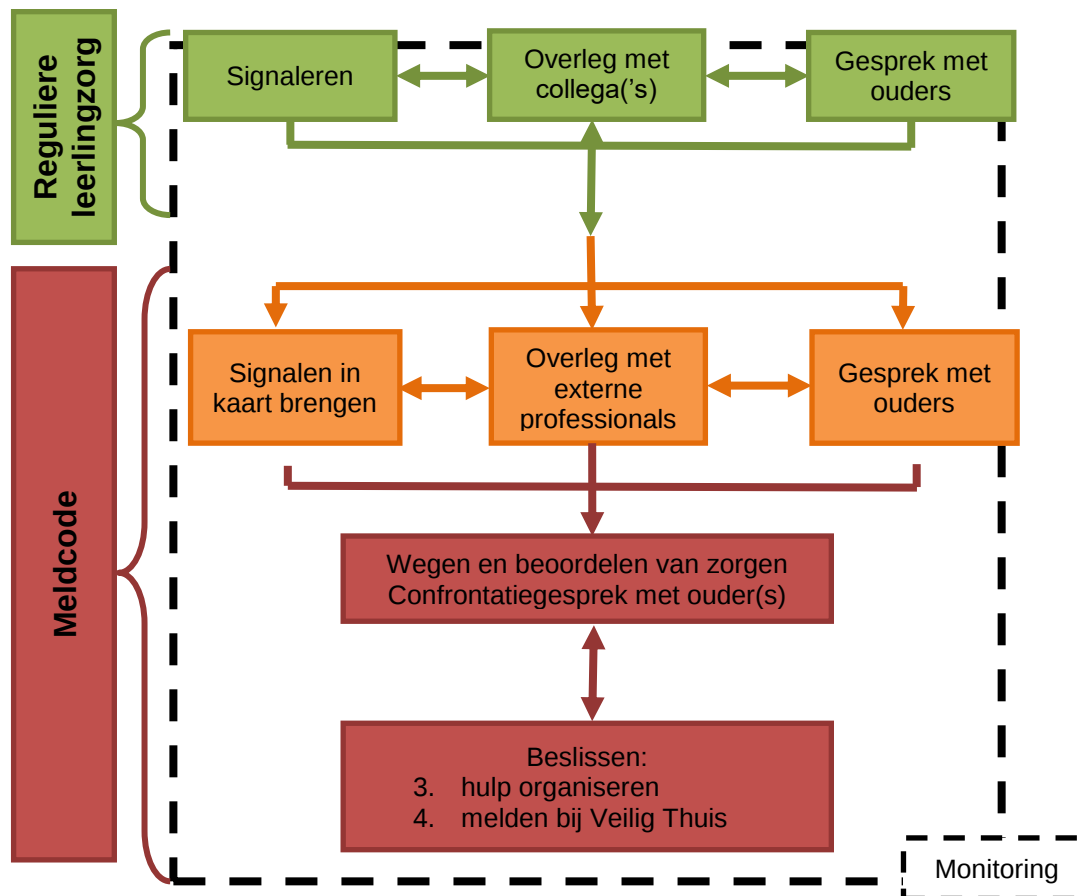
De volgende informatie wordt aan de melder verstrekt:

- of de melding al dan niet is bevestigd;
- als de melding is bevestigd, of er een vervolgtraject in gang is gezet;

- de verwachtingen die Veilig Thuis heeft van de melder voor wat betreft het bieden van ondersteuning aan het gezin en voor wat betreft verdere signalering;
- gegevens over de bij het geweld betrokkenen en over de gezinssituatie, voor zover deze gegevens voor de melder noodzakelijk zijn voor het bieden van verdere steun en/ of signalering.

In het geval van een overdracht verneemt de melder aan welke instanties is overgedragen en wie de contactpersonen bij deze instanties zijn.

AI 3: Praktische invulling van leerlingzorg tot de Meldcode

Figuur 2: Acties leerling zorg en meldcode schematisch weergegeven

Zoals in bovenstaande afbeelding te zien is, liggen de verantwoordelijkheden van de leerkracht op een ander gebied dan die van de directie /IB-er.

Leerlingzorg

De leerkracht brengt de signalen in kaart

Leerkrachten signaleren te allen tijde hoe het met leerlingen gaat. Het gaat hierbij niet alleen om zorgen over gedrag, maar ook om zorgen over opvoeding, fysieke klachten, echtscheiding, leerproblemen en/of schulden. Daarbij wordt ook meegenomen of de leerling zelf ook last heeft van de gesignaleerde zorg.

Om adequaat te signaleren is het van belang dat de leerkracht beschikt over basiskennis omtrent sociale en seksuele ontwikkeling en de Wet Meldcode.

Bij groepsgedragingen signaleert de leerkracht per individu en verwerkt de gesignaleerde zorg per individu in ParnasSys. In deze bijlage zal verder dan ook gesproken worden over zorg per leerling.

Overleg met collega's

De leerkracht bespreekt (desgewenst) de gesignaleerde zorg met een collega('s). Hierin wordt o.a. besproken of de zorg ook door de ander is gesignaleerd (bijv. doordat hij/zij het zelf heeft gezien) en of de zorgen worden gedeeld. Vervolgens wordt de ernst van de zorg afgewogen. Omdat de sociaal economische status, intelligentie, psychische gesteldheid en sociale omgeving van invloed zijn op opvoeding en ontwikkeling van kinderen, is het van belang om bij het wegen van gedrag rekening te houden met realistisch te verwachten verbeteringen.

Advies vragen aan aandachtsfunctionaris HGKM/IB-er

Bij herhaalde zorgen of zorgen die worden ervaren als 'opvallend' of ernstig is het relevant dat een leerkracht de aandachtsfunctionaris HGKM of IB-er consulteert. De aandachtsfunctionaris is op de hoogte van de normale sociaal-emotionele en seksuele ontwikkeling, signalen van kindermishandeling, het proces van de Meldcode en heeft de vaardigheden om met ouders een confrontatiegesprek aan te gaan. Daarnaast kan de aandachtsfunctionaris/IB-er coachend optreden gedurende het proces dat een leerkracht met de betrokken leerling(en)/ouders doorloopt.

Gesprek met ouders

De gesignaleerde zorg(en) wordt door de leerkracht zo snel mogelijk met de ouders gedeeld. De leerkracht bespreekt in het gesprek in ieder geval de volgende onderwerpen:

Aanleiding van het gesprek

De leerkracht bespreekt de gesignaleerde zorgen. Hiervoor geeft ParnasSys handvatten, omdat daar alle signalen in opgenomen zijn.

Doel gesprek

De leerkracht bespreekt het doel van het gesprek. Hierin komt in ieder geval terug: de gesignaleerde zorg en wat de leerkracht concreet zou willen dat er verandert (realistisch). Aan de ouder(s) wordt aangegeven dat het in het belang van de leerling is om hen erbij te betrekken en dat samenwerken belangrijk gevonden wordt.

Reactie van ouders

Bespreek de zorgen, maak hierbij gebruik van de feiten uit het dossier. Gebruik de criteria van het Vlaggensysteem om ouders inzichtelijk te maken waar aan gewerkt moet worden. Voor ouders kunnen de zorgen onverwachts komen. Daarom moet rekening gehouden worden met mogelijke emoties en kwetsbaarheid van ouders. De leerkracht kan ouders tijd geven om het nieuws te verwerken en eventueel aanbieden om hulp te organiseren mocht dit gewenst zijn. Daarnaast helpt het om aan te geven dat het de wens is om hierin samen op te trekken. Ouders kunnen op de zorg(en) reageren. Vraag ouders of zij de zorgen herkennen uit de thuissituatie. Mochten ouders niet reageren op de zorg, dan kan de leerkracht zijn zorg verduidelijken, door uit te leggen en de ouders te stimuleren om vragen te stellen. In samenspraak met de ouders wordt het probleem vastgesteld.

Gezamenlijke oplossing

In samenspraak met de ouders wordt een gezamenlijke oplossing bedacht. Hierbij is van belang dat ouders de benoemde zorg herkennen/ erkennen voordat vervolgstappen kunnen worden gemaakt. De leerkracht schetst mogelijke oplossingen en eventuele maatregelen die school zal nemen. In de oplossing moeten ouders de verantwoordelijkheid voor de zorg voor hun kind oppakken. In deze aanpak worden concrete doelen opgesteld, waarop in het vervolgesprek teruggekomen kan worden.

Samenvatting

De leerkracht vat het gesprek, met de gemaakte afspraken, samen en noteert dit in ParnasSys. Ouders ontvangen een kopie van de afspraken en zo nodig wordt aan ouders gevraagd om dit te tekenen. Ouders kunnen tekenen voor 'akkoord' en ook tekenen 'voor gezien'.

Vervolgafpraak (evaluatie)

De leerkracht maakt met de ouders een nieuwe afspraak. In deze afspraak wordt, aan de hand van eerdere verslagen, nagegaan of de zorgen om de leerling verminderd zijn, aan de hand van de gemaakte afspraken. Blijft de zorg bestaan, dan treedt de Meldcode (hoofdstuk 6.2.2) in werking en neemt de aandachtsfunctionaris huiselijk geweld en kindermishandeling de oudergesprekken over. De leerkracht houdt contact met ouders en leerling en blijft signaleren.

De Meldcode

Aandachtsfunctionaris HGKM brengt signalen in kaart

De aandachtsfunctionaris huiselijk geweld en kindermishandeling brengt de signalen, die een vermoeden van kindermishandeling bevestigen of ontkrachten, in kaart en legt deze vast.

Uit ParnasSys worden relevante en/of de eerder gesignaleerde zorgen verzameld evenals de gespreksverslagen van de gesprekken met ouders en de eerdere gemaakte afspraken met ouders. Tevens wordt in ParnasSys gekeken of er zorgen zijn om het gezin wat betreft broertjes en zusje. Ook de gegevens die de signalen weerspreken worden vastgelegd. Zo nodig worden alle gegevens geobjectiverend en geconcretiseerd. De aandachtsfunctionaris HGKM legt ook de contacten met bijv. externen over de signalen vast, evenals de stappen die worden gezet en de besluiten die worden genomen.

De aandachtsfunctionaris HGKM onderzoekt:

- Welke signalen zijn er / heb je gezien en/of gehoord?
- Hoe vaak komt dit voor?
- In welke situaties komt de zorg voor?
- Zijn er meer leerlingen bij betrokken?
- Hoe verhoudt het gedrag zich tot de normale ontwikkeling?
- Vertoonde de leerling hetzelfde gedrag al eerder?
- Bestonden dezelfde zorgen al eerder?

Overleg met externe professionals

Bij elke gesignaleerde zorg kan de aandachtsfunctionaris HGKM een casus voorleggen aan een of meerdere externe professionals, om te checken of op basis van de feitelijke gegevens en observaties de zorgen terecht zijn.

In **Bijlage 7**: Sociale kaart zit een telefoonlijst met ketenpartners, relevante partijen en het calamiteitenteam. De externe professional kan bijvoorbeeld een medewerker van CJG/ JGT of Veilig Thuis zijn.

Casuïstiek overleg/zorg- en adviesteam en advies vragen aan Veilig Thuis

De aandachtsfunctionaris HGKM kan zowel intern, met bijv. directie en collega's, als extern, bijv. een samengestelde groep met relevante partijen, in overleg gaan.

Tot casuïstiek overleg kan worden besloten bij zorgen over een leerling en/of vermoeden van HGKM. In relatie tot de wet Meldcode worden ouders vanaf het begin bij de gesprekken betrokken. Als dit niet tot de mogelijkheden behoort, kan de casus alleen anoniem ingebracht worden. Hierbij worden interne en eventueel externe professionals door de aandachtsfunctionaris HGKM bij elkaar gebracht om de casus door te spreken. In dit overleg kunnen zowel een analyse alsmede een plan van aanpak worden gevormd. Als er externen bij dit overleg aanwezig zijn, kunnen de vastgelegde informatie en gemaakte afspraken aanzet zijn voor het opstarten van een groeidocument. Het al dan niet opstarten van een groeidocument wordt besloten door de aandachtsfunctionaris HGKM of/de IB-er.

Advies vragen bij Veilig Thuis

De Wet Meldcode regelt het meldrecht bij Veilig Thuis voor professionals die vallen onder de reikwijdte van die wet. De professional kan altijd advies vragen zonder de persoonsgegevens van betrokkenen te noemen. De professional deelt pas de persoonsgegevens met Veilig Thuis indien deze dat noodzakelijk acht om de huiselijke geweld- of kindermishandelingssituatie te doorbreken.

De melder dient hierover transparant te zijn naar ouders (en kinderen boven de 12 jaar), behalve als de veiligheid van de melder, kind of gezin, door de melding in het geding komt, of de vertrouwensrelatie op het spel staat.

Procedure omtrent advies van Veilig Thuis:

Bij een adviesvraag legt Veilig Thuis geen gegevens vast van de leden van het gezin of huishouden: deze blijven anoniem. Veilig Thuis registreert een advies op naam van de adviesvrager of eventueel op nummer. De adviesvrager is zelf verantwoordelijk voor alle verdere acties. In het adviesgesprek met Veilig Thuis komt onder andere het volgende aan de orde:

- De eerdere acties die de adviesvrager heeft gezet in het kader van de meldcode.
- De aard en ernst van het gesignaleerde probleem.
- Wat de adviesvrager zou kunnen doen om meer duidelijkheid te krijgen over de vraag of er sprake is van huiselijk geweld of kindermishandeling.
- Wat de adviesvrager zou kunnen doen om het gesignaleerde met betrokkenen te bespreken.
- Wat de adviesvrager zou kunnen doen om het gesignaleerde aan te pakken.
- Welke mogelijkheden de adviesvrager heeft om de lokale deskundigen te betrekken.

- Op welke manier Veilig Thuis de adviesvrager bij bovenstaande kan ondersteunen, bijvoorbeeld in de voorbereiding van gesprekken met betrokkenen of door het bijwonen van een casusoverleg ter bespreking van de te nemen acties.
- De verdeling van de verantwoordelijkheden tussen Veilig Thuis en adviesvrager.

Veilig Thuis adviseert de adviesvrager om zijn adviesvraag om te zetten in een melding, indien Veilig Thuis meent dat dit noodzakelijk is in verband met:

- De ernst en de aard van het gesignaleerde.
- De (on)mogelijkheden van de adviesvrager om het gesignaleerde op een adequate manier op te pakken en aan te pakken.

In gesprek met ouders

Omdat de zorg bij de leerkracht(en) blijft bestaan en eerder gevoerde gesprekken geen of weinig verbeteringen hebben opgeleverd wordt de zorg doorgespeeld naar de aandachtsfunctionaris. De rol van de leerkracht hierin is aan te geven aan de ouders dat zorgen niet minder zijn geworden of niet weggenomen zijn en dat hij/zij de aandachtsfunctionaris HGKM hiervan op de hoogte zal stellen en dat deze een afspraak zal inplannen voor een nieuw gesprek.

De aandachtsfunctionaris HGKM en/of directie en eventueel de leerkracht hebben een gesprek met de ouders van de leerling. Eerder gemaakte afspraken, met daarbij de gesignaleerde zorgen vormen het uitgangspunt voor dit gesprek. Dit gesprek is niet altijd makkelijk. Luister actief naar de ouders. Benoem dit door regelmatig het gesprek samen te vatten. Als ouders hun verhaal vertellen, ga daar dan niet zomaar in mee, maar vraag door. Door gebruik te maken van de eenvoudige gesprekstechniek: 'Luisteren, Samenvatten, Doorvragen (LSD)' zorg je ervoor dat ouders actief bij het gesprek betrokken blijven. Zoek samen met ouders naar een manier hoe de zorg verminderd kan worden en maak hierover duidelijke (SMART) afspraken. Na afloop van het gesprek wordt er een verslag gemaakt en in ParnasSys opgeslagen. Ouders krijgen het verslag te zien en kunnen dit desgewenst ondertekenen. Als ze het oneens zijn met de inhoud kunnen ze dit aangeven en tekenen voor 'gezien'.

Houdt bij het in gesprek gaan met ouders rekening met de volgende punten:

- Leg het doel van het gesprek uit.
- Bespreek de eerder gemaakte afspraken, maak hierbij gebruik van de feiten uit het dossier.
- Toon begrip voor emoties en spanningen.
- Maak harde afspraken, en leg uit dat school genoodzaakt is tot het doen van een melding als er in de thuissituatie niks verandert.
- Leg de gemaakte afspraken vast in het dossier en laat dit tekenen door ouders.
- Worden de zorgen niet weggenomen door het gesprek, of zie je in de komende weken geen verbetering, dan zet je ook de volgende stappen.

Wegen en beoordelen van zorgen, confrontatiegesprek met ouder(s)

Een situatie rond huiselijk geweld en kindermishandeling dient altijd zo objectief mogelijk te worden gewogen. Hierbij moet gelet worden op zowel individuele gedragingen die hebben plaatsgevonden als de gedragingen van een groep en de invloed van beiden op aanwezigen. De weging gebeurt op basis van alle informatie die is verzameld. Tot slot wordt de aard en de ernst van het geweld ingeschat.

Hierbij worden de volgende vragen beantwoord:

1. Is er direct fysiek gevaar voor de leerling?
2. Belemmert de opvoedingssituatie een veilige en gezonde ontwikkeling van het kind?
3. Zijn er risico's voor de veiligheid van de leerling in de nabije toekomst?

Twijfel je over de aard, omvang of risico's van het geweld of de vervolgstappen, raadpleeg altijd (opnieuw) Veilig Thuis.

Het Balansmodel van Bakker (**Bijlage 8: Balansmodel Bakker**) kan ondersteunen in de afweging bij het wel of niet melden. Met dit model kan een sterkte/ zwakte analyse van de leerling met zijn omgeving gemaakt worden.

Na het wegen en beoordelen wordt een confrontatiegesprek aangegaan met ouder(s). Kies zorgvuldig datum, tijd en locatie. Nodig ouders bij voorkeur schriftelijk uit. Geef aan wie bij het gesprek aanwezig zullen zijn en wat besproken gaat worden. Doel van het gesprek is verbetering van de inzet van ouders én/of externe hulp organiseren. Toon tijdens het gesprek begrip voor emoties en spanningen

van ouder(s). Leg gewenste vervolgstappen uit en dat benoem dat bij uitblijven van begrip een melding zal worden gedaan bij Veilig Thuis. Mochten ouders wel begrip tonen bespreek dan vervolgstappen en stel SMART-doelen op. Na afloop van het gesprek wordt er een verslag gemaakt en in ParnasSys opgeslagen. Ouders krijgen het verslag te zien en kunnen dit desgewenst ondertekenen. Als ze het oneens zijn met de inhoud kunnen ze dit aangeven en tekenen voor 'gezien'.

Let op: Als er concrete aanwijzingen zijn, dat door het voeren van het gesprek de veiligheid van een van de betrokkenen in het geding zou kunnen komen, dan kan er van een gesprek met de ouders afgezien worden en zonder vooroverleg een melding gedaan worden.

AI 4: Signalen van kindermishandeling

Kinderen van 4–12 jaar

Lichamelijk welzijn

- blauwe plekken, brandwonden, botbreuken, snij-, krab- en bijtwonden
- groeiachterstand
- te dik
- slecht onderhouden gebit
- regelmatig buikpijn, hoofdpijn of flauwvallen
- kind stinkt, heeft regelmatig smerige kleren aan
- oververmoeid
- vaak ziek
- ziektes herstellen slecht
- kind is hongerig
- eetstoornissen
- achterblijvende motoriek
- niet zindelijk op leeftijd dat het hoort

Gedrag van het kind

- timide, depressief
- weinig spontaan
- passief, lusteloos, weinig interesse in spel
- apathisch, toont geen gevoelens of pijn
- in zichzelf gekeerd, leeft in fantasiewereld
- labiel
- erg nerveus
- hyperactief
- negatief zelfbeeld, weinig zelfvertrouwen, faalangst
- negatief lichaamsbeeld
- agressief, vernielzucht
- overmatige masturbatie
- tegenover andere kinderen:
- agressief
- speelt weinig met andere kinderen
- vluchtige vriendschappen (12-18)
- wantrouwend
- niet geliefd bij andere kinderen
- tegenover ouders:
- angstig, schrikachtig, waakzaam
- meegaand, volgzaam
- gedraagt zich in bijzijn van ouders anders dan zonder ouders

Tegenover andere volwassenen

- angst om zich uit te kleden
- angst voor lichamelijk onderzoek
- verstijft bij lichamelijk contact
- angstig, schrikachtig, waakzaam
- meegaand, volgzaam
- agressief
- overdreven aanhankelijk
- wantrouwend
- vermijdt oogcontact

Overig

- plotselinge gedragsverandering
- gedraagt zich niet naar zijn leeftijd
- slechte leerprestaties
- rondhangen na school
- taal- en spraakstoornissen

Gedrag van de ouder

- onverschillig over het welzijn van het kind
- laat zich regelmatig negatief uit over het kind
- troost het kind niet
- geeft aan het niet meer aan te kunnen
- is verslaafd
- is ernstig (psychisch) ziek
- kleedt het kind te warm of te koud aan
- zegt regelmatig afspraken af
- houdt het kind vaak thuis van school
- heeft irreële verwachtingen van het kind
- zet het kind onder druk om te presteren

Gezinssituatie

- samengaan van stressvolle omstandigheden, zoals slechte huisvesting, financiële problemen en relatieproblemen
- sociaal isolement
- alleenstaande ouder
- partnermishandeling
- gezin verhuist regelmatig
- slechte algehele hygiëne

Signalen specifiek voor seksueel misbruik

- lichamelijk welzijn
- verwondingen aan geslachtsorganen
- vaginale infecties en afscheiding
- jeuk bij vagina of anus
- pijn in bovenbenen
- pijn bij lopen of zitten
- problemen bij plassen
- urineweginfecties
- seksueel overdraagbare aandoeningen

Gedrag van het kind

- drukt benen tegen elkaar bij lopen
- afkeer van lichamelijk contact
- maakt afwezige indruk bij lichamelijk onderzoek
- extreem seksueel gekleurd gedrag en taalgebruik
- zoekt seksuele toenadering tot volwassenen

Bron: Deze signalenlijst is overgenomen uit de publicatie van het Nederlands Jeugdinstituut: Wolzak, A. (2009, 6e druk). Kindermishandeling: signaleren en handelen. Te bestellen via www.nji.nl/publicatie.

AI 5: Het Vlaggensysteem

Voor professionals die met kinderen en jongeren werken is vaak onduidelijk waar geaccepteerd gedrag grensoverschrijdend wordt, hoe men dit kan signaleren en hoe men hier preventief op in kan gaan. Er is behoefte aan een duidelijk kader om af te wegen welk gedrag wel getolereerd kan worden en waar grenzen nodig zijn. En vooral ook, waar kinderen zich in alle veiligheid en respect seksueel kunnen ontwikkelen. In het Vlaggensysteem worden de seksuele ontwikkeling en de motieven van seksueel gedrag van kinderen/jongeren en volwassenen uitgebreid besproken. Seksualiteit, maar zeker ook elk ander sociaal gedrag kan worden gewogen aan de hand van zes criteria⁷:

- Wederzijdse toestemming: beide partijen hebben duidelijk toestemming gegeven voor het gedrag.
- Vrijwilligheid: alle betrokkenen zijn vrij van dwang of verleiding in een seksuele interactie.
- Gelijkwaardigheid: de partijen zijn voldoende gelijkwaardig.
- Ontwikkelingsadequaat: het gedrag komt overeen met wat van kinderen van die leeftijd wordt beschreven in de wetenschappelijke onderzoeksliteratuur.
- Contextadequaat: de context laat dit gedrag toe.
- Zelfrespecterend: het gedrag is niet zelfbeschadigend of vernederend voor het kind.

Betreffende seksueel gedrag helpt het systeem dit te classificeren van acceptabel gedrag tot zwaar grensoverschrijdend gedrag. Het systeem deelt seksueel gedrag van kinderen en jongeren in vier kleur-categorieën of 'vlaggen' in:

- groen (of aanvaardbaar) seksueel gedrag;
- geel (of licht) seksueel grensoverschrijdend gedrag;
- rood (of ernstig) seksueel grensoverschrijdend gedrag en;
- zwart (of zwaar) seksueel grensoverschrijdend gedrag.

Bij elk type gedrag (groen, geel, rood, zwart) hoort een gepaste pedagogische reactie. Bij groen gedrag wordt er niet of positief (bevestigend) gereageerd, bij geel gedrag wordt er gewaarschuwd of begrensd, bij rood gedrag gaat men verbieden en bij zwart gedrag straffen of ingrijpen.

Als de veiligheid van leerlingen in gevaar is kan er een melding gedaan worden bij Veilig Thuis.

⁷ (Frans, E. & Franck, T. (2014). *Vlaggensysteem. Reageren op seksueel (grensoverschrijdend) gedrag van kinderen en jongeren*. Garant.)

AI 6: Omgaan met media bij incidenten op school

Omgaan met de media bij incidenten

Vriend of vijand?

Veel scholen zien de media liever niet aan de poort van school. Ze zouden het liefst de ramen en deuren willen sluiten voor journalisten bij een incident. Een school die zich afzijdig houdt van de media loopt echter het risico dat informatie via andere kanalen wordt ingewonnen. Het is tegenwoordig onmogelijk een incident 'binnenshuis' te houden. Door de komst van sociale media verspreidt nieuws over een gebeurtenis op school zich razendsnel. Leerlingen én ouders zijn daarbij de nieuwsbron. Het gevolg is dat berichten onjuistheden kunnen bevatten waardoor ze extra schadelijk zijn voor het imago van de school én voor betrokkenen bij het incident. In plaats van de pers als vijand te beschouwen is het ze te vriend te houden en met journalisten samen te werken. Op die manier kan de school invloed hebben op de berichtgeving. Mediabeleid een onderdeel maken van het crisismanagement is daarom een must!

Volgens Hans Marijnissen, journalist én adviseur crisiscommunicatie voor het onderwijs is er voor scholen nog wat te leren over het omgaan met de media. Hij ondervroeg vijftien scholen die met een incident, waaronder ook ontuchtzaken, waren geconfronteerd. "In nagenoeg alle gevallen liepen de schoolleiders achter de feiten aan. Zij waren niet alleen geschokt door het drama, maar voelden zich ook gemangeld door de pers" (VK 5-4-2011).

Op een basisschool waar een incident plaatsvond rond grensoverschrijdend seksueel gedrag tussen twee kleuters liepen de emoties lopen hoog op. Sommige ouders wilden dat het 'dadertje' van school ging. Ontevreden over de aanpak van school stapten ze naar de pers.

Bron: Helpdesk PPSI

De kans dat een calamiteit de school treft is niet heel groot, maar ook relatief kleine voorvallen kunnen escaleren en uitgroeien tot een mediahype. Scholen zijn voorbereid op een crisis met protocollen en draaiboeken, maar het omgaan met de media blijkt hier in veel gevallen geen deel van uit te maken.

In dit informatieblad worden tips en handreikingen gegeven voor het omgaan met de media en het vaststellen van een mediabeleid.

...

Mediabeleid

Het is raadzaam om afspraken over het omgaan met de media bij incidenten op papier te hebben staan. Dit kan als onderdeel van crisismanagement (zie website [Crisismanagement](#)). Als een incident de school treft en het omgaan met de media goed is georganiseerd kan de aandacht uitgaan naar het herstellen van de veiligheid en het reilen en zeilen op de onderwijsinstelling. Door een goede voorbereiding staat de school steviger in de schoenen en is de kans dat de zaak escaleert als gevolg van negatieve beeldvorming in de media kleiner.

Met de hier onderstaande aandachtspunten heeft u een handreiking bij het opstellen van mediabeleid als onderdeel van het crisismanagement en heeft u parate informatie in geval u te maken krijgt met de media als gevolg van een incident.

Zorg voor een schooltwitteraccount (@naamschool). Hiermee kun je zien wat er op Twitter gebeurt en berichtgeving beïnvloeden door namens school tweets te versturen!

Omgaan met de media

✓ Informeer

Informeer de media altijd op eigen initiatief. Doe dit zo snel mogelijk, het liefst dezelfde dag nog. In ieder geval gelijktijdig met de brief aan de ouders. Zorg er wel voor dat personeel op de hoogte is van de gebeurtenissen voordat ouders of de pers worden ingelicht. (Zie ook het informatieblad *Een zedenzaak op school. Hoe vertel ik het?*)

Een school kan er niet om heen de pers te informeren over een incident omdat de zaak toch wel bekend wordt. Door de media zelf te benaderen voorkomt de school dat journalisten gaan vissen naar informatie door en in het ergste geval aan de schoolpoort ouders en leerlingen benaderen met vragen. Bovendien houdt de school op deze manier de regie over wat er aan informatie verstrekt wordt en is de kans op indianenverhalen of extra negatieve publiciteit kleiner.

✓ Afspraken

Maak afspraken met personeel, leerlingen en ouders over het te woord staan van de pers. Vertel dat er één persoon is via wie de perscontacten verlopen. Het zal voor veel mensen lastig zijn om zich aan die afspraak te houden. Bij incidenten lopen emoties vaak hoog op. Ouders zijn boos, angstig of verdrietig en willen graag hun verhaal kwijt. En journalisten smullen van dit soort persoonlijke informatie. Leerlingen staan vaak te popelen om in beeld te komen zodra er camera's verschijnen. Maar juist kinderen en jongeren overzien vaak niet de consequenties van hun uitspraken.

Maak afspraken met journalisten over met wie er gesproken mag worden en op welke plekken gefilmd mag worden. Stel duidelijke kaders: geen leerlingen interviewen, niet op het schoolplein of in het gebouw filmen enzovoorts. Spreek af dat de school artikelen en gemonteerde filmpjes voor publicatie of uitzending te zien krijgt.

✓ Persbericht

Informeer de pers over het incident door middel van een persbericht. Daarin staat wat er is gebeurd. Hoe de school heeft gehandeld en wat de school verder gaat doen. Welke instanties zijn ingeschakeld. Wie onderzoek doet en bij wie journalisten terecht kunnen met vragen/wie de woordvoerder is. Let bij het opstellen van het persbericht op het volgende:

- Noem feitelijkheden.
- Noem geen namen.
- Vermijd termen als ontucht, verkrachting en dergelijke. Dit roept vaak meer vragen op.
- Spreek in algemene bewoordingen. Bijvoorbeeld grensoverschrijdend gedrag.
- Vermijd termen als dader, verdachte, aangeklaagde. Spreek van schoolmedewerker, leerling, persoon in kwestie, man of vrouw.

✓ Woordvoerder

Benoem één persoon op school die het woord voert naar de pers. Dat hoeft niet per se een schoolleider of -bestuurder te zijn. Het moet wel iemand zijn die informatie goed kan verwoorden. Bereid het gesprek of interview met meerdere personen voor. Zorg dat naast de woordvoerder altijd nog iemand van de schoolorganisatie bij het gesprek/een interview aanwezig is om mee te luisteren en na afloop te evalueren. Bij ernstige incidenten kan de school ook altijd verwijzen naar de woordvoerder van de politie die de zaak in behandeling heeft.

✓ Persconferentie

Stel journalisten een persconferentie in het vooruitzicht en maak de datum en plaats bekend. Houd de persconferentie op een locatie buiten de school. Laat journalisten in geen geval van de partij zijn op de informatiebijeenkomst voor ouders. Aandachtspunten bij de voorbereiding van een persconferentie:

- Bepaal van te voren welke informatie wordt gegeven. Vertel feitelijkheden, zonder zijpaden te bewandelen. Betrach openheid, maar binnen grenzen.
- Wees voorbereid op vragen en formuleer vast de antwoorden. Het is ook mogelijk de eis te stellen vragen vooraf bekend te maken.
- Geef nooit namen door van betrokkenen.
- Verstrek geen foto's of persoonlijke informatie van betrokkenen.
- Nodig deskundigen uit, zoals de politie die over hun deel van de zaak kunnen vertellen.
- Bedenk een goede one-liner. De directeur van het Terra College sprak met de pers na een dodelijk steekincident op school en zei: "Tegen waanzin kun je je niet wapenen." Journalisten namen deze zin zelfs over als kop boven het nieuwsbericht.
- Bepaal van te voren of er gefilmd en gefotografeerd mag worden tijdens de persconferentie en maak dit bekend.
- Indien er opnames gemaakt mogen worden, probeer dan de beelden voor uitzending nog onder ogen te krijgen.
- Maak bekend op welke manier de pers verder wordt geïnformeerd. Bijvoorbeeld door de week er na nog een persconferentie te houden. Dit damt mogelijk ook het aantal telefoontjes en verzoeken voor interviews in.

Ouders van leerlingen van een middelbare school deden hun verhaal bij SBS 6 om andere leerlingen en docenten te behoeden voor een medewerker van school.

Bron Helpdesk PPSI

...

Reputatiemanagement

Een school kan in de media in een negatief daglicht komen te staan door een incident. Maar dat hoeft niet! Mediadeskundigen zijn van mening dat een crisis de ruimte biedt om je als school positief te positioneren. Door het benutten van de media-aandacht, de naamsbekendheid en de compassie die bij een crisis heerst, kan de school het 'gewenste' imago naar buiten toe profileren en aan reputatiemanagement doen. Open communicatie, zorgvuldig informeren en verantwoordelijkheid nemen zijn noodzakelijk voor het hooghouden van een goede reputatie. Durf ook publiekelijk fouten toe te geven en laat zien wat concreet wordt gedaan om de situatie op te lossen en te voorkomen in de toekomst. Door zichtbaar en daadkrachtig op te treden, ook in de media, laat de school zien de zaak serieus te nemen en dat zij veiligheid hoog in het vaandel heeft staan. Pas tijdens een crisis blijkt of de school haar reputatie als 'veilige school' waard is.

Tips

- ✓ Leg nu contact met de media zodat u over 'warme' contacten beschikt mocht er iets voorvallen op school.
- ✓ Organiseer een mediatraining voor schoolleiding en schoolbestuurders. De school staat hierdoor sterker op het moment dat ze de pers te woord moet staan.
- ✓ Stel ook ouders en medewerkers op de hoogte van het persbericht dat wordt verstuurd naar aanleiding van een incident.
- ✓ Stel een mediabeleid vast.

Moet iedereen het weten?

Draaiboek voor de afhandeling van een incident rond seksueel misbruik op school.

Te bestellen via www.ppsi.nl

...

Informatie en advies

Heeft u nog vragen over dit onderwerp of wilt u advies dan kunt u contact opnemen met de helpdesk:

Tel: 030-2856616

E-mail: helpdesk@schoolenveiligheid.nl

Voor meer informatie kunt u de volgende websites bezoeken:

www.schoolenveiligheid.nl

www.schoolenveiligheid.nl/crisismanagement

www.ppsi.nl

AI 7: Overwegingen met betrekking tot ouderavonden

Ervaringen van het calamiteitenteam Hollands Midden

Door ontwikkelingen in de samenleving (digitale platforms, ongenueanceerde reacties) en door o.a. grote zedenzaken is het effect van het organiseren van bijeenkomsten voor grote groepen (zoals ouderavonden na een incident) anders dan enkele jaren geleden. Dat maakt dat we veel terughoudender zijn om grote bijeenkomsten in te zetten om informatie te geven. Waar bijeenkomsten enkele jaren geleden vaak erg gewaardeerd werden door het publiek en daardoor ook effectief waren in het beperken van onrust, kan een bijeenkomst nu een podium zijn voor de meest ontevreden mensen. Voor sommigen van hen zijn alle gezagsdragers en experts bij voorbaat al verdacht en bezig de zaak in de doofpot te stoppen. Dit is ook wat er geventileerd wordt op zo'n bijeenkomst, waar soms namens de vermeende slachtoffers al een advocaat aanwezig is. Er wordt dan door deze ontevreden mensen de suggestie gewekt dat er veel meer aan de hand is, de bestaande feiten worden vaak heel ernstig geduid. Dit maakt andere ouders onzeker en angstig, we zien dit terug in de reacties van hun kinderen. Zo kunnen kinderen die helemaal niet betrokken zijn, getraumatiseerd raken door de angsten en woede van hun ouders. Dat is heel onwenselijk.

Grensoverschrijdend gedrag tussen kinderen/jongeren is meestal geen reden om een informatiebijeenkomst te houden. De school probeert het op te lossen met de direct betrokkenen en de rest van de ouders en leerlingen alleen over het proces te informeren waar dat nodig is. Het calamiteitenteam van de GGD HM heeft inmiddels goede ervaring met het informeren van ouders via een brief waarin o.a. gesprekken worden aangeboden met de mensen die nog vragen hebben. Zo worden de mensen met vragen en/of woede eruit gefilterd en laat je de rest meer met rust. Het versturen van een brief vanuit het bestuur straalt naar ouders toe uit dat de feiten niet erger zijn dan in de brief wordt genoemd en dat ze met de brief zo volledig mogelijk geïnformeerd zijn. Uiteraard zijn er ook omstandigheden waarbij een bijeenkomst passend en effectief is. Het informeren van betrokkenen vraagt dus om een goede inschatting van de situatie. Hiervoor is het van belang om als school te overleggen met extern betrokken partners (bijv. politie, gemeente, GGD, BJZ, GGZ) vóórdat een eventuele bijeenkomst wordt aangekondigd,. Deze partijen hebben ervaring met dit soort bijeenkomsten, gebruik hun expertise!

Een bijeenkomst kan goed uitpakken als:

- er voldoende informatie is om te delen;
- je aanvullende informatie (die niet al in de brief staat) kunt geven over:
 - de feiten;
 - wat er gedaan is en nog gaat gebeuren;
 - wat ouders aan reacties bij hun kinderen kunnen verwachten;
 - wat ze zelf beter wel/niet kunnen doen.
- de mensen bereid zijn om te luisteren naar de geboden informatie;
- de relevante partijen aanwezig zijn en zij de taken goed verdeeld hebben;
- Met teveel professionals wek je de indruk dat de situatie ernstig is. Advies is om met drie tot vier partijen te zorgen dat alle relevante informatie gedeeld en toegelicht kan worden. De politie is bijvoorbeeld onmisbaar om uit te leggen waarom in het kader van het strafrechtelijk onderzoek niet alle informatie gedeeld kan worden.

Als er veel onvrede is, is zelf een boodschap brengen moeilijk. Een school kan er in dat geval voor kiezen een bijeenkomst te organiseren om te luisteren naar wat mensen te zeggen hebben. Het is belangrijk om dit duidelijk in de uitnodiging te vermelden. Ouders kunnen dan zelf kiezen of ze daar behoefte aan hebben.

De hulpvragen ter plekke vallen meestal mee, de aanwezigheid van een of twee hulpverleners die mensen uit het publiek op kunnen vangen is eigenlijk altijd voldoende. Het is prettig als deze mensen ook na afloop nog even beschikbaar zijn voor ouders met een individuele vraag.

Al 8: Handreiking ‘Als de dood ingrijpt.....’

‘Als de dood ingrijpt.....’

Wat te doen als een leerling of een personeelslid overlijdt

Handreiking voor het primair- en voortgezet onderwijs
in de regio Hollands Midden

Inhoudsopgave

1	INLEIDING	105
2	STAPPENPLAN	107
2.1	Stap 1: het bericht komt binnen	107
2.2	Stap 2: het sleuteltrio samenstellen	107
2.3	Stap 3: directe actie van het sleuteltrio	108
2.4	Stap 4: begeleiding tussen overlijden en uitvaart	111
2.5	Stap 5: individuele begeleiding van leerlingen	112
2.6	Stap 6: nazorg voor het team	113
2.7	Stap 7: administratieve zaken regelen	113
2.8	Stap 8: terugkijken en evalueren	114
3	ACHTERGRONDINFORMATIE	115
3.1	Analyse van eigen emoties	115
3.2	Slecht nieuwsgesprekken	116
3.4	Het afscheid, de uitvaart	120
3.5	Kinderen en het besef van de dood	123
3.6	Taken in het rouwproces	124
3.7	Verschillende culturen en religies	127
3.8	Zelfdoding	128
3.9	Omgaan met de pers	131
4	KRINGGESPREKKEN EN ANDERE WERKVORMEN	132
4.1	Kringgesprekken	132
4.2	Andere werkvormen	137
4.3	Verdrietkoffer	139
5	LITERATUUR	140
6	HULPVERLENING, INSTANTIES EN WEBSITES	149
Bijlage 1	Stappenplan als een leerling of leerkracht overlijdt	154
Bijlage 2	Formulierenset	155
Bijlage 3	Uw kind heeft een schokkende gebeurtenis meegemaakt; informatie voor ouders ...	162
Bijlage 4	Kaartjes voor kringgesprek	164
Bijlage 5	Kaartjes voor kringgesprek	165
Bijlage 6	Traan	166
Bijlage 7	Zon	167

1 Inleiding

Directie, leerkrachten, onderwijs ondersteunend personeel en leerlingen van een school vormen met elkaar een 'gemeenschap'. Bij een overlijden wordt ieder lid van de schoolgemeenschap op harde wijze geconfronteerd met de eindigheid van het leven. Het maakt daarbij nauwelijks verschil of dit onverwachts gebeurt of dat men het heeft zien aankomen.

Vaak worden er op zo'n moment van schoolleiders en leerkrachten inspanningen verwacht die van een totaal andere orde zijn dan het dagelijkse werk. Op enigerlei wijze voorbereid zijn kan op zo'n moment van groot belang zijn. Zeker in een crisissituatie luistert de manier van handelen zeer nauw, terwijl juist op dat moment gevoelens van verslagenheid en machteloosheid overheersen. Niemand houdt ervan zich voor te bereiden op dergelijke situaties. De school draagt echter de verantwoordelijkheid voor het welzijn van leerkrachten en leerlingen. De voorbereiding op ingrijpende gebeurtenissen is een onderdeel van die verantwoordelijkheid.

Het verlies kan hiermee niet worden voorkomen, maar de manier waarop de school reageert is mede bepalend voor de reactie, de verwerking en het herstel van het gewone leven.

In de praktijk komt het zelden voor dat een leerling of een leerkracht of iemand anders uit de schoolgemeenschap (plotseling) overlijdt. Dat betekent dat scholen niet gemakkelijk een 'routine' opbouwen in het omgaan met dergelijke situaties. Deze handreiking biedt handvatten om in deze situaties adequaat te kunnen reageren.

De handreiking is bestemd voor de directie en personeelsleden van een school. In het document vindt u een stappenplan waarin de nodige acties en aandachtspunten in geval van een plotseling overlijden op een rij worden gezet. In hoofdstuk 3 wordt een aantal onderwerpen verder uitgewerkt. In hoofdstuk 4 vindt u suggesties voor activiteiten in de groep of klas. Hoofdstuk 5 bevat een uitgebreide literatuurlijst met boeken voor volwassenen en kinderen. In hoofdstuk 6 zijn adressen opgenomen van belangrijke instellingen. En tot slot vindt u in de bijlagen diverse formulieren, voorbeeldbrieven en informatie voor ouders.

De handreiking is geschreven voor zowel het basis- als het voortgezet onderwijs. Dit betekent dat u als leerkracht van een basisschool soms iets zult tegenkomen wat bestemd is voor leerlingen van 12 jaar en ouder. Hetzelfde geldt voor u als leerkracht van het voortgezet onderwijs: sommige werkvormen zijn bijvoorbeeld bedoeld voor het basisonderwijs. Er is geprobeerd dit waar nodig zo duidelijk mogelijk aan te geven.

Afhankelijk van de persoon die overleden is, de manier waarop, de plaats die hij/zij innam in de schoolgemeenschap en de relatie die tot de overledene bestond, kan het gehele stappenplan of delen ervan worden gevolgd. De handreiking geeft een richtlijn, u kunt hier uw eigen invulling aan geven, specifiek voor de betreffende situatie.

De handreiking is vooral gericht op de situatie waarin iemand van de schoolgemeenschap overlijdt. Leerlingen kunnen echter ook op andere manieren te maken krijgen met verlies. Denk aan het overlijden van een ouder, broer of zus, opa of oma, een geliefd huisdier. Ook deze situaties kunnen voor een leerkracht aanleiding zijn om aandacht in de groep of klas te schenken aan dood en verlies.

Juist omdat het omgaan met een overlijden geen dagelijkse praktijk is, kan het van belang zijn om iemand in te schakelen die ervaring heeft met dit soort situaties. U kunt denken aan de jeugdarts of de jeugdverpleegkundige (JGZ team) van de GGD of de contactpersoon van het Jeugd- en Gezinsteam/ Sociaal Team Jeugd. Deze mensen kunt u om raad en bijstand vragen (zie ook de adressenlijst). Het JGZ team van de GGD en het Jeugd- en Gezinsteam/ Sociaal Team Jeugd zullen met elkaar afstemmen wie welke ondersteuning het beste kan bieden.

Bij een calamiteit met meerdere slachtoffers of veel maatschappelijke onrust kan ook een beroep gedaan worden op het calamiteiten/zedenteam dat sinds enige jaren in de regio Hollands Midden

functioneert. In nauwe samenwerking en afstemming met de school kunnen verschillende instanties, zonodig in teamverband, bekijken wie, wanneer, welke ondersteuning nodig heeft. Voor informatie en inschakeling van het calamiteiten/zedenteam kunt u contact opnemen met de calamiteitencoördinator van de GGD Hollands Midden (zie adressenlijst hoofdstuk 17).

Als een leerling of leerkracht overlijdt ten gevolge van een infectieziekte (bijvoorbeeld meningokokkenziekte), kan er op school veel onrust onder ouders en personeel ontstaan. In dat geval kunt u voorlichtingsactiviteiten organiseren. Samen met de GGD kan een brief voor ouders/personeel worden opgesteld of een voorlichtingsbijeenkomst worden georganiseerd.

2 Stappenplan

Als iemand uit de schoolgemeenschap overlijdt, is dat een gebeurtenis die de hele schoolgemeenschap raakt, vooral diegenen die de overledene goed kennen. In zo'n situatie moet toch snel, tactvol en weloverwogen worden gereageerd naar de nabestaanden, naar de leerlingen, naar het personeel.

Het slechte nieuws vertellen en het opvangen van leerlingen dient goed te gebeuren. Het begeleiden van leerlingen is echter niet alleen de taak van de school. Vooral in het basisonderwijs kan de school de ouders aanspreken en hen betrekken bij de situatie. De verantwoordelijkheid kan nooit alleen bij de school liggen. De school mag en moet zijn grenzen en wensen duidelijk aangeven.

In dit hoofdstuk zijn de nodige acties en aandachtspunten in een stappenplan verwerkt. De stappen zijn zoveel mogelijk op volgorde uitgewerkt. Toch zullen sommige stappen tegelijkertijd aandacht vragen. Daarnaast is de uitvoering van dit stappenplan afhankelijk van de situatie waarin een leerling of leerkracht komt te overlijden.

In bijlage 1 vindt u een kort overzicht van het stappenplan.

2.1 Stap 1: het bericht komt binnen

Een bericht van overlijden kan op verschillende manieren binnenkomen:

- via een officiële mededeling van direct-betrokkenen;
- via het mondelinge circuit;
- via social media;
- telefonisch;
- per post;
- door middel van een advertentie in de krant.

Bij de ontvangst van het bericht moet gelet worden op een aantal zaken:

- Als het bericht niet rechtstreeks van de ouders of direct betrokkenen, een arts of de politie komt, moet eerst worden gecontroleerd of de berichtgeving juist is. In een enkel geval is er namelijk sprake van een valse melding (misplaatste grap, overspannen toestand). De leerkracht of intern begeleider kan het bericht verifiëren bij vrienden of burens en de directie kan dit doen bij politie, huisarts of jeugdarts van de GGD.
- Het bericht moet zo spoedig mogelijk worden doorgegeven aan:
 - de directie of een (vooraf aan te wijzen) directielid. Is laatst genoemde afwezig, dan moet het bericht doorgegeven worden aan een (vooraf aan te wijzen) vervanger;
 - de leerkracht van de betrokken groep/klas.
 - een vertegenwoordiger van de oudercommissie/-raad of de contact-ouder van de groep/klas.

Degene die het bericht ontvangt gaat bij de melder na of de bovenstaande personen al op de hoogte zijn gesteld. Zo niet, dan zal de ontvanger van het bericht dit zelf moeten doen.

'Zo spoedig mogelijk' betekent ook: in het weekend, tijdens de vakantie, tijdens de les of 's avonds laat.

- Bij een plotselinge dood van een leerling of leerkracht op school is het vanzelfsprekend dat de ouders/familie direct worden geïnformeerd, bij voorkeur door de directeur (zie hoofdstuk 3.2) of de politie. Wanneer ouders niet direct bereikbaar zijn, kan hulp van de politie worden ingeroepen om hen op te sporen.

2.2 Stap 2: het sleuteltrio samenstellen

De (plotselinge) dood van iemand uit de schoolgemeenschap vraagt om een goed gecoördineerde actie (reactie) van de school. Daarom is het aan te bevelen een zogenaamd 'sleuteltrio' te vormen.

Afhankelijk van de situatie kan het sleuteltrio bestaan uit:

- de directeur of diens vervanger;
- de leerkracht;
- de vertegenwoordiger van de ouders (basisonderwijs);
- eventueel anderen zoals de intern begeleider/zorgcoördinator en een externe deskundige.

Het sleuteltrio komt zo spoedig mogelijk bij elkaar, stemt de agenda's op elkaar af en zorgt ervoor de eerste week geregeld voor onderling beraad bereikbaar te zijn. Het is van belang om af te spreken wie voor wat verantwoordelijk is en welke volmachten aan wie gegeven moeten worden ten aanzien van roosterwijzigingen, opvang van leerlingen en contact met de familie van de overledene.

Het sleuteltrio is verantwoordelijk voor het uitvoeren van de verdere stappen van het stappenplan:

- verkrijgen van duidelijkheid;
- informeren van het team;
- organisatorische aanpassingen;
- informeren en opvangen van leerlingen;
- inrichten van een herinneringsplek;
- contact met de ouders/familie van de overledene;
- regelingen in verband met rouwbezoek en uitvaart;
- individuele begeleiding van leerlingen;
- administratieve afwikkeling;
- nazorg aan de betrokkenen;
- terugkijken en evalueren.

Van het sleuteltrio wordt een professionele opstelling verwacht. Dit betekent dat zij duidelijk en helder sturing kunnen geven aan datgene wat aan emotionaliteit binnen de school naar boven komt. Daarom is het van belang om stil te staan bij de eigen gevoelens en gedachten tegenover de dood (eventueel de zelfgekozen dood) en de eigen betrokkenheid bij de overledene (zie hoofdstuk 3.1). Dit kan de keuze van de samenstelling van het sleuteltrio bepalen.

2.3 Stap 3: directe actie van het sleuteltrio

Onderstaande taken van het sleuteltrio dienen snel na ontvangst van het bericht uitgevoerd te worden.

Duidelijkheid verkrijgen

Allereerst dient een zo duidelijk en compleet mogelijk beeld te worden gemaakt:

- wie is er overleden;
- wat is er precies gebeurd;
- waar en hoe is het gebeurd;
- wie zijn de belangrijkste vrienden / vriendinnen / collega's;
- zijn er naaste of andere familieleden op school (in welke groep/klas);
- wanneer en waar is de begrafenis of crematie;
- stelt de familie prijs op aanwezigheid van (een afvaardiging van) leerlingen / personeel?

In de meeste gevallen wordt door de familie een rouwadvertentie namens de school op prijs gesteld. Toch is het van belang dit met de familie te overleggen. Ook moet met de ouders of familie van de overledene besproken worden welke informatie over de doodsoorzaak bekend mag worden gemaakt.

Het sleuteltrio gaat vervolgens na wie geïnformeerd moeten worden over het overlijden. Het sleuteltrio spreekt af wie wie informeert, op welke wijze en in welke volgorde. Voorkomen moet worden dat er via social media bijvoorbeeld al informatie verspreid wordt, voordat een ieder via de juiste weg geïnformeerd is.

- het personeel (denk ook aan hen die op dat moment niet op school zijn);
- de groep/klas van de leerling of leerkracht;
- broers en zussen, neven en nichten die op school zitten;
- vrienden en vriendinnen in andere groepen/klassen;
- ex-groepsleden/klasgenoten;

- overige leerlingen (denk ook aan leerlingen in de gymzaal, op excursie, schoolreis, stage, e.d.);
- ouders;
- ouderraad;
- schoolbestuur;
- personen en instanties verbonden aan school die mogelijk contact kunnen opnemen met de familie zoals de GGD, de schoolbegeleidingsdienst (Onderwijs Advies), een externe hulpverlener en de leerplichtambtenaar;
- chauffeur en leerlingen die meereisden wanneer de leerling met een busje naar school kwam (bijvoorbeeld in het speciaal onderwijs).

Informereren van het team

Het is belangrijk dat elk teamlid dezelfde informatie krijgt van wat er is gebeurd en hoe de school hiemee om gaat.

De informatie kan het volgende inhouden:

- wat is er precies gebeurd;
- wie zijn de leden van het sleuteltrio, welke stappen gaat de school ondernemen;
- het verstrekken van achtergrondinformatie, bv over het voeren van 'slecht nieuws gesprekken', kinderen en het besef van de dood, taken in het rouwproces (zie hiervoor hoofdstuk 3);
- het geven van suggesties voor kringgesprekken en werkvormen voor in de groep (zie hoofdstuk 4);
- afspreken op welke manier de teamleden de komende tijd op de hoogte worden gehouden van nieuwe afspraken, mededelingen, ontwikkelingen (bv e-mail, korte bijeenkomsten, memo's).

Regelen van organisatorische aanpassingen

Bij een sterfgeval tijdens het schooljaar zal het rooster in mindere of meerdere mate moeten worden aangepast, afhankelijk van de omstandigheden en de plaats die de overledene in de schoolgemeenschap heeft ingenomen.

Het sleuteltrio moet richtlijnen geven m.b.t. eventuele examens, toetsen, proefwerken, school-evenementen, e.d.

Indien de familie daar prijs op stelt, moet iedereen die er zich nauw bij betrokken voelt en die dat wenst in de gelegenheid worden gesteld de begrafenis of crematie bij te wonen.

Als de school een dag of dagdeel dicht gaat, is toestemming nodig van de Rijksinspectie.

Het informeren en opvangen van de leerlingen

Aandachtspunten vooraf:

- de leerkrachten/en zullen het slechte nieuws aan hun groep/klas moeten vertellen (eventueel met ouders erbij in de lagere groepen). Voor de één is dit gemakkelijker dan voor de ander. Zorg er daarom voor dat één van de leerkrachten ambulant is en - zo nodig - kan bijspringen. In het basisonderwijs kan dit bijvoorbeeld een duo-leerkracht zijn. Zo'n leerkracht kan niet alleen een collega ondersteunen, maar ook zorg besteden aan leerlingen die extra aandacht nodig hebben. Het is ook mogelijk dat de directeur het slechte nieuws vertelt en dat de leerkracht erbij is voor de opvang van leerlingen.
- Degene die het slechte nieuws vertelt dient zich te realiseren dat dit slechte bericht andere ervaringen kan reactiveren.

De getroffen groep/klas moet direct aan het begin van de dag worden geïnformeerd. Hoe dat het beste kan gebeuren is te lezen in hoofdstuk 3.3.

Als er leerlingen absent zijn, moeten deze alsnog zo spoedig mogelijk worden geïnformeerd.

Het sleuteltrio stelt een communiqué op voor het personeel en de overige leerlingen. Tevens moeten afspraken worden gemaakt of en, zo ja, welke ouders van de leerlingen geïnformeerd moeten worden en hoe dit moet gebeuren.

Met name de getroffen groep/klas blijft zoveel mogelijk onder de hoede van de leerkracht of leerlingbegeleider. Het is van belang om de opvang zoveel mogelijk in de klas te houden. Toch kan er wel een ruimte worden ingericht waar leerlingen terecht kunnen die op zichzelf willen zijn of erg overstuurd zijn. Het is goed als in deze ruimte ook iemand van school aanwezig is. Zorg voor iets te drinken en/of te eten.

Mogelijk hebben sommige leerlingen er behoefte aan zich lichamelijk uit te leven, bijvoorbeeld met een bal in de gymzaal of op het schoolplein; dit kan bevrijdend werken. Geef ze hiervoor de mogelijkheid.

Als leerlingen persé naar huis willen, moet worden nagegaan of de ouders thuis zijn, op de hoogte zijn en hun kind kunnen ophalen. Zijn ouders wel thuis maar kunnen ze hun kind niet ophalen, dan dient de school ervoor te zorgen dat het kind onder begeleiding van een leerkracht / vriend(in) / broer/zus naar huis gaat, of dat hier duidelijke afspraken over worden gemaakt. Indien ouders niet thuis zijn zal de school moeten zorgen voor de nodige opvang van leerlingen.

Bij melding van een sterfgeval in de vakantie of aan het begin van een weekend, moet bekeken worden of de directe vriendenkring onmiddellijk en persoonlijk moet worden geïnformeerd en zo ja, door wie dit moet gebeuren.

Inrichten van een herinneringsplek

Het overlijden van een leerling heeft ook praktische consequenties. Wat bijvoorbeeld te doen met een lege stoel in de groep/klas, het rapport dat net was geschreven, de tekening of het opstel? De stelregel is: doe niet alsof de leerling nooit heeft bestaan. Haal de lege stoel niet direct weg, hij kan beter de eerste weken symbolisch leeg blijven staan. Creëer samen met de leerlingen een rouwlokaal of herinneringsplek, zoals een foto, een kaars, bloemen, attributen van de leerling of geliefd speelgoed op een kast of tafel in het lokaal.

Rapporten en tekeningen kunnen het beste persoonlijk naar de ouders worden gebracht. Het is in ieder geval niet verstandig om dergelijke eigendommen aan broertjes of zusjes mee te geven.

Contact met de ouders/familieleden van de overledene

Het is het beste om nog dezelfde dag contact op te nemen met de ouders / familie van de overledene; vraag telefonisch of het gelegen komt.

Zo'n contact is moeilijk: hoe kies je de juiste woorden, hoe tref je de juiste toon? Meestal is luisteren belangrijker dan spreken. Zo nodig kunnen politie, huisarts, jeugdverpleegkundige of jeugdarts van de GGD of Slachtofferhulp hierbij ondersteuning bieden (zie hoofdstuk 6).

Bij een eerste bezoek is de aanwezigheid van de directeur of iemand van de schoolleiding vanzelfsprekend. Daarna kunnen ook andere teamleden die een nauwe band hadden met de overleden leerling of leerkracht meegaan. Zo merken de nabestaanden dat de hele schoolgemeenschap zich betrokken voelt bij het overlijden.

Meestal is een eerste bezoek heel emotioneel. Het is dan niet de juiste tijd om allerlei zaken te regelen. Maak daarom bij het vertrek een volgende afspraak.

Bij een tweede bezoek kan gevraagd worden wat de school voor de ouders / familie kan betekenen. Op dat moment is het bovendien duidelijker wat de ideeën en wensen van de leerlingen, leerkrachten en andere betrokkenen zijn. In overleg met de ouders / familie wordt helder wat kan of niet kan. Ook kunnen er afspraken worden gemaakt over een mogelijke rouwadvertentie door de school, condoléance- en rouwbezoek van leerkrachten en leerlingen, het afscheid nemen van de overleden leerling of leerkracht, bijdragen aan en bijwonen van de uitvaart en een eventuele afscheidsdienst op school. Meer informatie hierover is te lezen in hoofdstuk 3.4.

Spreek af wie er vanuit de school contact met de nabestaanden onderhoudt en blijft onderhouden.

Informeren van alle ouders

Ook de ouders van alle leerlingen moeten worden geïnformeerd. Dit kan het beste door middel van een brief met daarin informatie over de gebeurtenis, organisatorische aanpassingen, de zorg voor de

leerlingen op school, contactpersonen op school, regels over aanwezigheid, rouwbezoek en aanwezigheid bij de uitvaart, eventuele afscheidsdienst op school en nazorg voor de leerlingen. In de bijlagen zijn een aantal voorbeeldbrieven opgenomen en tips voor ouders om hun kind(eren) te begeleiden bij het (plotselinge) sterfgeval.

Informeren van diverse instellingen

Het overlijdensbericht moet ook zo spoedig mogelijk worden doorgegeven aan de administratie van de school, de jeugdarts / jeugdverpleegkundige en anderen die contact zouden kunnen zoeken met de overledene of diens familie.

2.4 Stap 4: begeleiding tussen overlijden en uitvaart

Hieronder wordt een aantal aandachtspunten genoemd voor deze paar dagen. Meer inhoudelijke informatie is ook te vinden in hoofdstuk 3.

Gevoelens uiten

Het overlijden van een leerling of leerkracht roept bij leerlingen veel op. Ruim daarom veel tijd in voor vragen, gesprekken en het uiten van emoties.

Tijdens de eerste dag kan in verband met de verwerking gewerkt worden met opdrachten zoals opstellen maken, gedichten maken, lezen of voorlezen. Leerlingen die niet zo verbaal zijn, uiten zich soms beter op een creatieve manier (bijvoorbeeld door te tekenen). Voor de kleuters kan spelen, bijvoorbeeld 'begrafenisje spelen' in de poppenhoek, de verwerking bevorderen. Ook kan gebruik worden gemaakt van de materialen in de Verdrietkoffer van de GGD (zie hoofdstuk 4.3).

Als de lessen weer gedeeltelijk worden hervat, moet er rekening mee worden gehouden dat ook in die situaties gepraat kan worden over het sterfgeval en over de belevingen van de leerlingen daarvan. Wellicht is het aan te bevelen om speciaal voor deze omstandigheden een apart klassenboek of logboek te gebruiken, waarin leerkrachten aan elkaar doorgeven of en hoe over de dood en over deze situatie in de klas wordt gesproken.

Social media

Als de omgeving van de overledene geen bezwaar heeft, kunnen social media ook een rol spelen bij het delen van gevoelens. Belangrijk is hierover goede afspraken met alle betrokkenen te maken.

Condoléancebezoek

Als de nabestaanden dat op prijs stellen, kunnen leerkrachten leerlingen stimuleren om op bezoek te gaan. Als leerlingen op rouwbezoek gaan, is het van belang om na te gaan of de overleden leerling of leerkracht toonbaar is. Ouders kunnen de leerlingen begeleiden.

Vorbereiding op de uitvaart

Wanneer er met de ouders/familie is doorgesproken wat wel en niet kan en waar leerlingen bij betrokken kunnen worden, kan de leerkracht met de leerlingen aan het werk gaan om bijdragen te leveren voor de dienst(en) (bijvoorbeeld teksten schrijven, tekstboekjes maken, muziek maken, bloemen dragen, een boek met brieven, tekeningen en collages voor de nabestaanden maken). Dit is een goede manier om met het nare bericht om te gaan en verdriet te verwerken.

Als leerlingen de uitvaart bijwonen, moet dit goed worden voorbereid. Voor veel leerlingen zal het de eerste keer zijn dat zij van nabij zoiets meemaken. Het is daarom belangrijk dat zij van tevoren weten wat er gaat gebeuren, welke rituelen (kerkdienst, eventuele toespraken, muziek, bloemen, condoleren, advertenties) er zullen plaatsvinden en wat de oorsprong daarvan is. Lesuren kunnen worden besteed aan tekenen, musiceren, bespreken en schrijven. De leerlingen kunnen bijvoorbeeld (gezamenlijk) een brief aan de ouders/familie schrijven. Ook kunnen zij misschien een brief aan de overledene schrijven, waarin zij vertellen wat zij hem of haar nog hadden willen zeggen. Als een leerling het wil en durft, en als de familie daar prijs op stelt, kan deze namens de groep / klas iets zeggen of voordragen bij de uitvaart. Dit kan gezamenlijk worden voorbereid.

De dag van de uitvaart

Als de familie er prijs op stelt, kunnen (vertegenwoordigers van) personeel en leerlingen aanwezig zijn bij de begrafenis of crematie. Voor leerlingen van de basisschool is het gewenst dat hun ouders meegaan. Het is aan te bevelen zoveel mogelijk gezamenlijk naar de uitvaart te gaan en na afloop op school gezamenlijk iets te drinken en ervaringen uit te wisselen.

Om zoveel mogelijk leerlingen en leerkrachten de kans te geven afscheid te nemen van de overledene, kan (in overleg met de nabestaanden) een afscheidsdienst op school georganiseerd worden. Een afscheidsdienst op school is ook een mogelijkheid als leerlingen en leerkrachten niet bij de uitvaart mogen of kunnen zijn. Het is aan te bevelen na deze dienst gezamenlijk iets te drinken en na te praten.

De dag na de uitvaart

Deze dag kan worden benut om terug te kijken op de gebeurtenissen van de afgelopen dagen. Het is nu mogelijk en wenselijk om de aandacht te verleggen van de eigen emoties van de leerlingen naar het verdriet van bijvoorbeeld de ouders en andere familieleden.

De aandacht kan weer worden gericht op het hervatten van de 'gewone gang van zaken', op de toekomst. Belangrijk gesprekspunt daarbij zal vermoedelijk zijn 'de lege plaats': wie gaat er op de stoel van de overledene zitten? Mag die door een ander 'bezet' worden of blijft die stoel dit schooljaar leeg? Hoe blijven we de overledene gedenken?

En dan verder

Probeer - zo mogelijk - weer te starten met het gewone rooster. Blijf daarbij steeds letten op signalen bij leerlingen die het moeilijk hebben. Die signalen kunnen wijzen op diverse stadia van verwerking in het rouwproces: ontkenning en ongeloof, woede en boosheid, verdriet (eventueel depressie) en verwerkt verdriet en acceptatie. Sommige leerlingen stellen hun rouw uit en tonen pas na maanden verdriet. Met name leerlingen die al eerder een verlies hebben geleden, lopen dit risico.

Zo nu en dan kan de school nog lessen besteden aan het rouwproces van de leerlingen. Wanneer en hoe vaak dit moet gebeuren is niet te zeggen, er is geen standaard te geven. Sommige leerlingen willen dit helemaal niet en vinden het vreselijk als de nog verse wonden opengereten worden. Andere leerlingen hebben hieraan juist wel behoefte.

2.5 Stap 5: individuele begeleiding van leerlingen

Kinderen/jongeren kunnen naar aanleiding van een sterfgeval min of meer ernstige problemen krijgen. Signalen die wijzen op (ernstige) problematiek zijn onder meer:

- leermoeilijkheden;
- spijbelgedrag, absenties;
- psycho-somatische klachten als hoofd- en buikpijn;
- concentratiestoornissen;
- slapeloosheid;
- ander spelgedrag;
- stemmingswisselingen;
- angstdromen;
- toespelingen op suïcide;
- slecht eten;
- wilde verhalen;
- lusteloosheid, moeheid;
- zondebok-verschijnselen;
- prikkelbaarheid;
- onverschilligheid;
- veel of niet meer kunnen huilen;
- agressiviteit;
- weer duimzuigen;
- schuldvragen/-gevoelens;
- bedplassen;

- vreemd lachen;
- zich terugtrekken;
- plotselinge gedragsveranderingen.

Signalen van (ernstige) problemen kunnen ook voorkomen bij personeelsleden!

Leerlingen met ernstige problemen naar aanleiding van een sterfgeval hebben vaak individuele aandacht nodig. Voor leerlingen die behoefte hebben aan extra ondersteuning kan een wekelijks gesprekje met iemand binnen de school (bijvoorbeeld de leerkracht of de leerlingbegeleider) al veel betekenen. Andere leerlingen vinden het prettig om eerst hun gedachten op papier te zetten alvorens er met iemand over te praten.

Wanneer een leerkracht de geschiedenis van een leerling kent, kan hij / zij het gedrag beter duiden. Het is bijvoorbeeld belangrijk te weten dat een leerling jaren geleden een broertje heeft verloren of dat zijn oma onlangs is overleden. Eens te meer een goede reden voor scholen om te werken met een goed leerling-volgsysteem waarin alle belangrijke gegevens van de leerling zijn vastgelegd. Van een nieuwe leerling is de voorgeschiedenis niet altijd bekend. Het is belangrijk dat de oude school de informatie overdraagt.

Soms is hulp van buitenaf wenselijk of nodig. Het sleuteltrio zal in dezen besluiten moeten nemen om al dan niet hulp van buiten in te roepen. Deze hulp kan bestaan uit:

- *Begeleiding bij het verwerkingsproces*
Deze ondersteuning kan onder meer geboden worden door de jeugdarts van de GGD en/of Jeugd- en Gezinsteam/ Sociaal Team Jeugd.
- *Individuele opvang van leerlingen*
Leerlingen die naar aanleiding van een overlijden signalen afgeven van (ernstige) problemen, kunnen (via de jeugdarts) verwezen worden naar Jeugd- en Gezinsteam/ Sociaal Team Jeugd.

Bij acute psychiatrische problematiek (bijvoorbeeld een dreigende suïcide) kan een beroep worden gedaan op de acute dienst van de GGZ Kinderen en Jeugd Rivierduinen.

Een verwijzing naar een externe instantie zal voor weinig leerlingen nodig zijn. Toch zal bij veel leerlingen het overlijden nog geruime tijd 'nawerken'. Het is daarom van belang dat zij bij iemand op school terecht kunnen voor eventuele opvang of om hun hart eens te luchten.

2.6 Stap 6: nazorg voor het team

Een leerkracht die zich intensief heeft bezig gehouden met het overlijden van een leerling of collega kan na de uitvaart in een diep gat vallen. Al die tijd heeft hij of zij zich professioneel opgesteld als leerkracht, begeleider van de leerlingen en vertegenwoordiger van de school.

Veel steun kan zo'n leerkracht ondervinden van het team. Een luisterend oor en oprechte aandacht zijn veel waard.

2.7 Stap 7: administratieve zaken regelen

De administratieve zaken moeten zorgvuldig worden afgehandeld. De naam van de overledene moet uit de officiële registers worden geschreven. Ga zorgvuldig om met alles wat er van de overleden leerling of leerkracht nog op school aanwezig is. Voor de nabestaanden zijn dit heel waardevolle zaken. Geef de eigendommen zo mogelijk persoonlijk af, geef ze in ieder geval niet mee aan broertjes of zusjes.

Tijdens latere contacten kunnen financiële zaken aan de orde komen zoals (gedeeltelijke) restitutie van de ouderbijdrage.

Met de ouders / familie moet overlegd worden hoe zij in de komende tijd contact willen houden met de school.

2.8 Stap 8: terugkijken en evalueren

Het is aan te bevelen om ongeveer een maand na de begrafenis/crematie met het hele team terug te kijken op de gebeurtenissen en de gang van zaken te evalueren. Zo'n bijeenkomst is een goede gelegenheid om signalen te bespreken die zijn opgevangen tijdens de lessen en in individuele gesprekken met leerlingen. Zo nodig kan alsnog besloten worden tot verwijzing of het inroepen van hulp van buiten bij het verwerkingsproces. Tijdens zo'n bijeenkomst moet ook afgesproken worden wie namens de school nog een bepaalde tijd contact blijft houden met de ouders/familie. Zo'n contact wordt meestal zeer op prijs gesteld.

Het sleuteltrio doet er verstandig aan om ongeveer een maand na de gebeurtenissen rond het overlijden een overleg te hebben om het geheel nog eens door te praten. De opgedane ervaringen kunnen leiden tot bijstelling van (onderdelen van) de handreiking of tot nieuwe afspraken met betrekking tot leerlingbegeleiding.

Tot slot

- Gedurende de rest van het schooljaar zou de school voor degenen die daaraan wensen deel te nemen elke maand op een vaste dag en een vast tijdstip een zgn. 'maanddienst' kunnen houden om nog eens stil te staan bij het overlijden van de leerling/het personeelslid.
- Sta af en toe stil bij bepaalde herinneringen, bepaalde dagen zoals de verjaardag en sterfdag van de overledene of bepaalde gebeurtenissen als een schoolreisje, diploma-uitreiking of musical. Denk op zo'n moment aan de ouders / familie, broertjes en zusjes. Een bezoekje, kaart, bloemen of een ander gebaar kan op zo'n moment voor de nabestaanden ondersteunend zijn.
- Het is goed om de rouwperiode op een gegeven moment af te ronden. Een stoel hoeft niet maanden leeg te staan. En een kaartje sturen bij bepaalde gebeurtenissen hoeft bijvoorbeeld niet langer dan een jaar. Maar nogmaals, ook dit is geheel afhankelijk van de situatie.
- Doe geen beloftes aan de ouders / familie van de overledene die de school niet kan nakomen.
- Als het overlijden een ongeval of moord betreft, dan zal tijdens het gerechtelijke proces de school mogelijk herhaaldelijk herinnerd worden aan het overlijden van de leerling of het personeelslid. Wees hier alert op en schep de ruimte om op deze momenten de overledene te kunnen gedenken.

3 Achtergrondinformatie

3.1 Analyse van eigen emoties

Het vraagt van u als leerkracht, leerlingbegeleider of directeur een professionele houding en opstelling wanneer u effectief leerlingen wilt helpen bij het verwerken van emoties, opgeroepen door een sterfgeval. Bij die professionele opstelling hoort dat u zich in hoge mate bewust bent van uw eigen gevoelens en gedachten ten aanzien van de dood, eventueel van zelfdoding, en van de overledene. Onverwerkte eigen emoties en emoties waar u zich niet van bewust bent, draagt u, hoe onbewust ook, over op de leerlingen. Dit kan het begeleidingsproces verstoren en voor leerlingen verwarrend werken. Er is dus zelfonderzoek nodig om op een verantwoorde wijze leerlingen te begeleiden die te maken hebben met een sterfgeval. In dit hoofdstuk kunt u hier meer over lezen.

Uiten van emoties

Wanneer er iemand binnen de school overlijdt, maakt dat niet alleen bij leerlingen maar ook bij u als leerkracht de nodige gevoelens los. In eerste instantie lijken angst, medeleven en onzekerheid het handelen onmogelijk te maken. Toch zal er iets gedaan moeten worden.

Wat er ook gebeurt, u moet zich allereerst bewust zijn van het feit dat u uw eigen gevoelens niet buiten spel kunt zetten. Leerlingen en ouders verwachten dat ook niet. In tegendeel: ze stellen het juist op prijs en weten zich gesteund als u laat zien dat u ook aangedaan bent.

Zelfreflectie

Na de eerste reacties op het overlijden van een leerling of collega zullen leerlingen begeleid moeten worden om met het verdriet om te kunnen gaan. Aan dit begeleidingstraject gaat voor u een zelfreflectie vooraf. Als u zich te weinig bewust bent van uw eigen gevoelens en gedachten, en u wilt leerlingen helpen bij het verwerken van hun emoties, ontstaat er een risico: het is zeer denkbaar dat u tijdens de begeleiding van leerlingen overvallen wordt door uw eigen emoties t.a.v. de dood. U kunt daar dan pijnlijk door verrast worden.

Een reflectie op eigen emoties en gedachten kan individueel of gezamenlijk (bijvoorbeeld in het sleuteltrio of schoolteam) plaatsvinden.

Stel uzelf de volgende vragen:

- Hoe kijk ik aan tegen de dood?
 - wat voor associaties roept het woord 'dood' bij mij op;
 - welke herinneringsbeelden komen naar boven;
 - welke emoties roepen die associaties en herinneringsbeelden op;
 - worden door deze situatie oude wonden opengescheurd;
 - heb ik mijn emoties onder controle als ik over mijn ervaringen met de dood spreek;
 - welke plaats neemt 'de dood' in in mijn wereldbeeld;
 - is de dood het einde of het begin van iets nieuws?
- Hoe kijk ik aan tegen een zelfgekozen dood, suïcide?
 - welke associaties roept het woord 'suïcide' bij mij op;
 - welke eigen ervaringen op dit terrein komen omhoog;
 - welke gevoelens spelen daarbij een rol: (on-)begrip, schuldgevoelens, onmacht;
 - welke invloed hebben die ervaringen en gevoelens op mijn houding nu?
- Hoe ervaar ik dit sterfgeval en de wijze waarop de leerling of mijn collega is overleden?
 - hoe was mijn houding tegenover de overledene;
 - in welke opzichten zal ik hem/haar missen;
 - in welke opzichten voel ik me eventueel 'bevrijd';
 - zijn er nabestaanden of omstandigheden die het sterfgeval extra problematisch maken;
 - waar en/of bij wie kan ik mijn eigen verdriet uiten?
- Kan ik het begeleidingsproces alleen aan of kan ik beter hulp vragen? Zo nodig kan een vertrouwde collega steun bieden en mee de groep/klas ingaan.

3.2 Slecht nieuwsgesprekken

Als het overlijdensbericht als eerste bij de school binnenkomt (bijvoorbeeld omdat de leerling op school overlijdt), zullen de ouders / familieleden geïnformeerd moeten worden. Broertjes en zusjes die ook op school zitten mogen daarbij niet worden vergeten. We noemen zo'n gesprek een 'slecht nieuwsgesprek'.

Doorgaans zal zo'n gesprek met familieleden door (of in overleg met) de politie worden gevoerd! Mocht de situatie zich anders voordoen, of wilt u een 'slecht nieuwsgesprek' voeren met vrienden, vriendinnen en groepsleden van de overledene, dan biedt dit hoofdstuk wellicht enige handvatten. Het voeren van een 'slecht nieuwsgesprek' vraagt om de nodige tact. Er zijn enkele gespreks-technische aandachtspunten bij aan te geven. In dit hoofdstuk wordt hieraan stap voor stap aandacht geschonken.

De voorbereiding

Het is belangrijk om vóór het gesprek na te gaan:

- Aan wie moet het slechte nieuws worden doorgegeven?
- Wie is de meest aangewezen om dat nieuws te brengen?
- Hoe moet de 'aankondiging' geschieden: gaat u bijvoorbeeld zonder aankondiging vooraf naar de ouders of belt u eerst op? Laat u vrienden / vriendinnen van de overledene naar uw kamer komen zonder hen vooraf te laten weten waar u over wilt praten?
- Moeten er eventueel voorzorgsmaatregelen getroffen worden? Moet bijvoorbeeld vooraf gezorgd worden voor 'opvangmogelijkheden' ná het gesprek? Welke opvang is beschikbaar?

De inleiding

Een 'slecht nieuwsgesprek' mag nooit een overval zijn! De ouders, familieleden of leerlingen aan wie u het nieuws moet melden, moeten de kans krijgen om -bij wijze van spreken- 'even goed te gaan zitten' en hun aandacht te richten op hetgeen u hen moet meedelen. Een uitgebreide inleiding ('er omheen draaien') is niet nodig, u kunt het slechte nieuws met één of enkele korte zinnen inleiden:

- *"Ik moet u iets ernstigs meedelen....."*
- *"Ik vind het moeilijk om te zeggen, maar ik heb bijzonder triest nieuws voor u....."*
- *"Ik vrees dat ik u ermee overval, maar ik moet u iets meedelen"*

Elke leerkracht of directeur zal vermoedelijk bij een dergelijke inleiding formuleringen kiezen, die het beste bij hem / haar passen. Toch is het van belang om bij een dergelijke korte inleiding zoveel mogelijk in de ik-vorm te spreken: ik-boodschappen zijn duidelijk en bij een 'slecht nieuwsgesprek' is duidelijkheid een eerste vereiste. Daarnaast is er met ik-boodschappen de grootste kans dat u direct de aandacht krijgt van degene aan wie u het slechte nieuws moet melden.

Vertel het nieuws kort en bondig

Het overlijdensbericht kan nu, zonder nadere omhaal, worden meegedeeld. Daarbij is het van het grootste belang om kort en kernachtig te vertellen wat er is gebeurd en met welk gevolg. In deze fase is het van belang om details, nadere toelichting en eventuele uitleg (of: excuses) achterwege te laten. Daarvoor is later in het gesprek waarschijnlijk nog alle gelegenheid.

Een belangrijk aandachtspunt in deze fase is verder: u vertelt het nieuws. Laat vooral de ander niet raden wat u komt vertellen. In vaktermen wordt dat aangeduid met 'de ander een strop om de eigen hals laten leggen' en dat is in de gegeven omstandigheden wel erg cru. Het is ook niet nodig: u bent gekomen om slecht nieuws te brengen, u heeft er de aandacht voor gevraagd door uw korte inleiding, dan wordt dus nu van u verwacht dat u het slechte nieuws meedeelt.

Belangrijk: vertel aan verschillende mensen consequent hetzelfde bericht.

Ga in op de eerste emoties

Waarschijnlijk zal het overlijdensbericht leiden tot directe, heftige of minder heftige emoties: schrik, verbijstering, ongeloof, verzet, misschien ook al verdriet of woede. In feite zijn allerlei emoties denkbaar na een dergelijk bericht. Het is van groot belang daarvoor open te staan en daar actief, invoelend naar te luisteren.

Dat kan door in te gaan op verbale en non-verbale signalen die wijzen op dergelijke emoties:

- *"U bent volkomen verbijsterd door dit bericht ..."*
- *"Ik merk dat het bericht u helemaal overvalt ..."*

Sta stil bij dergelijke emoties, geef de ander de tijd en de gelegenheid om uiting te geven aan de eerste emoties. Daarna kunt u aangeven dat u dergelijke emoties herkent, dat u misschien even verbijsterd was toen u het nieuws hoorde en even geschrokken als degene aan wie u het nu vertelt. Maar geef eerst de ander de gelegenheid om zijn / haar eigen emoties te uiten!

Geef zo nodig verdere toelichting

Slecht nieuws roept vrijwel altijd veel vragen op, zeker als het slechte nieuws een overlijdensbericht betreft van je kind of je beste vriend(in).

- *"Wat is er precies gebeurd?"*
- *"Hoe kon dat gebeuren?"*
- *"Hoe lang heeft het geduurd?"*
- *"Waar is het gebeurd?"*
- *"Waarom ...?"*

Het is van belang om zo open mogelijk de informatie te geven waarover u beschikt. Zeker in gesprekken met ouders van een overleden leerling, hoe moeilijk en pijnlijk het voor de ouders ook is: zij hebben er recht op om te weten wat er precies is gebeurd. Het zal soms zelfs nodig zijn om hen te helpen hun eigen vragen te stellen.

Als de informatie waar u over beschikt wordt achtergehouden, kan dat misschien in deze fase het leed lijken te verzachten. Later zal echter blijken dat het voor de ouders (en anderen) nog pijnlijker is, als zij niet alles te horen hebben gekregen, als zij niet die informatie hebben gekregen waar zij in feite wel recht op hadden.

Vertel ook hier aan verschillende mensen consequent hetzelfde bericht.

Ga na welke hulp eventueel geboden moet worden

Een overlijdensbericht roept bij direct betrokkenen niet alleen heftige emoties op (ook al zijn die niet altijd direct zichtbaar of hoorbaar), maar ook een aantal praktische vragen en problemen:

- *"Wat moet er nu gebeuren?"*
- *"Hoe vertel ik het aan?"*
- *"Hoe kom ik hier ooit overheen?"*

Het is van belang om, als bringer van het slechte nieuws, ook stil te staan bij de gevolgen die het nieuws heeft voor de direct betrokkenen. Ook al bent u geen hulpverlener, u zult in deze fase van het gesprek oog en oor moeten hebben voor de gevolgen van het slechte nieuws en voor de problemen die er door veroorzaakt worden.

Vertel duidelijk welke ondersteuning en/of praktische hulp u of de school kan bieden en welke 'hulpbronnen' er nog meer zijn in te schakelen. Met wie kunnen de ouders/leerlingen contact opnemen als zij na dit gesprek met u behoefte hebben aan een vervolgesprek? Het is van belang de mogelijkheden in dit opzicht te noemen voordat u het gesprek beëindigt. De sociaalverpleegkundige of jeugdarts van de GGD kunnen u hierbij van advies dienen. Meer hulpverlenende instanties zijn te vinden in hoofdstuk 6.

3.3 Het informeren van leerlingen

In het vorige hoofdstuk stond het brengen van slecht nieuws centraal. In dit hoofdstuk zal hierop opnieuw worden ingegaan, maar dan specifiek gericht op het brengen van slecht nieuws aan leerlingen.

Afhankelijk van de situatie zal de leerkracht het nieuws aan de groep/klas vertellen. Mogelijk kan een collega hierbij aanwezig zijn om de nodige steun te kunnen bieden. Voor de lagere groepen kan het handig zijn een aantal ouders erbij te vragen voor ondersteuning aan de kinderen.

Het vertellen van het slechte nieuws

Natuurlijk moeten leerlingen niet overvallen worden met nieuws waar ze totaal niet op rekenen, maar het heeft ook geen zin om met een lange inleiding de ernst van de situatie te verdoezelen.

Begin met een inleidende zin om de leerlingen gericht te laten luisteren, bijvoorbeeld:

- *"Ik heb een verdrietige boodschap voor jullie."*
- *"Ik moet jullie iets heel ergs vertellen."*

Dan volgt het korte bericht van het overlijden en een beknopte schets van de omstandigheden waaronder de leerling of leerkracht is overleden. Het is niet nodig een lang verhaal te vertellen, want de leerlingen zijn door de schok de informatie meteen weer kwijt. Het gaat erom dat de boodschap overkomt en dat de leerlingen de kans krijgen deze tot zich door te laten dringen. Als ze behoefte hebben aan nadere uitleg, vragen ze die wel.

Eerlijk en duidelijk

Bij het vertellen van het slechte nieuws moet rekening worden gehouden met de ontwikkeling van de leerlingen. Het bericht moet verteld worden op een manier die bij hun leeftijd en vermogens past. In hoofdstuk 3.5 vindt u hierover meer informatie.

Leerlingen in het basisonderwijs worstelen op twee niveaus met de dood: ze proberen te begrijpen wat 'dood' betekent en moeten leren omgaan met de gevoelens die het verlies oproept.

Door eerlijk en duidelijk te zijn, helpt u hen daarbij. Ook al overzien kinderen nog niet alles, het is altijd beter de waarheid te vertellen dan ze iets op de mouw te spelden. Daarnaast is bekend dat als kinderen geen antwoorden op hun vragen krijgen, ze hun eigen fantasie de vrije loop laten en de hele situatie door hen gruwelijker of angstaanjagender ingevuld kan worden dan werkelijk het geval is.

Zorg ervoor dat een dergelijk bericht geen zakelijke mededeling wordt. Als u op een integere manier het slechte nieuws vertelt en in staat bent uw eigen gevoelens te tonen, stimuleert dat leerlingen om zich te uiten.

Concrete uitleg

Het is van belang (vooral bij heel jonge kinderen) om zo concreet mogelijk uit te leggen wat 'dood' precies inhoudt. Vertel dat iemand die dood is niets meer voelt en dus geen pijn heeft, het niet koud heeft en zich niet ziek voelt. Het is belangrijk zorgvuldig te zijn in de manier waarop u uitleg geeft. Biedt kinderen geen uitleg die afwijkt van wat uzelf gelooft.

Vergelijkingen en beelden kunnen veel verwarring geven. Kinderen nemen dingen soms heel letterlijk. Leg de dood dus **niet** als volgt uit:

- Dood zijn is slapen, maar dan voor altijd: kinderen kunnen dan bang worden als ze zelf moeten slapen. Slaap en dood moeten duidelijk onderscheiden worden.
- Doodgaan is op een verre reis gaan en nooit meer terugkomen: ook dit beeld is voor kinderen verwarrend. Ze voelen zich in de steek gelaten; waarom mochten zij niet mee en de groepsge-

noot of leerkracht kwam toch altijd terug als hij / zij op reis ging.

- Iemand gaat dood omdat hij zo ziek is: met name kleine kinderen kunnen geen onderscheid maken tussen ernstige en minder ernstige ziekten. Zonder verdere uitleg kunnen ze later bang worden bij een onschuldig griepje. Hoewel oudere kinderen dit onderscheid wel kunnen maken, kunnen ook zij angstig worden als ze zich niet lekker voelen en zich van alles in hun hoofd halen. Een nadere uitleg is daarom van belang. Een beetje ziek zijn betekent niet dat je dood zult gaan, maar soms is een lichaam zo stuk dat het niet meer gemaakt kan worden.
- Stel de dood niet op één lijn met een beloning voor 'lief zijn'. *"God heeft oma tot zich geroepen omdat zij zo'n goed mens was"*. Kinderen kunnen dan denken dat zij ook met de dood beloond worden als ze te lief zijn.
- Stel de dood ook niet voor als een straf.
- Maak de dood niet aantrekkelijk! Het gevaar is dat leerlingen de dood gaan verheerlijken, wat vaak voorafgaat aan zelfdoding.

"Ik weet het niet"

U hoeft niet op alle vragen een antwoord te hebben. Ook volwassenen weten niet alles en hebben moeite met sommige dingen om te gaan. Leerlingen mogen dit best merken. Het is volkomen aanvaardbaar dat een leerkracht zegt: *"Ik weet het niet, maar ik denk ..."*. Een dergelijk antwoord is niet alleen eerlijk, maar schept ook ruimte voor een gesprek.

Stilte

Kinderen moeten na de onheilstijding van de eerste schrik bekomen. Iedere leerling verwerkt de schok op zijn of haar eigen manier. De meeste kinderen zijn met stomheid geslagen als ze horen dat een groepsgeenoot of leerkracht overleden is.

In de bovenbouw van het basisonderwijs daalt vaak de zwijgzaamheid over de groep neer. Onbewust verwachten de leerlingen van u als volwassene dat u het zwijgen doorbreekt door vragen te stellen en antwoorden te geven. Omdat er zoveel vragen zonder antwoord zijn, is dit een moeilijke opgave. De stilte roept een gevoel van verstikking op. Het gevaar van doorpraten bestaat om dit gevoel te bezweren. Het mag echter gerust een tijdje stil zijn in de groep. Wordt de stilte pijnlijk en is deze niet meer functioneel, dan kunt u de stilte doorbreken door bijvoorbeeld te zeggen: *"Jullie zijn er stil van. Het is een enorme schok, ook voor mij. Misschien kun je even met je buurman of buurvrouw praten over wat dit bericht betekent"*.

De draad kan ook opgepakt worden door een mooi gedicht voor te lezen, suggesties zijn te vinden in hoofdstuk 5.

Verdere informatie

Wanneer de eerste emoties wat luwen en leerlingen vragen hoe het verder moet, kunt u overstappen naar de volgende informatie:

- hoe verloopt het contact met de familie;
- hoe worden afspraken gemaakt over rouwbezoek en uitvaart;
- wat kan de school doen;
- hoe worden de komende dagen ingevuld?

Vertel ook bij wie de leerlingen terecht kunnen voor een persoonlijk gesprek. Zo nodig kan de school een rooster maken voor de bereikbaarheid in de avonduren, weekenden en vakantie.

Het is niet nodig om elke leerling individueel te troosten; kinderen zijn heel goed in staat elkaar te troosten. Huilen is een gezonde manier om uiting te geven aan verdriet, het is een eerste stap in het verwerken van het verlies.

3.4 Het afscheid, de uitvaart

Het is belangrijk dat leerlingen afscheid kunnen nemen van de overleden leerling of leerkracht. Dat kan tijdens een bezoek aan de ouders / familie van de overledene, tijdens een begrafenis / crematie of tijdens een afscheidsdienst op school. Leerlingen moeten hierop goed worden voorbereid, ze moeten weten wat ze kunnen verwachten bij het afscheid. Het is daarbij belangrijk om een sfeer te creëren waarin leerlingen het gevoel hebben dat ze al hun vragen mogen en kunnen stellen. In dit hoofdstuk komen deze en andere aspecten aan de orde die van belang zijn bij het afscheid.

Het condoleancebezoek

In het verwerkingsproces speelt de wijze van afscheid nemen van de overledene een belangrijke rol. Het condoleancebezoek kan een mogelijkheid bieden om op een duidelijke wijze afscheid te nemen. Een condoleancebezoek dient zorgvuldig te worden voorbereid. Met de ouders / familie en eventueel met het rouwcentrum moeten voor het bezoek duidelijke afspraken worden gemaakt.

Allereerst moet duidelijk worden of de ouders / familie een bezoek van leerlingen prettig vinden. Sommige nabestaanden willen liever zoveel mogelijk met rust worden gelaten. De meesten stellen bezoek van leerlingen echter erg op prijs.

De bezoekers moeten van tevoren duidelijk weten wat hen te wachten staat: is de overledene zichtbaar of is de kist gesloten, wat is er in de ruimte waar de overledene ligt te zien en te verwachten, hoe moet men zich in die situatie gedragen, wie zijn er aanwezig, hoe moet men reageren op eventuele andere aanwezigen. Er moet voldoende ruimte zijn om met elkaar even in de buurt van de overledene te blijven staan. Het moet ook mogelijk zijn voldoende afstand te nemen of te houden van de overledene en er moet ruimte en gelegenheid zijn snel weg te gaan. Wellicht is het aan te bevelen dat jongere leerlingen altijd vergezeld worden door één van hun ouders.

Zeker de wat oudere kinderen zitten vaak vol met vragen: wat moeten we zeggen, moet je een hand geven, moet je iets meenemen, waar praat je over, wat doe je als ze gaan huilen, hoe lang moet je blijven? Het is belangrijk om aan dergelijke vragen uitgebreid aandacht te schenken.

Voor een condoleancebezoek kan men een draaiboek opstellen, bijvoorbeeld:

- verzamelen in school;
- gezamenlijk naar het rouwcentrum reizen;
- gezamenlijk terugreizen naar de school;
- gezamenlijk nabespreken.

Van tevoren kan men bijvoorbeeld afspreken dat iedereen voor zichzelf moet beslissen of hij/zij naar de kist loopt, in de kist kijkt of op een afstand blijft staan.

Bij terugkomst in school moet er een situatie zijn, waarin de leerlingen kunnen worden opgevangen. Men kan eventueel gezamenlijk wat drinken en de ervaringen uitwisselen. In deze nabespreking kan opnieuw over de gevoelens, ervaringen en gedachten met elkaar worden gesproken.

Bij het condoleancebezoek, maar ook daarna, kunnen zeer heftige emoties loskomen. Huilbuien, hyperventilatie en flauwvallen zijn geen uitzonderingen. Door de omstandigheden en de massaliteit kan de opvang soms moeilijk zijn. Het is dan ook raadzaam voldoende volwassenen als begeleiding mee te nemen en de opvangtaken van tevoren te verdelen en voor te bespreken. Betrek op het moment zelf ook altijd de andere leerlingen bij de opvang van klasgenoten. De volwassenen hebben voornamelijk een structurerende taak.

Afscheid nemen van de overledene

Wanneer de mogelijkheid er is, is het goed dat leerlingen afscheid nemen van de overleden leerling of leerkracht. Vraag van tevoren aan de ouders / familie of aan de uitvaartleider of de leerling of leerkracht toonbaar is. Controleer dit zo mogelijk ook persoonlijk.

Na een zwaar ongeval is het niet altijd mogelijk de overledene te zien, de kist is dan gesloten. In zo'n geval wordt soms een foto van de overledene op de kist geplaatst.

Net als bij een condoleancebezoek, moet ook dit bezoek goed met de leerlingen doorgesproken worden:

- wat staat hen te wachten;
- hoe ziet de overledene eruit;
- hoe voelt de overleden leerling of leerkracht aan?

Vertel de leerlingen dat de overledene wit ziet, koud aanvoelt en niet meer kan bewegen. Leg ook uit dat leerlingen zelf mogen weten of ze naar de kist toelopen, erin kijken, de kist of de overledene aanraken of juist afstand houden.

Het is van belang dat voldoende leerkrachten of ouders meegaan ter begeleiding. Zorg er voor dat deze begeleiders rustig blijven; dat is voor leerlingen geruststellend en voorkomt dat de emoties hoog oplopen.

Deelname aan de uitvaart

In overleg met de ouders/familie kunnen leerlingen een aandeel hebben in de uitvaart. U kunt samen met de leerlingen:

- teksten zoeken of maken en deze tijdens de uitvaart voordragen;
- gedichtjes zoeken of maken en deze voordragen;
- liedjes en muziek uitzoeken, oefenen en tijdens de uitvaart zingen of spelen.

Leerlingen moeten weten wat ze tijdens de uitvaart kunnen verwachten: wat is de gang van zaken, staat de kist er al of wordt hij binnen gedragen, wat gebeurt er met de kist als de dienst is afgelopen, geef je de nabestaanden na afloop een hand?

In de volgende paragrafen vindt u informatie om leerlingen op een begrafenis of crematie voor te bereiden.

Voorbereiding op een begrafenis

Bij een begrafenis vindt een afscheidsdienst meestal in de kerk of een aula plaats. Na de dienst gaat iedereen naar de begraafplaats. Daar staat de kist soms onder een soort afdakje, maar het gebeurt ook dat de kist meteen bij het graf wordt gezet.

Vervolgens neemt iedereen afscheid van de overledene, bijvoorbeeld door een laatste woord te spreken, bloemen op de kist te leggen of nog even langs de kist te lopen. Daarna of als iedereen is weggegaan, laat men de kist in het graf zakken. De kuil wordt vervolgens opgevuld met aarde. Meestal wordt er nog een heuveltje van aarde gemaakt waarop de bloemen komen te liggen. Zo blijft het graf liggen tot de grafsteen klaar is en erop geplaatst wordt.

Achtergrondinformatie: wat gebeurt er nu met iemand die begraven is?

Het lichaam heeft zich in de tijd door celdeling zelf gevormd en ruimt zich nu ook zelf weer op. Dat gebeurt door bacteriën die in het lichaam aanwezig zijn. Er komen geen wormen of maden aan te pas. Want wormen zijn geen vleeseters en de overledene wordt zo diep begraven dat maden er vanwege zuurstofgebrek niet kunnen leven. Daarom is wat er gebeurt niet te vergelijken met een rottingsproces in de open lucht.

Dit opruimingsproces duurt tientallen jaren. Uiteindelijk blijven de beenderen over en iets dat je kunt vergelijken met het stof dat je uit een rijpe paddenstoel kunt tikken.

Voorbereiding op een crematie

Bij een crematie gaan de familie, vrienden en kennissen naar een ontvangstruimte in het crematorium waar ze wachten tot de afscheidsdienst begint. De naaste familie gaat meestal naar de familiekamer.

Uiteraard mogen zij ook naar de ontvangstruimte, maar de meeste families vinden het prettiger om even rustig te kunnen zitten.

De familie bepaalt wat er tijdens de afscheidsdienst gebeurt. Ze geeft van tevoren aan welke muziek ze wil horen en zorgt zelf of via een uitvaartverzorger voor de sprekers. Dat kan een dominee zijn, maar ook familie, kinderen of collega's. Soms wordt er ook gezongen. De dienst kan heel persoonlijk ingevuld worden met kaarsen, bloemen, ballonnen of wat je maar wilt. Aan het einde van de dienst lopen de mensen langs de (open) kist om een laatste groet te brengen aan degene die overleden is. Dat kan met een woordje, een tekening, een brief, een bloem, een hand op de kist of door even bij de kist stil te staan.

Na afloop gaan de meeste mensen naar de koffiekamer om even na te praten. Wanneer de familie dat op prijs stelt, is er ook gelegenheid om te condoleren.

Veel leerlingen hebben vragen over het crematieproces vanwege het vuur dat eraan te pas komt. U kunt de leerlingen vertellen dat iemand die dood is niets meer voelt en dus geen pijn meer kan lijden en ook niet voelt dat zijn of haar lichaam verbrand wordt.

Achtergrondinformatie: hoe gaat cremeren in zijn werk?

Als de mensen uit de aula vertrokken zijn, wordt de kist naar de oven gereden. In de ovenruimte worden de handvatten en andere metalen delen van de kist gehaald. De bloemen worden niet mee verbrand, die worden buiten bij de strooivelden gelegd of de familie neemt ze mee.

De overledene krijgt een registratienummer, dit nummer staat overal op. Een steentje van klei met het nummer wordt voor op de kist gelegd en gaat mee de oven in om voortaan bij de as te blijven.

De crematie vindt vrijwel altijd meteen plaats als iedereen nog in de koffiekamer is. De oven wordt verhit tot zo'n 800 graden waarna de kist erin gaat. Door de grote hitte gaat de kist vanzelf branden.

Na ongeveer één tot anderhalf uur is de crematie voorbij en komen de grove asresten van kist en overledene uit de oven. De inhoud van de aslade wordt gescheiden ingezameld. Met een magneet worden de spijkers en schroeven van de kist uit de as gehaald. Als er nog metalen van sieraden, monturen van brillen en dergelijke inzitten, worden die er ook uitgehaald. De opbrengst van edel-metalen wordt aan een goed doel geschonken. Wat er dan is overgebleven wordt in een speciale machine verpulverd en daarna in een asbus / urn gedaan. Het steentje wordt er weer bijgedaan en de bus wordt afgesloten met een deksel waarop het nummer en de naam van de overledene staan. De urn blijft in ieder geval een maand in het crematorium, dat is wettelijk verplicht.

Binnen een jaar moet de familie beslissen wat er met de as gaat gebeuren. Daarvoor zijn diverse mogelijkheden. De familie kan kiezen voor verstrooien op een strooiveld, met een schip of vliegtuig boven zee of een dierbaar plekje. De familie kan ook besluiten de as langdurig te bewaren door het bij te zetten in een urnen muur, een urnen graf of te begraven op een begraafplaats. De urn mag ook mee naar huis worden genomen om er binnen of buiten een plaatsje voor te vinden.

Herdenkingdienst op school

Om zoveel mogelijk leerlingen in de gelegenheid te stellen afscheid te nemen of omdat het niet mogelijk is dat leerlingen bij de uitvaart aanwezig zijn, wordt soms een herdenkingsdienst op school gehouden. Ook tijdens deze dienst kunnen leerlingen teksten en gedichten voordragen, liedjes zingen en muziek maken.

Culturele verschillen

Rouwrituelen zijn cultuurgebonden. Bij leerlingen of leerkrachten met een andere culturele achtergrond is het van groot belang dat u zich als school vooraf op de hoogte stelt van wat u kunt verwachten en wat er van uw school verwacht wordt. Bepaalde uitingen van rouw, zoals vrouwen die zich huilend op de kist werpen, zijn voor kinderen vaak vreemd en angstaanjagend.

Afscheid nemen is soms niet mogelijk omdat de ceremonie alleen toegankelijk is voor mannen. Het komt ook voor dat de afscheidsrituelen plaatsvinden in het land van herkomst.

Afhankelijk van de situatie is het dan aan te raden om zelf een plechtigheid op school te organiseren zodat leerlingen de gelegenheid krijgen om afscheid te nemen.

Rituelen tijdens of na de uitvaart

Rituelen zijn belangrijk voor de rouwverwerking. Ze geven vorm aan het afscheid en scheppen ruimte om aan een nieuwe fase te beginnen. Rituelen geven een gevoel van saamhorigheid en eensgezindheid en zorgen zo voor kracht en steun.

Kinderen zijn gewend om met rituelen om te gaan in al hun spelvormen. Rituelen geven hen een gevoel van veiligheid. Ze kunnen een belangrijke rol spelen bij de verwerking van een sterfgeval. Enkele voorbeelden (in overleg met de familie):

- Ieder kind maakt een kaartje met een tekening. Het kaartje wordt aan een bloem gehangen, tijdens de uitvaart lopen de kinderen langs de kist en leggen hun bloem erop.
- Ieder kind loopt tijdens de uitvaart langs het graf en legt een briefje of tekening in het graf.
- Ieder kind schrijft op een ster van gekleurd karton een laatste boodschap voor de overleden leerling of leerkracht, tijdens de uitvaart leggen de kinderen de sterren in het graf.
- Op school wordt een plek ingericht met knuffels en andere eigendommen van de overleden leerling of leerkracht, een foto van hem of haar en waxinelichtjes.
- Ieder kind plant een zonnebloempit in de schooltuin rondom een monumentje voor de overleden leerling of leerkracht.
- De kinderen gaan samen naar het graf en planten een struikje.
- Ieder kind maakt een vlinder, de vlinders krijgen een plek bij het graf.
- De kinderen planten een boom met een naamplaatje van de overleden leerling of leerkracht.
- Ieder kind zet zijn naam op een kiezelsteentje, de steentjes worden vervolgens op het graf gelegd.

3.5 Kinderen en het besef van de dood

In een vorig hoofdstuk is al even aangestipt dat jonge kinderen op een andere manier tegen de dood aankijken dan de wat oudere. Wanneer met de leerlingen over de dood wordt gepraat, is het van belang om hiermee rekening te houden. Daarom wordt in dit hoofdstuk aandacht besteed aan het besef van de dood op verschillende leeftijden.

Kinderen tot drie jaar

Kleine kinderen tot ongeveer drie jaar hebben geen echt besef van de dood. Ze kennen nog geen onderscheid tussen levende en niet-levende dingen. Wel zijn ze bang gescheiden te worden van degenen die hen met liefde en warmte omringen. Ze voelen wat verlies is en lijden daar ook onder. De kleintjes gaan nog op een heel natuurlijke manier met de dood om. Volwassenen schrikken hier soms van omdat zij die natuurlijkheid missen. Van angst voor de dode is nog geen sprake.

Kinderen van drie tot zes jaar

Kinderen van drie tot zes jaar kennen het verschil tussen leven en dood. Ze gebruiken het woord 'dood' in hun gesprekjes en hun spel: "*Jij bent dood, je moet blijven liggen!*" Ze weten echter nog niet precies wat dood zijn betekent. Voor hen is 'dood' iets tijdelijks, een soort slaap waarbij de dode niet meer kan zien of bewegen. Ze beginnen te beseffen dat dood en verdriet met elkaar te maken hebben maar voelen nog geen angst voor de dood.

Kinderen van deze leeftijd denken vaak dat leven en dood elkaar afwisselen. Het lijkt dat zij het de gewoonste zaak van de wereld vinden dat een dierbaar iemand is gestorven. Een vierjarige kan een dag na de begrafenis bijvoorbeeld vragen wanneer de overledene weer terugkomt, om vervolgens diep geschokt te zijn als blijkt dat de betreffende persoon nooit meer terugkomt.

Kinderen in deze leeftijd tonen grote belangstelling voor de lichamelijke en biologische kanten van de dood: *"Kan hij niet meer lopen?"*, *"Kan hij nog wat horen als ik iets zeg?"* Ze blijven vragen stellen, soms tot vervelends toe: *"Wordt hij nu niet vies in de grond?"*, *"Heeft hij nou geen honger in het graf?"*

Kinderen van zes tot negen jaar

Bij kinderen van zes tot negen jaar begint het besef door te dringen dat de dood onomkeerbaar is, onherroepelijk en definitief. Wat het definitieve einde precies inhoudt, begrijpen ze echter nog niet en dat maakt het voor hen erg verwarrend en beangstigend.

Ook beseffen ze aanvankelijk nog niet dat de dood onvermijdelijk is en iedereen overkomt. Zo kan een achtjarige aan haar vader vragen haar te begraven als ze dood is. Ze realiseert zich nog niet dat haar vader (waarschijnlijk zelfs eerder) ook dood gaat.

Het groeiende besef dat ook mensen van wie je houdt dood kunnen gaan, zorgt voor emotionele veranderingen die soms gepaard gaan met angst: *"Kom je nog terug?"*.

Op deze leeftijd krijgen kinderen belangstelling voor de uiterlijkheden die bij een sterfgeval horen zoals de kist, de begrafenis, de crematie en het kerkhof.

Ze interesseren zich ook voor wat er na de dood gebeurt. Als oorzaak voor doodgaan geven ze vaak externe verklaringen. Als hen gevraagd wordt waarom mensen dood gaan, antwoorden ze: *"omdat ze vergiftigd worden"*, *"wanneer ze een ongeluk krijgen"* of *"als ze uit een vliegtuig vallen"*. Een uitzondering vormen kinderen die in hun omgeving met dood te maken hebben gehad, zij hebben een reëler beeld van het gebeuren.

De vragen die kinderen in deze leeftijd vaak stellen komen op volwassenen soms erg nuchter over: *"Waarom heeft hij een bril op, hij kan toch niets meer zien?"*, *"Wordt zijn bril ook verbrand?"*.

Kinderen van deze leeftijd zijn kwetsbaar omdat ze weliswaar de betekenis van de dood kunnen begrijpen, maar nog niet in staat zijn met alle implicaties om te gaan.

Kinderen van negen tot twaalf jaar

Leerlingen uit de bovenbouw weten dat dieren, mensen en planten leven en dat alles wat leeft eenmaal dood gaat. Op de vraag waarom mensen dood gaan noemen ze voornamelijk fysieke oorzaken: *"ze krijgen kanker"*, *"omdat ze oud zijn"* of *"omdat ze een hartaanval krijgen"*. Een enkel wijsneusje zal ook niet-concrete oorzaken noemen zoals: *"iedereen moet sterven"*, *"God roept je bij zich"* of *"de wereld wordt anders te klein"*.

Kinderen van deze leeftijd zijn minder afhankelijk van volwassenen. Ze willen dan ook niet altijd aandacht vragen voor hun verdriet. Ze proberen er zelf mee klaar te komen, ook om niet kinderachtig te lijken. Maar omdat de gevoelens er toch uit moeten, vertonen ze soms lastig en opstandig gedrag.

Kinderen van twaalf jaar en ouder

De onvermijdelijkheid en universaliteit van de dood dringen door wanneer kinderen de tienerleeftijd hebben bereikt. Hun intellectuele vaardigheden zijn dan zo ver ontwikkeld dat ze de dood zien als het onvermijdelijke einde van het leven.

De persoonlijke en emotionele afstand zijn echter nog groot. Het kan iedereen overkomen, behalve mensen in de eigen omgeving. Maar dat verandert drastisch als ze te maken krijgen met het sterven van een klasgenoot. Juist jongeren worden diep geraakt wanneer de dood in hun nabije omgeving toeslaat.

Ze zijn in een fase waarin ze vraagtekens zetten bij het leven. Ze vragen zich af wat de zin van het leven is: *"Waarom en waarvoor zijn we op aarde?"*. Een confrontatie met de dood maakt dat de vragen en soms ook de verwarring rondom het leven en de dood toenemen.

3.6 Taken in het rouwproces

Er is lange tijd gedacht dat in ieder rouwproces een aantal fasen onderscheiden kunnen worden. Men dacht ook dat iedere fase een duidelijk begin- en eindpunt had en dat er in elke fase vaste reacties

voorkwamen. Sommige auteurs hebben in een rouwproces drie fasen onderscheiden, anderen hebben zelfs vijf of acht fasen onderscheiden. Tegenwoordig wordt er op een andere manier naar rouwprocessen gekeken. In het zogeheten *rouwtaken model* van de Amerikaanse psychiater W. Worden, wordt er vanuit gegaan dat mensen na het verlies van een dierbare vier taken dienen te volbrengen. We zullen deze hieronder beschrijven.

Taak 1: het aanvaarden van het verlies

Het aanvaarden van het verlies betekent: het geloven van het verlies, het onder ogen kunnen zien van het verlies, het verstandelijk weten dat het verlies realiteit is en het gevoelsmatig beseffen dat het verlies heeft plaatsgevonden. Net na het overlijden, en soms nog lange tijd daarna, is dit alles nog heel moeilijk. Mensen geven dit wel aan in woorden als: "*ik kan niet geloven dat hij dood is*", "*ik kan het niet accepteren*", "*het dringt niet tot me door dat hij nooit meer terug zal komen*", of "*het kan niet waar zijn dat hij dood is*". De realiteit van het overlijden dringt vaak pas geleidelijk door. Hoewel nabestaanden *verstandelijk* gezien al snel weten dat de ander overleden is, is het *gevoelsmatig* aanvaarden van het verlies vaak lange tijd heel moeilijk. Het aanvaarden van het verlies wordt steeds minder moeilijk omdat men er steeds weer aan herinnerd wordt dat de ander er niet meer is. Overal waar men komt en bij alles wat men doet waar de overledene voorheen bij aanwezig was, wordt men geconfronteerd met het feit dat de dierbare werkelijk voorgoed weg is. Het omgekeerde van aanvaarding van het verlies is *ontkenning*. Sommige mensen hebben erg veel moeite om onder ogen te zien dat de dierbare werkelijk overleden is en doen liever maar alsof het niet gebeurd is. Dit is niet verwonderlijk: het verdriet is vaak zo intens en de gevolgen van het verlies zijn vaak zo veelomvattend, dat men soms liever doet alsof het overlijden niet heeft plaatsgevonden. Ontkenning kan *totaal* of *gedeeltelijk* zijn. Een voorbeeld van *totale ontkenning* is dat mensen geloven dat de dierbare niet dood is en in dit leven terug zal keren. Een voorbeeld van *gedeeltelijke ontkenning* is dat mensen nog een tijdlang de tafel voor de overledene dekken of tegen hem of haar praten. Hoewel ontkenning een begrijpelijke en normale reactie is, kan langdurige ontkenning soms tot problemen leiden. Het onder ogen zien van het verlies en het verwerken ervan wordt namelijk steeds moeilijker.

Taak 2: het voelen van de pijn die het gevolg is van het verlies

De verwerking van een verlies gaat vaak gepaard met emotionele pijn. Verschillende emotionele reacties kunnen daarbij voorkomen zoals verdriet, angst, boosheid en schuldgevoelens. Vaak is er een afwisseling in de mate waarin gevoelens gevoeld en geuit worden. Het ene moment voelen nabestaanden zich intens verdrietig, boos of somber en is er een hevig verlangen naar de overledene. Op een ander moment is het verdriet meer op de achtergrond aanwezig. Er wordt vaak gezegd dat deze tweede taak betekent dat mensen na het verlies van een dierbare altijd veel pijn *moeten* ervaren en verdriet *moeten* uiten. Maar dat is niet het geval. Het kan voorkomen dat mensen weinig verdriet en pijn ervaren ook al is het iemand van wie ze veel gehouden hebben. Dat kan bijvoorbeeld gebeuren bij mensen die een ouder verliezen die al een hoge leeftijd bereikt had. Bovendien geeft niet iedereen uiting aan verdriet. Het is goed om te beseffen dat het *uiten* van rouwgevoelens iets anders is dan het *ervaren* van deze gevoelens. Soms ervaren nabestaanden wel verdriet, maar uiten zij dit niet, of alleen als zij alleen zijn. Het is eigenlijk net als bij een positieve gebeurtenis: als mensen een blijde gebeurtenis meemaken dan uiten zij hun gevoelens daaromtrent telkens weer anders. Sommigen lachen of roepen het uit van geluk, anderen voelen veel minder blijheid of gaan meer ingetogen met hun blijde gevoelens om. Hoewel ieder mens de emotionele pijn om het verlies op een andere manier voelt en uit, kan het voorkomen dat mensen voor deze tweede taak wegllopen. Dit kan bijvoorbeeld door het onderdrukken van verdriet of andere emoties, of door het wegstoppen van gedachten en herinneringen aan de overleden dierbare. Wanneer dit langdurig gebeurt en nabestaanden hun gevoelens blijven wegstoppen kan het op den duur steeds moeilijker worden om het verlies een plaats te geven.

Taak 3: het aanpassen aan een leven waar de overledene geen deel meer van uitmaakt

Het overlijden van een dierbare leidt vrijwel altijd tot grote of minder grote veranderingen in het leven van nabestaanden. De mate waarin dit het geval is, is onder andere afhankelijk van de rol die de overledene vervulde. Een vrouw van wie de man altijd de beslissingen nam en die zorgde voor allerlei praktische zaken, staat na zijn overlijden voor de taak om zelfstandig beslissingen te nemen en om de praktische zaken zelf te regelen. Een man wiens vrouw altijd het initiatief nam in het contact met anderen, staat na haar overlijden voor de taak om zelfstandig contacten te leggen en te onderhouden. Een moeder die de opvoeding van haar kinderen altijd met haar man deelde, staat na zijn overlijden ineens voor de taak om de kinderen alleen op te voeden. Er verandert soms ook iets in de identiteit van nabestaanden. Een man die zijn vrouw verliest is ineens geen echtgenoot meer, maar weduwnaar. Een moeder die haar enig kind verliest, verliest haar moederrol. Kinderen die hun ouders verliezen kunnen geen kind meer bij hen zijn. Het ene verlies volgt het andere op. Op alle veranderingen die er door en na het overlijden plaatsvinden moeten nabestaanden een antwoord vinden. En dan hebben we het nog niet eens gehad over alle kleinere veranderingen die men dagelijks tegenkomt: de man wiens vrouw overleden is komt elke avond thuis in een leeg huis, ouders die hun kind verloren hebben horen niet langer elke middag de deur en de tas die in de hoek gegooid wordt, de vrouw die haar moeder verliest kan niet langer elke dag even bijpraten. We kunnen nog lang doorgaan met het noemen van voorbeelden van veranderingen waar nabestaanden een antwoord op moeten vinden. Het aanpassen aan het leven waar de overleden dierbare geen deel meer van uitmaakt, vraagt vaak heel veel van nabestaanden. Wat ook bij het aanpassen hoort, is het aanpassen van verwachtingen, ideeën en opvattingen over de toekomst en het leven. Voorheen verliep het leven als het ware langs een ononderbroken lijn van verleden naar toekomst. Door het overlijden wordt deze vanzelfsprekende lijn doorbroken en dienen nabestaanden zich opnieuw te bezinnen op het leven en de betekenis ervan. Het is niet ongebruikelijk dat nabestaanden het gevoel hebben dat alle richting in het leven verloren is gegaan. Soms zoekt men langdurig naar een antwoord op de vraag waarom het overlijden heeft plaatsgevonden. Het aanpassen betekent soms dat men een antwoord op deze vraag weet te vinden. Vaak betekent het echter dat men ermee moet leren leven dat er geen antwoord op te vinden is.

Taak 4: de overledene emotioneel een plek geven en verder leven zonder de overledene

Vroeger werd wel gedacht dat een verlies pas goed verwerkt zou zijn als men de band met de overledene doorgesneden zou hebben. Tegenwoordig denkt men daar anders over. Het gaat er niet om dat de band met de overledene wordt 'doorgesneden' of 'losgelaten'. Het is onmogelijk om iemand die zo dierbaar was en die zo'n belangrijke plaats innam in het leven te 'vergeten' of 'los te laten'. De relatie met de overledene blijft bestaan, maar de aard van de relatie verandert. In een rouwproces dient men als het ware een plek te vinden voor de overledene. Een geschikte plek is een plek die het nabestaanden mogelijk maakt om verder te leven, om zich te richten op de toekomst, om zich te richten op dingen die niet met het verlies en de overledene te maken hebben. Onder het verder leven valt ook het aangaan van nieuwe banden en soms het aangaan van een nieuwe intieme relatie. Dat laatste is iets dat veel nabestaanden moeilijk vinden. Wanneer de partner overleden is voelen mensen zich vaak schuldig tegenover die partner als zij met een ander een relatie aangaat. Het aangaan van een nieuwe (intieme) band hoeft echter niets af te doen aan de band met de overledene. Soms verloopt de verwerking van een verlies heel moeizaam omdat mensen moeite blijven houden met deze vierde taak. Het kan bijvoorbeeld gebeuren dat mensen zich vast blijven houden aan de overledene en de band met hem of haar niet veranderen. Het kan ook gebeuren dat mensen zich niet op de toekomst durven richten omdat zij het moeilijk vinden om met hun leven verder te gaan zonder de aanwezigheid van de dierbare. Voor mensen die op latere leeftijd een partner verliezen is het soms extra moeilijk om deze taak te volbrengen. Eenzaamheid komt veel voor omdat sommige ouderen niet over de mogelijkheden beschikken om zelfstandig dingen te doen of (nieuwe) contacten te maken en te onderhouden.

Tot slot...

Voor alle taken in het rouwproces geldt:

- Nieuw verlies werpt leerlingen terug in het rouwproces.
- Elke leerling heeft zijn eigen tempo in het verwerken van een verlies.
- Een rouwproces verloopt nooit helemaal volgens het boekje. Zeker bij kinderen komt het heel veel voor dat kracht en zwakte elkaar afwisselen. Net als volwassenen de indruk hebben dat het kind alles vrij goed heeft verwerkt, komt er plotseling weer een periode van terugval.
- Bij sommige leerlingen komen de eerste rouwreacties pas na weken of maanden. Ze laten aanvankelijk weinig merken van hun gevoelens, vragen niets, ondergaan alles gelijkmatig en gaan hun eigen gangetje.
- Kinderen kunnen niet de hele tijd bezig zijn met verdriet, zoveel pijn kunnen ze niet verdragen. Het kan zijn dat ze tijdens de pauze krijgertje spelen en een uur later weer intens verdrietig zijn. Dat betekent ook dat praten over verdriet afgewisseld moet worden met andere activiteiten waarin leerlingen hun gevoelens kwijt kunnen of zich kunnen uitleven; in tegenstelling tot volwassenen (die hun emoties zoveel mogelijk proberen te beheersen), uiten kinderen hun emoties soms heel direct. Ze huilen hysterisch, reageren agressief, zijn woedend omdat hun vriendje hen is afgenomen, schoppen tegen de deur en bonken tegen de muur. Het is niet gemakkelijk om hiermee om te gaan. Toch moeten de boosheid, de angst en het verdriet eruit, het is een normale explosie na een verlies. Het is daarom van belang om te zoeken naar uitwegen waarbij de leerling zichzelf of anderen geen schade kan berokkenen. Zo kan een leerling zich uitleven tijdens het voetballen of hardlopen of zich afreageren op een boksbal.
- Vooral pubers stellen hun rouw nog al eens uit. De ontwikkelingstaken van jongeren in de puberteit zijn al zo zwaar, dat rouwen er niet meer bij kan.

3.7 Verschillende culturen en religies

Het is goed om kinderen te informeren over het verloop van een uitvaart en het gebruik van rituelen. Hiervoor is het nodig zelf op de hoogte te zijn van de achtergrond van religieuze of culturele rituelen. Binnen een religie of cultuur kunnen echter grote verschillen zijn. Soms houdt men zich strikt aan de traditionele voorschriften, soms juist niet. Ook als u denkt goed op de hoogte te zijn van de gewoonten is het goed om na te vragen hoe het afscheid precies zal verlopen. Anders komt u voor verrassingen te staan.

Katholieken

Het afscheid is vormgegeven in een mis waarbij wijwater en wierook een belangrijke rol spelen. Er kan een collecte zijn ten behoeve van de kerk of om missen op te dragen aan de overledene. De avond voor de uitvaart houdt men meestal een avondwake. Tijdens de dienst wordt soms een gedachtenisprentje uitgedeeld met de afscheidstekst of een tekst ter overweging. Meestal zijn er veel bloemen aanwezig.

Protestanten

Over het algemeen is de uitvaartdienst bij protestanten veel soberder dan bij katholieken. Traditioneel horen er ook geen bloemen en kaarsen bij, maar dit wordt nu soms wel toegepast. Van oudsher was er geen rouwdienst vanuit de kerk. Sinds de jaren '70 gebeurt dit wel maar dit is niet in alle kerkgemeenten gebruikelijk. In orthodoxe kring is cremeren verboden.

Moslims

Reinheid speelt een grote rol bij de rituele voorschriften. Na het overlijden volgen rituele wassingen die alleen uitgevoerd mogen worden door mensen die alle voorschriften kennen. Mannen worden door mannen, vrouwen door vrouwen verzorgd. Moslims worden vaak in het land van herkomst begraven of

op een islamitische begraafplaats in Nederland. Dit moet binnen 24 uur gebeuren. In Nederland gebeurt het na de wettelijke termijn van 36 uur.

Cremeren is verboden uit respect voor het lichaam en de associatie met de hel. De begrafenis is een mannenaangelegenheid. Vrouwen bezoeken het graf meestal wanneer de mannen vertrokken zijn. Na de begrafenis volgt een rouwperiode van veertig dagen die feestelijk wordt afgesloten.

Hindoestanen

Het overlijdensbericht wordt bij Hindoestanen niet per kaart verzonden, maar telefonisch rondgezegd. Men kiest vrijwel altijd voor een crematie, omdat dat voor het lichaam de snelste manier is om terug te keren tot de bron. De overledene wordt door het vuur gereinigd van alle menselijke onreinheden. De crematie betekent een bevrijding van de ziel. Daarom krijgt ook vreugde een plek naast alle andere emoties. De kist met de overledene is open. De zonen staan aan het hoofdeinde, de oudste zoon is kaalgeschoren. De stoet aanwezigen loopt langs de kist en legt er bloemen of bloemblaadjes in. Enkele mannelijke familieleden gaan mee naar de oven om de verbranding mee te maken. Op de dertiende dag eindigt de rouw met een plechtigheid.

Surinaamse creolen

De meeste creolen in Nederland zijn protestant, maar bij velen speelt het wintigeloof een rol. Bij een sterfgeval voeren de meeste creolen een combinatie van christelijke en wintirituelen uit. In besloten kring worden reinigings- en zuiveringsrituelen uitgevoerd. Er wordt gezongen, gedanst en gebeden. Na drie dagen komt iedereen bijeen voor het rouwbeklag waarbij gedanst, gezongen, gegeten en gebeden wordt.

Bijna altijd kiest men voor begraven. Na de begrafenis is er weer rouwbeklag en na veertig dagen opnieuw. Dan gaat het er feestelijk aan toe omdat de rouwperiode afgesloten wordt.

Joden

Na het overlijden wordt de dode onmiddellijk met een laken afgedekt. Ook de naaste familie mag de overledene niet meer zien. Het aanschouwen van een overledene geldt als een aantasting van de geestelijke integriteit van de mens, omdat de overledene daar zelf geen zeggenschap meer over heeft.

Joodse uitvaarten vinden zo mogelijk binnen 36 uur na het overlijden plaats.

De overledene wordt meestal begraven. Liberale joden staan crematie wel toe. Meestal ontbreken bloemen. Nadat de kist in het graf gezonken is, maken nabestaanden een scheur in hun kleren als teken van rouw. Er volgen zeven dagen van rouw. Men blijft thuis, de mannen scheren zich niet en men wordt verzorgd door anderen die bijvoorbeeld eten komen brengen.

Molukkers

De meeste Molukkers behoren tot het protestantisme. Een beperkt aantal is rooms-katholiek. Daarnaast behoort een minderheid tot de islam. De opvattingen van protestantse en katholieke Molukkers over de dood komen overeen met de gangbare opvattingen van protestanten en rooms-katholieken in Nederland. De Molukkers hebben zich over het algemeen wel georganiseerd in eigen kerkgemeenschappen, met eigen dominees en pastores.

3.8 Zelfdoding

De adolescentie is een leeftijdsfase die niet altijd probleemloos verloopt. Conflicten met ouders, gebrek aan zelfvertrouwen, depressies, drugs, alcoholmisbruik, agressiviteit, het zijn slechts enkele voorbeelden van problemen waar jongeren mee te maken kunnen hebben. Soms escaleren deze problemen tot een onhoudbare situatie voor de jongere en heel soms monden ze uit in suïcide of een poging daartoe.

Suïcide of een poging daartoe komt gelukkig, relatief gezien, weinig voor. Maar als het gebeurt, is het vaak onverwacht en in ieder geval zeer ingrijpend. De ontredde situatie is bij een dergelijke situatie meestal zeer groot. Degenen die achterblijven hebben vaak nog veel vragen en lang last van schuldgevoelens.

Taak van de school

In een situatie waarin een leerling of leerkracht overlijdt door zelfdoding is het wenselijk dat er goed overleg plaatsvindt met de ouders / nabestaanden. Deze en de vertegenwoordiger(s) van de school zullen het met elkaar eens moeten zijn over de informatie die wordt verstrekt en over de wijze waarop de schoolgemeenschap medeleven betuigt.

Als dit overleg niet tot overeenstemming leidt, heeft de school een eigen verantwoordelijkheid tegenover haar leerlingen. In dat geval zal de directie c.q. het sleuteltrio moeten beslissen in hoeverre zij wél en in hoeverre zij niet tegemoetkomen aan wensen van de ouders / nabestaanden. In dat geval zullen zij een eigen keuze moeten maken, vooral in het belang van de leerlingen. Dit belang van de leerlingen kan zijn:

- het bevorderen van adequate rouwverwerking;
- het verminderen van gevoelens van schuld, angst en depressiviteit;
- het voorkomen van nieuwe suïcide(pogingen).

Het kan zijn dat na een suïcidepoging andere jongeren ook suïcide gaan plegen. Dit is het effect van schuldgevoelens of identificatie van de suïcidepoging op leeftijdsgenoten. Zij vragen zich af waarom hen dit drama niet is overkomen, of het hun schuld is, of ze hem op tijd hadden kunnen helpen, etc. Het gaat er om de groep jongeren te helpen hun gevoelens te uiten. Deze gevoelens zijn vaak tweeslachtig (verdriet, wroeging, woede) tegenover de jongere die suïcide heeft gepleegd.

Achtergrondinformatie

Zelfdoding kan veel vragen en gevoelens van schuld oproepen. Ook kunnen leerlingen zelfdoding gaan verheerlijken waardoor mogelijk kans op nieuwe pogingen ontstaan. Daarom wordt hieronder uitgebreid aandacht besteed aan suïcidaal gedrag.

Van Heeringen stelt dat suïcidaal gedrag in ieder geval geen ziekte is maar een gedragsmatige uiting van de wens een verandering, al dan niet de dood, te bewerkstelligen. Meestal is suïcidaal gedrag het gevolg van tegelijkertijd optredende factoren.

Begrippen

Er worden drie categorieën van suïcidaal gedrag onderscheiden:

1. *Suïcide*: gedrag met een dodelijke afloop, dat in volle wetenschap of verwachting van die afloop door betrokkenen werd ondernomen, persoon bedoelde via de gevolgen van deze handelingen door hem gewenste verandering te bewerkstelligen.
2. *Suïcidepoging*: gedrag zonder dodelijke afloop, het gedrag bestaat uit zichzelf verwonden of het innemen van een zodanige hoeveelheid van een bepaalde stof dat de (therapeutische) norm overschreden is, het gedrag wordt opzettelijk en weloverwogen uitgevoerd, persoon bedoelde via de gevolgen van deze handelingen door hem gewenste verandering te bewerkstelligen.
3. *Suïcide-ideatie*: het actief denken aan of overwegen van suïcide of suïcidepoging, als gedrag om ervaren problemen te verminderen of op te lossen.

Vooroordelen

Er bestaan veel mythes die het denken van mensen over zelfmoord en de manier waarop ze ermee omgaan beïnvloeden. Hieronder volgt een lijst met populaire misvattingen:

- mensen die erover praten doen het meestal niet;
- zelfmoord is een ziekte;
- mensen die het echt willen doen, doen het meteen goed;
- mensen die het echt willen kan je toch niet tegenhouden;
- mensen die suïcidepogingen doen, proberen vooral aandacht te trekken;
- zelfmoord gebeurt impulsief.

Suïcidepogingen worden wel eens ingedeeld in 2 categorieën: 'de serieuze pogingen' en de 'flut-pogingen'. De eerste categorie bevat pogingen met invoelbare of aanvaardbare aanleidingen en veelal ernstig lichamelijk letsel. De tweede categorie omvat pogingen met oninvoelbare of 'rare' aanleidingen met weinig lichamelijk letsel. De 'flut-pogingen' waarbij al snel wordt gesproken van manipulatie of aandachtstrekkerij, ontlokken negatieve houdingen en bestraffende opmerkingen. De zogenaamde serieuze pogingen krijgen meer aandacht en hulpverlening. Tekenend is dat mensen die herhaaldelijk zelfmoordpogingen doen vaker tot de 'flut-categorie' worden gerekend terwijl ze zeker niet minder risico lopen om te overlijden door zelfmoord dan personen die een 'serieuze' eerste poging hebben ondernomen. Bovendien kan men uit de ernst van het letsel niet afleiden in hoeverre iemand echt dood wilde zijn.

Hoe vaak komt het voor?

In Nederland sterven jaarlijks ongeveer 52 jongeren tussen de 10 en 20 jaar door zelfdoding ([CBS](#), cijfers 2010-2014).

Jongens plegen vaker suïcide (j:m = 2:1) ([CBS](#), cijfers 2010-2014). Vrouwen rapporteren vaker een suïcide poging te hebben ondernomen dan mannen: 2,7% tegenover 1,7% ($p=0,04$). Dit verschil verdwijnt echter na controle voor verschillen in opleidingsniveau tussen mannen en vrouwen. De percentages naar opleidingsniveau laten ook hier een duidelijk beeld zien: mensen met een lagere opleiding hebben vaker ooit in hun leven een suïcide poging ondernomen dan mensen met een hogere opleiding ($p=0,04$). Bij 34,9% van de mensen die ooit in hun leven een suïcide poging hebben gedaan, betrof de (eerste) poging een hulpkreet en was het niet de bedoeling om dood te gaan ([NEMESIS-2](#), Trimbos, 2011).

Uit onderzoek (Van de Looij-Jansen & Goldschemding, 2003; De Wilde, 2005) blijkt dat allochtone meisjes en vrouwen van wie de ouders afkomstig zijn uit Turkije, Marokko en Suriname, vaker een poging tot zelfdoding doen dan van oorsprong Nederlandse meisjes en vrouwen. De hoogste incidentie is onder Turkse meisjes en vrouwen te vinden, bijna drie keer zo veel in vergelijking met autochtone leeftijdsgenoten (Burger e.a. 2005). Daarmee komen de Hindostaanse meisjes en vrouwen die in 1998 nog de hoogste incidentie kenden, op de tweede plaats met twee keer zoveel suïcide pogingen, gevolgd door de Marokkaanse groep.

Het suïcidaal proces

Een suïcide of suïcidepoging komt niet uit de lucht vallen hoewel dit voor de omgeving regelmatig wel het geval lijkt. Er gaat vaak een langdurig proces dat zich in de jongere afspeelt aan vooraf. Dit proces verloopt gedeeltelijk bewust en gedeeltelijk onbewust. Bovendien is slechts een gedeelte hiervan zichtbaar voor de omgeving. Het proces veronderstelt een toenemende suïcidaliteit: toenemende graad van suïcidale intentie, planning van pogingen en toenemende slagingskansen van de gebruikte methode.

Het proces begint met gedachten aan zelfdoding. Deze zijn in het begin vaag zoals "*ik zou willen dat ik er niet meer was*" of "*het zou voor iedereen beter zijn als ik er niet meer was*". Deze gedachten kunnen concreter en dwingender worden en leiden tot een concreet suïcidaal plan: hoe zal ik het doen, wanneer en met welk middel? Eventueel worden maatregelen getroffen om dit plan uit te voeren: medicatie verzamelen, touw zoeken, kijken bij de spoorweg ... Soms wordt het afscheid voorbereid door dingen weg te geven, afscheidsbrief of testament te schrijven. Wanneer deze voorbereidingen worden uitgevoerd, stijgt de kans op een poging aanzienlijk. Een kleine ruzie, tegenslag eventueel in combinatie met alcohol en drugs brengen de uitvoer van het plan dichterbij. Er kan een zelfmoordpoging volgen, al dan niet met dodelijke afloop.

Na een poging kan de persoon een gevoel van opluchting ervaren maar de kans dat het suïcidaal proces weer opduikt is reëel. Bij sommige personen loopt dit proces over jaren en zijn er verschillende pogingen. Anderen doorlopen dit proces in een paar uren en zijn meer impulsief in hun gedrag. Niet elk suïcidaal proces eindigt in zelfmoord.

In de beginfase van het proces is men vaak angstig, prikkelbaar en agressief als reactie op oncontroleerbare stress. De factoren die de stress veroorzaken kunnen zowel vanuit de omgeving

komen als van binnen de persoon zelf en geven de jongere het gevoel 'in de val te zitten'. De persoon wil ontsnappen aan deze situatie die hij als ondraaglijk ervaart, maar slaagt hier niet in. Verder in het proces neemt de hulpeloosheid en hopeloosheid toe en heeft men het gevoel uitgevochten te zijn. Iemand die suïcidaal gedrag stelt is meestal ambivalent: enerzijds wil men (misschien) dood zijn, anderzijds wil men een ander leven. Men wil dat de situatie verandert, dat de gevoelens die ermee gepaard gaan ophouden en dat het lijden stopt.

3.9 Omgaan met de pers

In bijzondere gevallen, wanneer het overlijden van een leerling of leerkracht nieuwswaarde heeft, kan de media interesse tonen. Journalisten en cameraploegen kunnen dan op de stoep staan. Ook als er in de media aandacht is besteed aan een ongeval, kan de pers trachten een beeld te krijgen van de wijze waarop een school omgaat met rouwverwerking.

Vooraf in situaties waarin een school zeer geschokt is door het plotselinge sterfgeval, is het niet altijd eenvoudig om de pers te woord te staan. Daarom worden in dit hoofdstuk kort enige aandachtspunten over het omgaan met de pers besproken.

Benoem een perswoordvoerder

De woordvoerder moet een zeker gezag hebben. Het kan iemand zijn van het sleuteltrio, bijvoorbeeld de schoolleider. Maar ook een bestuurslid, de wethouder of de voorlichter van de gemeente (in geval van een openbare school) zou als woordvoerder kunnen fungeren.

Laat niemand anders dan de woordvoerder de pers te woord staan. Wijs ook leerlingen hierop. Het benaderen van leerlingen behoort tot de werkwijze van journalisten.

Laat geen journalisten toe op het schoolterrein maar wees behulpzaam

Journalisten mogen alleen op school zijn als ze daartoe zijn uitgenodigd door de perswoordvoerder. Onaangekondigd binnendringende reporters die zonder toestemming leerkrachten, leerlingen of ouders vragen stellen, kunt u de toegang weigeren. Bedenk echter wel dat de media ook hun werk moeten doen, probeer daarom altijd open en duidelijk te zijn. Maak eventueel een afspraak voor een interview op een tijdstip dat het de woordvoerder schikt. Ook kunt u voorstellen dit op een andere plaats dan op de school te doen.

Bescherm leerlingen tegen zichzelf

Leerlingen vinden het vaak moeilijk om de verleiding te weerstaan wanneer de media aandacht aan hen besteden. Ze willen soms in de schijnwerpers staan en geïnterviewd worden. Willen praten over het verdriet, over wat ze hebben meegemaakt, zichzelf belangrijk voelen, strijden om voorrang. Het is belangrijk dit met leerlingen te bespreken.

Inzage vooraf

Bij een toezegging voor een interview is het aan te raden vooraf af te spreken de tekst te kunnen lezen en eventuele wijzigingen te kunnen aanbrengen. Dit geldt ook voor gefilmd materiaal, zoals een documentaire. Bij nieuwsprogramma's is daarvoor meestal geen ruimte.

Overleg met betrokkenen

Als de school besluit mee te werken aan een artikel of een interview, is vooraf overleg met de nabestaanden noodzakelijk. Zorg dat de nabestaanden kopieën krijgen van de artikelen.

(uit: *Als een ramp de school treft: omgaan met calamiteiten in het onderwijs*, 2000, KPC groep)

4 Kringgesprekken en andere werkvormen

4.1 Kringgesprekken

Al verschillende malen is gewezen op het feit dat het zo belangrijk is om te praten met leerlingen. Wat voelen ze, wat houdt hen bezig, wat vragen ze zich af, wat willen ze weten? Het voeren van een kringgesprek leent zich bij uitstek voor het praten over dergelijke vragen. In dit hoofdstuk worden suggesties gegeven voor het voeren van kringgesprekken op verschillende momenten. Daarnaast worden enkele specifieke kringgesprekken beschreven.

Doel van het kringgesprek

Een kringgesprek naar aanleiding van een sterfgeval van een leerling of een personeelslid kan verschillende doelen hebben. Het is van belang om vooraf heel duidelijk te bepalen welk doel u met het kringgesprek nastreeft. Mogelijke doelen zijn:

- een uitlaat bieden voor gedachten en gevoelens ten aanzien van de dood (eventueel de zelfdoding) en de overledene;
- emoties naar aanleiding van het sterfgeval bespreekbaar maken;
- verwerking van emoties;
- achtergronden verduidelijken en mogelijke misvattingen corrigeren;
- problemen signaleren die zijn ontstaan naar aanleiding van het sterfgeval;
- afspraken maken over de begrafenis/crematie of afscheidsdienst op school;
- bespreken van voorzorgsmaatregelen ter voorkoming van ongevallen;
- bespreken van maatregelen ter verbetering van de sfeer in de groep;
- bespreken wie er (eventueel) op 'de lege stoel' gaat zitten.

Kringgesprekken op verschillende momenten

Een sterfgeval roept bij leerlingen in de verschillende fasen van het verwerkingsproces verschillende emoties en vragen op (zie hoofdstuk 3.6). Daarom is het aan te bevelen om niet één kringgesprek te voeren, maar enkele kringgesprekken.

Daartoe lenen zich de volgende momenten.

1. Direct na het bekend worden van het overlijdensbericht

Dit gesprek heeft vooral tot doel leerlingen te helpen om hun eerste (waarschijnlijk verwarde) gevoelens en gedachten ten aanzien van de dood en de overledene te uiten en hun meest directe vragen te kunnen stellen.

Het gesprek concentreert zich op de emoties van de leerlingen.

Thema's in dit eerste kringgesprek kunnen zijn:

- wie heeft eerder een sterfgeval meegemaakt (bijv. van grootouder, huisdier);
- hoe hoorde je daarvan;
- wat riep het bij je op;
- wat deed je met die gevoelens of gedachten;
- wat roept dit bericht bij je op;
- wat kun je doen met de gevoelens en gedachten die dit bericht bij je oproepen?

2. Eén of twee dagen vóór de begrafenis/crematie

Dit gesprek kan meerdere doelen hebben:

- emoties die zijn ontstaan naar aanleiding van het sterfgeval, de dood in het algemeen of de overledene bespreekbaar maken;
- voorbereidingen treffen voor de begrafenis/crematie/afschiedsdienst.

Dit gesprek concentreert zich niet zozeer op de eigen emoties van de leerlingen maar meer op de overledene.

Thema's in dit kringgesprek kunnen zijn:

de overledene: wat weten we van hem/haar;

- hoe willen we ons hem/haar blijven herinneren;
- hoe zouden we afscheid van hem/haar kunnen nemen (zie hoofdstuk 3.4);
- hoe verloopt een begrafenis, crematie of afscheidsdienst, welke rituelen doen zich daarbij voor (zie hoofdstuk 3.7);
- wie heeft wel eens een begrafenis of crematie meegemaakt;
- wat vond je daarbij mooi en goed;
- welke afspraken kunnen wij maken over de begrafenis/crematie/afscheidsdienst van de overledene (bijv. een voordracht, muziek, een brief of advertentietekst)?

3. Direct na de begrafenis/crematie

In dit gesprek is het doel vooral het bespreekbaar maken en helpen verwerken van de emoties rond het afscheid.

Thema's in dit gesprek kunnen zijn:

- wat betekent rouwen;
- wat betekent afscheid nemen;
- is het erg als je op zo'n moment je gevoelens laat zien of juist niet;
- hoe kun je troosten of helpen als iemand verdriet heeft?

4. Enkele dagen na de begrafenis/crematie

Het doel van dit gesprek is vooral het bespreekbaar maken van de gevoelens die sinds de afscheidsdienst leven bij de leerlingen en het maken van afspraken voor de toekomst. Centraal in dit gesprek staan 'de dingen van alledag' en 'vooruitkijken'.

Thema's in dit gesprek kunnen zijn:

- de lege stoel: wie gaat er op de stoel van de overledene zitten, of blijft deze leeg;
- hoe zullen/kunnen we de overledene blijven gedenken;
- welke conclusies kunnen we voor onszelf trekken uit de wijze waarop iemand is overleden;
- hoe lang mogen we 'last hebben' van verdriet, pijn en woede vanwege het sterfgeval;
- waar kun je terecht als je nog eens over deze situatie wilt praten?

5. Enkele weken na de begrafenis/crematie

Het doel van dit gesprek is met name leerlingen duidelijk te maken dat allerlei gevoelens over het sterfgeval ook na verloop van tijd nog kunnen spelen. Centraal staat terugkijken.

Thema's in dit gesprek kunnen zijn:

- een evaluatie van de voorgaande periode, de berichtgeving, de manier waarop erover gesproken is, de bijdrage die de school/groep heeft geleverd bij de uitvaart of crematie;
- de herinneringen aan de overledene: hoe blijft de overledene in de herinnering voortleven, welke aardige dingen blijven we ons herinneren, zijn er ook minder leuke herinneringen;
- mag je minder leuke herinneringen hebben (Ja!) of moet je je daar schuldig over voelen (Nee!)?
- misschien is er gelegenheid om te praten over de plaats, de rol en de zin van de dood.

Door regelmatig kringgesprekken te voeren waarin de leerlingen met hun vragen en emoties voor de dag kunnen komen, worden het praten over de dood en de belevingen daaromheen voor veel leerlingen steeds gemakkelijker. Het helpt hen om - in fasen - het sterfgeval te verwerken.

Gestructureerde gesprekken

Hoewel kringgesprekken de ruimte moeten bieden aan leerlingen om hun emoties en (mogelijk verwarde) gedachten te uiten, is het van groot belang om de gesprekken gestructureerd te laten verlopen. Die structuur biedt leerlingen namelijk de veiligheid die ze - juist bij dit soort moeilijke gesprekken - nodig hebben.

1. Voorbereiding

Ga met de leerlingen in een ruimte zitten die voor hen vertrouwd is: het eigen lokaal, de kantine of het overblijflokaal.

Plaats de stoelen (zo mogelijk) in een U-vorm zonder tafels ervoor. Ga zelf aan het hoofd van de U-vorm zitten en zorg ervoor dat u alle leerlingen kunt aankijken.

2. Inleiding van het gesprek

Vertel wat uw (belangrijkste) bedoeling is met dit gesprek. Vertel dat een sterfgeval/ overlijdensbericht van iemand in de directe omgeving bij de nabestaanden altijd allerlei gevoelens, gedachten en vragen oproept. En dat het heel goed en belangrijk is om daar over te praten, om er niet in je eentje over te blijven piekeren. Als u een thema wilt bespreken, leid dat dan -kort- in. Vertel erbij dat dat thema alleen een 'opstapje' is voor het gesprek, maar dat alles wat de leerlingen willen vragen of inbrengen vóór gaat. Vertel ook dat het niet de bedoeling is dat iemand -wie dan ook- zich gedwongen voelt om iets te vertellen of te zeggen wat hij/zij niet kwijt wil.

Aandachtspunten:

- wees zelf open en eerlijk;
- wees niet bang uw eigen gevoelens te tonen, het zal de leerlingen waarschijnlijk alleen maar helpen om uw voorbeeld te volgen;
- praat daarbij zoveel mogelijk in de ik-vorm (ik-boodschappen).

3. De leerlingen aan het woord

Het kan voor leerlingen heel moeilijk zijn om in een groep hun gevoelens kenbaar te maken of hun gedachten uit te spreken. U kunt hen helpen door bijvoorbeeld te vragen:

- *"Ik ben ontzettend geschrokken van dit bericht. Ik ben er ook heel erg door aan het denken geslagen. Ik vraag me af hoe jullie ertegenaan kijken. Wie zou daar iets over willen zeggen?"*
- *"Het is nu al een paar weken geleden dat ...x... overleden is. Ik merk dat ik nog regelmatig aan hem/haar terugdenk. Is dat bij jullie ook zo? Wie wil daar iets over zeggen?"*

Als de leerlingen met hun emoties, vragen en gedachten voor de dag komen, is het van belang om zoveel mogelijk te luisteren. Geef geen commentaar. Luister alleen en vraag zondig door. Bedank leerlingen die iets verteld of gevraagd hebben of geef ze daarvoor op een andere manier een complimentje.

Als leerlingen elkaar becommentariëren, leg dan uit dat iedereen zijn/haar eigen gevoelens en gedachten heeft en dat het niet nodig is dat anderen er precies zo over denken.

Aandachtspunten:

- luister zoveel mogelijk actief, invoelend ("*je bedoelt ...?*", "*je voelt je ...?*", "*je probeert me duidelijk te maken dat ...?*");
- iedere leerling die iets wil zeggen moet daartoe de kans krijgen. Sommige leerlingen moeten daar extra toe worden uitgenodigd door hen met hun naam aan te spreken: "*Saskia, wat denk jij als je dit hoort? Wil jij daar ook iets over vertellen?*" (Als Saskia er niets over wil vertellen, moet dat uiteraard gerespecteerd worden!).

4. Moeten er afspraken gemaakt worden?

Soms leidt een kringgesprek tot ideeën, voornemens of plannen. Probeer die steeds zo concreet mogelijk samen te vatten en peil de meningen van de klas. Schrijf zo nodig afspraken, plannen of wensen die geuit zijn, op het bord. Peil ook -tot slot- de meningen over het gesprek en ga na of er behoefte is aan meer (vervolg-) gesprekken. Of kondig aan wanneer u van plan bent een vervolgesprek te houden.

Specifieke methodes

Soms is het nodig om met behulp van een specifieke methode de leerlingen te helpen hun gevoelens en gedachten in de groep te bespreken. Bij het eerste gesprek, direct na de bekendmaking van het

overlijden, is het niet wenselijk om specifieke methodes te gebruiken: dat gesprek zal vrijwel onvoorbereid plaatsvinden. Maar bij het tweede en eventueel volgende gesprekken kan een specifieke methode nuttig zijn.

Er zijn verschillende methodes voor dit soort kringgesprekken denkbaar. De eerste drie methodes zijn geschikt voor het basisonderwijs maar kunnen met enkele aanpassingen ook gebruikt worden in het voortgezet onderwijs.

1. Lege hoofdjes

- geschikt voor: Leerlingen in de midden- en bovenbouw van het **basisonderwijs**.
- doel: Kinderen helpen hun gedachten en gevoelens over de dood onder woorden te brengen.
- werkwijze: Tekenen de contouren van een (kinder-)hoofd ter grootte van een A-4. Kopieer dat voor elk leerling. Deel de fotokopieën uit en vraag aan de leerlingen om in het getekende hoofd de woorden te schrijven die, volgens hen, als eerste door het hoofd schieten bij iedereen die er bij betrokken is. Als iedereen klaar is, kan men de 'volgeschreven hoofden' ophangen en aan de leerlingen vragen om ze zelf toe te lichten. Vervolgens kan men vragen of de anderen er ook zo over denken. Daarna kan de vraag gesteld worden wat men het beste kan doen als men zoiets denkt of voelt.

2. Vragendoos

- geschikt voor: Leerlingen vanaf de middenbouw van het **basisonderwijs**.
- doel: Leerlingen helpen met de verwerking van het gemis en verdriet.
- werkvorm: De leerlingen stoppen de vragen die hen bezighouden in een doos. Niemand hoeft zich te schamen omdat hij/zij een rare vraag heeft want er is de bescherming van de anonimiteit. Tijdens een kringgesprek worden alle vragen besproken. U kunt zelf ook vragen aan de leerlingen voorleggen:
- *"wat zou je nog tegen je overleden groepsgeenootje willen zeggen?"*;
 - *"waar denk je het meeste aan als je aan hem/haar denkt?"*;
 - *"wat zul je het meeste missen?"*.
- Vervolgens kunnen de leerlingen voor zichzelf of in groepjes gaan werken. Enkele ideeën:
- ze bedenken wat de overleden leerling of leerkracht voor iemand was en zetten dat in enkele regels op papier;
 - ze bedenken hoe ze zich de overledene willen blijven herinneren en schrijven dat op;
 - ze maken een tekening voor de overledene of voor de ouders/familie;
 - ze maken een collage waarin ze de kenmerken van de overleden leerling of leerkracht en de herinneringen aan hem/haar verwerken;
 - ze schrijven een gedichtje voor de overledene;
 - ze verwoorden hun gevoelens in een afscheidsbrief aan de leerling of leerkracht of in een troostbrief aan de ouders.
- De werkstukken kunnen worden gebundeld in een boek en aan de ouders/familie worden gegeven. Dat boek kan een plaatsje krijgen bij de kist waarin de overledene is opgebaard.

3. Dood eerlijk

- geschikt voor: Leerlingen vanaf de middenbouw van het **basisonderwijs**.
- doel: Leerlingen helpen te praten over hun gedachten en gevoelens.
- werkvorm: Voordat het spel gespeeld kan worden, schrijft u een aantal aanvulzinnen op kaarten. De leerlingen zitten in een kring en pakken om beurten een kaart van de stapel. Ze lezen de zin voor en vullen die vanuit hun eigen beleving aan. Ook de andere leerlingen krijgen de kans de zin aan te vullen.

Voorbeelden van aanvulzinnen:

- *"toen ik hoorde dat ..."*;

- “er is mij nooit verteld dat ..”;
- “ik wou dat ik kon ...”;
- “vaak vraag ik me af ...”;
- “ik zou willen dat ik nooit ...”;
- “ik zou nu nog tegen (naam overledene) willen zeggen ...”.

4. Welke kaartjes passen bij jou?

geschikt voor: Leerlingen van de eerste jaren **voortgezet onderwijs**

doel: Leerlingen helpen zich bewust te worden van de gevoelens die het overlijdensbericht bij hen oproept en de leerlingen duidelijk maken dat er nooit sprake is van één gevoel, maar dat er zich meestal meer, vaak ook tegenstrijdige, gevoelens tegelijk aandienen.

werkwijze: Neem een aantal kaartjes of een velletje papier (maximaal A-5-formaat) en schrijf op elk kaartje met een viltpen één van de volgende emoties. Leg die kaartjes op de grond en vraag leerlingen om de beurt twee kaartjes te pakken, die het meest op hen betrekking hebben of die het meest overeenkomen met hun stemming. Vraag ze om -kort- uit te leggen, waarom ze die twee kaartjes hebben gekozen. Begin zelf. Als een leerling het moeilijk vindt om uit te leggen waarom hij/zij die kaartjes heeft gekozen, leg dan uit dat het soms heel moeilijk is om daar méér over te vertellen. Of, laat blijken dat u het heel begrijpelijk vindt dat een leerling die emotie(s) heeft en waarom u zich dat kunt voorstellen.

kaartjes:	boos	geschrokken	somber
	verdrietig	verbaasd	vreemd
	verward	onverschillig	onwennig
	bang	opgelucht	razend
	verwonderd	teleurgesteld	wanhopig
	moe	verongelijkt	angstig
	schuldig	troosteloos	alleen
	kwaad	niet-schuldig	jaloers
	verbijsterd	gespannen	woedend

variant: U kunt als variant ook een aantal uitspraken op kaartjes zetten die jongeren gedaan zouden kunnen hebben n.a.v. een sterfgeval.

Voorbeelden:

“Waarom nou?”	“Waarom hij/zij en niet ik?”
“Het is de schuld van ons allemaal.”	“Het is ook mijn schuld.”
“Ik kan het nog steeds niet geloven.”	“Het is niet eerlijk.”
“Ik zal hem/haar vreselijk missen.”	“Als het mij was overkomen...”
“Ik heb dit nog nooit meegemaakt.”	“Wie is de volgende?”
“Gisteren leek alles nog zo zeker.”	“Ik weet het allemaal niet meer.”
“Ik zal hem/haar nauwelijks missen.”	“Ik voel me in de steek gelaten.”
“Ik kan aan niets anders meer denken.”	“Ik denk steeds dat hij/zij morgen weer hier is.”

Zie bijlage 4 en 5 voor de kaartjes.

Aandachtspunten bij deze kringgesprekken

- Begin met het scheppen van basisvoorwaarden om ervoor te zorgen dat iedereen zich veilig voelt om zijn emoties te uiten. Bijvoorbeeld door uitleg te geven over emoties (geen enkele reactie is raar, iedereen gaat anders om met gevoelens).
- Het is mogelijk dat leerlingen bij dergelijke gesprekken hun eigen emoties niet de baas kunnen, er geen grip meer op hebben en decompenseren (‘flippen’, ‘uit de bol gaan’). Als dat gebeurt, is het van het grootste belang om direct hulp in te schakelen van bijvoorbeeld de intern begeleider, de jeugdarts van de GGD of de contactpersoon van het Jeugd- en

Gezinsteam/ Sociaal Team Jeugd. Stop het gesprek, blijf bij de leerling die decompenseert en schakel een collega in om de rest van de klas op te vangen.

- Als u de indruk heeft, dat één of enkele leerlingen in de klas zo labiel zijn dat de kans bestaat dat deze bij een kringgesprek decompenseren, overweeg dan wat u het beste kunt doen:
 - een voorgesprek met de labiele leerling(en);
 - een kringgesprek voeren zonder de labiele leerlingen erbij (stigmatisering!);
 - geen kringgesprek voeren (met als nadeel dat de rest van de klas minder goed opgevangen kan worden).
- Accepteer negatieve gevoelens t.o.v. de overledene.
- Wees alert op allerlei ongewone signalen, op wilde verhalen en verheerlijking van de (zelfgekozen) dood.
- Zorg dat u uw indrukken en de signalen die u opvangt in een dergelijk kringgesprek binnen de school kan bespreken/bespreekt met bijvoorbeeld een collega, een leerlingbegeleider, een groep collega's.
- Maak zonodig afspraken met de jeugdverpleegkundige of de jeugdarts van de GGD of met het Jeugd- en Gezinsteam/ Sociaal Team Jeugd voor een consultatief overleg, waarbij u de door u opgevangen signalen en uw indrukken kunt bespreken.

4.2 Andere werkvormen

Naast het voeren van kringgesprekken kunnen ook andere werkvormen worden gebruikt om leerlingen te helpen bij het verwerkingsproces. De keuze zal afhangen van de omstandigheden, de leeftijd van de leerlingen en hun relatie met de overledene. De ene werkvorm is meer geschikt voor het basisonderwijs, de andere meer voor het voortgezet onderwijs. Hieronder worden enkele werkvormen genoemd.

Een lach en een traan

'Een lach en een traan' is een manier om op een creatieve wijze uiting te geven aan gevoelens. De deelnemers werken individueel. Ze krijgen allemaal twee werkbladen: 'Zon' en 'Traan' (zie bijlage 6 en 7). De opdracht is om in de traan de gevoelens van verdriet te verbeelden en in de zon hoe ze weer vreugde zouden kunnen ervaren.

Variaties:

- De traan kan gebruikt worden om in te schrijven van welke gedachten over de overledene je verdrietig wordt (wat mis je) en de goede herinneringen worden in de zon geschreven.
- De werkstukken kunnen verzameld worden en aangeboden aan de nabestaanden van de overledene.

Sommige leerlingen vinden het heel moeilijk om te bedenken wat hen weer vreugde zou geven. Dan mag de zon ook op zichzelf staan, de zon die hen verwarmt en koestert.

Spel

Jonge kinderen, voornamelijk kleuters, verwerken het gebeuren in hun spel. Ze spelen de gebeurtenis rond het overlijden na door auto's te laten botsen en zieke of dode poppen te verzorgen in de poppenhoek.

Tekenen, knutselen

Vaak willen kinderen iets maken voor hun overleden groepsgeenootje of leerkracht. Dat kan een mooie tekening zijn, een plakwerkje of iets toepasselijks dat ze zelf in elkaar knutselen.

De laatste boodschap op een kaartje

De leerlingen kunnen op kaartjes schrijven wat ze nog tegen de overleden leerling of leerkracht willen zeggen. Als leerkracht kunt u dit doen voor de jongste leerlingen. De kaartjes worden aan de ouders gegeven of aan een bloem gehangen en meegenomen naar de uitvaart.

Kaarten maken

Laat de leerlingen een mooie kaart maken en naar iemand sturen die verdriet heeft. Dat kan de familie van de overledene zijn, maar ook iemand anders in de omgeving van de leerlingen.

(Voor)lezen

Het voorlezen of zelf lezen van een verhaal of (prenten)boek levert een belangrijke bijdrage aan het verwerkingsproces (voor titels zie hoofdstuk 5). Kinderen voelen zich gesteund door de gevoelens van de hoofdpersoon.

De leerlingen kunnen ook zelf een boek kiezen waarin dood, verdriet of rouw een thema is. Laat ze vertellen over het boek dat ze hebben gelezen. Ze kunnen er ook eerst in tweetallen over praten.

Stel vervolgens de volgende vragen:

- *“vond je het een mooi boek?”*;
- *“werd je er verdrietig van?”*;
- *“wat raakte je?”*;
- *“wie huilt er wel eens bij een verhaal, liedje, boek of film?”*;
- *“hoe vind je het als je geraakt wordt door een verhaal, liedje, boek of film? Wat doe je dan?”*.

Poëzie

Ook het werken met poëzie helpt leerlingen het verdriet te verwerken (voor titels zie hoofdstuk 5). Vraag de leerlingen wat de gedichtjes voor hen betekenen, worden ze erdoor geraakt? Vervolgens kunnen de leerlingen zelf een gedichtje schrijven voor de overledene of diens ouders/ familie.

En verder ...

En verder kan nog gebruik worden gemaakt van de volgende werkvormen:

- het schrijven van een opstel;
- het schrijven van een afscheidsbrief, individueel of gezamenlijk;
- het schrijven van een condoleancebrief, individueel of gezamenlijk;
- het opstellen van een rouwadvertentie namens de groep/school;
- het uiten van emoties in expressievakken (tekenen, schilderen, musiceren);
- het maken van een fotoboek of collage als gezamenlijke herinnering aan de overledene;
- activiteiten ter voorbereiding en invulling van de afscheidsbijeenkomst (teksten en muziek zoeken en oefenen, advertentietekst opstellen).

Aandachtspunten bij deze werkvormen

- Er kunnen ook negatieve gevoelens tegenover de overledene aanwezig zijn, schep hiervoor ruimte.
- Houd rekening met religie/cultuur en religieuze/culturele verschillen.
- Houd rekening met bijgeloof en fantasievoorstellingen bij leerlingen (als gevolg van films en literatuur).
- Kinderen kunnen niet 24 uur achter elkaar rouwen. Het is daarom goed om ook activiteiten te organiseren die niets met het overlijden te maken hebben. Een andere mogelijkheid is om leerlingen keuze-opdrachten te geven, ze kunnen dan zelf bepalen of ze met het overlijden en de overledene bezig willen zijn of liever iets anders doen.

- Sommige kinderen hebben ook al eerder een ernstig verlies geleden. Deze kinderen hebben in de meeste gevallen extra aandacht nodig. U kunt met hen overleggen of ze bij alle werkvormen aanwezig willen zijn. Sommige kinderen willen dat en vervullen een soort leidersrol, anderen willen dat niet.
- Als het gaat om een zelfdoding dan zijn er leerlingen die deze zelfdoding verheerlijken. Wees hierop bedacht.

4.3 Verdrietkoffer

De 'Verdrietkoffer' is een themakoffer rond het onderwerp verdriet en rouwverwerking.

De verdrietkoffer is samengesteld om te gebruiken wanneer er sprake is van een overlijden. Dit kan een leerling betreffen of iemand van het personeel maar ook een overlijden in de thuissituatie van een van de leerlingen. De koffer is dus niet samengesteld als themakoffer om doodgaan, begraven en cremieren te behandelen als onderwerp.

De koffers bevatten concrete achtergrondinformatie, handvatten en tal van (les)suggesties om:

- met leerlingen te praten over de dood in algemene zin en de overleden groepsgenoot of leerkracht;
- leerlingen voor te bereiden op het afscheid;
- leerlingen te begeleiden bij de verwerking van het verdriet.

Er zijn Verdrietkoffers voor de onder- en bovenbouw van het basisonderwijs en voor het voortgezet onderwijs.

De verdrietkoffer basisonderwijs bestaat uit:

- boeken met achtergrondinformatie voor de leerkracht
- boeken voor leerlingen: prentenboeken voor de allerjongsten en jeugdliteratuur voor de bovenbouw
- brochures met achtergrondinformatie
- muzieksuggesties
- handpop schildpad
- fotospel om te werken met kinderen en gevoelens
- mandala

De verdrietkoffer voortgezet onderwijs bestaat uit:

- boeken met achtergrondinformatie voor docenten
- boeken voor leerlingen, zowel jeugdromans als informatieve boeken
- brochures met achtergrondinformatie
- werkboeken (ter inzage)
- suggesties voor muziek en literatuur
- tips voor omgaan met rouwende kinderen
- diverse (spel)materialen

Uitleen

De Verdrietkoffers zijn te leen bij het informatie- en documentatiecentrum van de GGD. Hieraan zijn geen kosten verbonden. De school kan de verdrietkoffer zolang lenen als gewenst, tenzij een andere school de koffer nodig heeft. Stuur een mail naar infodocu@ggdhm.nl.

5 Literatuur

In dit hoofdstuk wordt een opsomming gegeven van een groot aantal boeken over het thema dood/zelfdoding. De literatuurlijst is ingedeeld in 7 categorieën:

- Boeken voor leerkrachten als hulpverlener
- Boeken algemeen, filosofie, kennis
- Poëzie
- Boeken over zelfdoding
- Boeken voor ouders en nabestaande volwassenen
- Boeken voor leerlingen om te kijken, voor te lezen en zelf te lezen
- Boeken voor broertjes, zusjes en andere jeugdige nabestaanden

Boeken voor leerkrachten als hulpverlener

Fiddelaers-Jaspers, Riet (eindred.)

Als een ramp de school treft: omgaan met calamiteiten in het onderwijs

Scholen krijgen in toenemende mate te maken met schokkende gebeurtenissen die het schoolleven voor enige of soms lange(re) tijd ontwrichten. Deze publicatie geeft handreikingen hoe te handelen bij een ramp of calamiteit. Er worden suggesties gegeven voor het opstellen van een draaiboek en hoe om te gaan met situaties van machteloosheid en verslagenheid.

KPC Groep, Den Bosch 2012

Fiddelaers-Jaspers, Riet

De meest gestelde vragen over kinderen en de dood

Informatiebrochure voor opvoeders met antwoorden op vragen als: hoe zien kinderen de dood, hoe vertel je dat iemand dood is of dood gaat, hoe betrek je kinderen bij het afscheid, hoe leg je uit wat begraven of cremen is en hoe rouwen kinderen.

In de wolken, Heeze 2003

Fiddelaers-Jaspers, Riet

Doodgaan is geen feest

Voorleesboek met prenten waarin de crematie aan bod komt.

In de wolken, Heeze 2014

Fiddelaers-Jaspers, Riet

Waar ben je nu, zie je me nog?

(Voor)leesboek met teksten voor en door kinderen om hen voor te bereiden op de afscheidsdienst.

In de wolken, Heeze 2012

Fiddelaers-Jaspers, Riet

Wie ben ik zonder jou?

Jong zijn en verder leven na een verlies, boekje voor iedereen die met rouwende jonge mensen te maken heeft.

In de wolken, Heeze 2010

Fiddelaers-Jaspers, Riet

Jong verlies: rouwende kinderen serieus nemen

De auteur benadrukt dat we kinderen en jongeren juist bij de dood moeten betrekken en hun verdriet serieus moeten nemen. Een boek voor ouders en andere betrokkenen bij de opvang en begeleiding van kinderen in rouw.

In de Wolken, Heeze 2014

Janssen, H.

Als praten bij je werk hoort - gespreksvaardigheden voor hulp- en dienstverlener

Boom, Amsterdam-Meppel 2005

Keirse, Manu

Kinderen helpen bij verlies

Een gids om ouders, leerkrachten, familieleden en hulpverleners te helpen om kinderen en jongeren te begeleiden in de confrontatie met verlies zoals ernstige ziekte in de familie, echtscheiding en zelfdoding.

Lannoo, Warnsveld 2009

Tulleners, A.

Dood: mijn boek over verdriet en verder gaan

In dit boek kunnen kinderen aan de hand van gerichte vragen en opdrachten opschrijven en tekenen hoe het allemaal gegaan is. Voor kinderen, ouders, leerkrachten en hulpverleners.

Nino, Amsterdam 2013

Weijers, Annet & Petra Penning

Het leven duurt een leven lang

Een boek om kinderen en jongeren te helpen bij verlies. Naast de informatie die gegeven wordt over rouw bij kinderen en jongeren worden vele werkvormen besproken die kinderen kunnen helpen hun gevoelens tot uiting te brengen.

Nijmegen 2001

Te bestellen: www.hetlevenduurteenlevenlang.nl

Delfos, Martine

Dood is niet gewoon

Een kinderboek met tekeningen over de dood van een ouder. Het is bedoeld als leesboek voor kinderen, maar het kan ook als voorlichtingsboek gebruikt worden om bijvoorbeeld een gesprek met de groep op gang te brengen.

Nino, Amsterdam 2007

Boeken algemeen, filosofie, kennis

Boswijk-Hummel, Riekje

Afscheid nemen: loslaten wat dierbaar is

Dit boek geeft helder de emoties weer waarmee mensen te maken kunnen krijgen, niet alleen na een overlijden maar ook na ander verlies (gezondheid, echtscheiding enz.).

De Toorts, Haarlem 2002

Fiddelaers-Jaspers, R.

Met mijn ziel onder de arm: tussen welkom heten en afscheid nemen

In de Wolken, Heeze 2011

Kelley, Patricia

Een woord van troost

Aan de hand van voorvallen uit haar praktijk als rouwtherapeute en ervaringen uit haar eigen leven beschrijft de auteur wat je te wachten kan staan als je een dierbare verliest. Met name de wat moeilijkere aspecten zoals tegenstrijdige gevoelens en hoe wij hiermee om kunnen gaan worden belicht.

Bert Bakker, Amsterdam 1999

Kienhorst, Ineke en P. Boelen en C. Huiskens

Rouw en rouwbegeleiding

Een boek voor mensen die nog niet zo lang geleden iemand door de dood verloren hebben en voor mensen in hun omgeving. Het boek geeft veel informatie over rouw, onder andere over welke gevoelens en reacties voor kunnen komen.

Landelijke Stichting Rouwbegeleiding, Utrecht

Kübler-Ross, Elisabeth

De cirkel van het leven

De auteur spreekt in dit autobiografische boek over haar contacten met terminaal zieke kinderen, volwassen stervenden en aids-patiënten. Het maakt de gedrevenheid zichtbaar waarmee zij nieuwe wegen insloeg op de terreinen van stervensbegeleiding en bijna-doodervaringen.

Ambo, Amsterdam 2007

Landelijke Stichting Rouwbegeleiding

Gids na een overlijden

Handleiding voor nabestaanden betreffende zakelijke beslissingen en de verwerking van het verlies. Deel I geeft een overzicht van de te regelen zaken, voornamelijk op het administratieve en financiële vlak. Deel II gaat over de beleving en de verwerking van het verlies in de maanden of jaren na het overlijden. Een overzicht van boeken over rouw, nuttige adressen etc. is toegevoegd.

Landelijke Stichting Rouwbegeleiding, Utrecht (wordt 2 x per jaar herzien)

Polspoel, A.R.M.

Wenen om het verloren ik

Als een dierbare sterft, sterft er ook iets in de nabestaanden. Naast inzicht in de uiterlijke gedragingen geeft dit boek de innerlijke dynamiek van de rouw weer. De auteur pleit voor een doorleven van alle verwarrende emoties zodat men tot een heropbouw van het ineengestorte leven kan komen. Een boek zowel voor hulpverleners als voor nabestaanden.

Uitgeverij Ten Have, Kampen 2010

Zeylmans, Renée

Rouwverwerking en rouwbegeleiding

De auteur richt zich tot mensen die een rouwproces doormaken en tot begeleiders van rouwendenden. Renée Zeylmans schrijft vanuit haar eigen ervaringen en die van haar cliënten en cursisten. De zingeving is daarbij een centraal thema.

Christofoor, Zeist 2006

Poëzie

Berg, Marinus van den

Je naam klinkt in ons door: klein monument voor een overleden kind

Een bundel die troost kan bieden na het verlies van een kind. Er zijn teksten van de auteur en illustraties van beeldende kunst in opgenomen.

Kok, Kampen 2008

Emmerik, Yvonne van

Als vlinders spreken konden

In korte eenvoudige teksten wordt de rouw voor kinderen bespreekbaar gemaakt. Er wordt gezocht naar woorden verder dan de dood.

Uitgeverij Ten Have, Utrecht 2012

Fiddelaers-Jaspers, Riet (samenst.)

Als je woorden zoekt...

Een keur van tekstfragmenten, gedichten, enkele woorden, een paar zinnen die van toepassing kunnen zijn.

Uitvaartbureau Jan Fiddelaers

Fiddelaers-Jaspers, Riet

Waar ben je nu, zie je me nog?

(Voor)leesboek met teksten voor en door kinderen om hen voor te bereiden op de afscheidsdienst.

In de wolken, Heeze 2012

Meinderts, Koos

Verdriet is drie sokken

Een bundel met afwisselend vrolijke en ontroerende gedichten over liefde en verlangen, over vriendschap, angst en dood
Lemniscaat, Rotterdam

Boeken over zelfdoding

Slosse, Nathalie en Alexandra Pillaert

De visjes van Océane

Dit prentenboek helpt om zelfdoding bespreekbaar te maken. Naast het verhaal bevat het boek ook activiteiten die ingaan op de inhoud en het onderwerp. Voor kinderen van drie tot zes jaar.
Uitgeverij Averbode, 2011

Fiddelaers-Jaspers, Riet

Kon je dan niet blijven voor mij?: kinderen en jongeren ondersteunen na zelfdoding in hun omgeving

In de wolken, Heeze 2013

Fiddelaers-Jaspers, Riet en Monique van 't Erve

Weg van mij: werkboek voor kinderen die achterblijven na zelfdoding

Met dit werkboek worden kinderen geholpen op hun eigen manier bezig te zijn met het rouwproces. Het is een boek waarin kinderen/jongeren zelf kunnen kijken wat ze willen doen en waarin ze kunnen lezen. Soms is het wat makkelijker om aan de hand van het werkboek met een ouder over het gebeurde te praten.
Uitgeverij Averbode

Fiddelaers-Jaspers, Riet, Ine Spee

Weer-zin in leven

Een handreiking voor scholen bij de begeleiding van een (mogelijke poging tot) zelfdoding van een leerling, docent, ondersteunend personeelslid of bij zelfdoding in de gezinssituatie. Vragen die o.a. aan de orde komen: wat kun je als school doen en hoe draag je bij aan preventie?
Educatieve Partners Nederland BV, Houten 2000

Zwagerman, Joost

Door eigen hand

Bundel met essays en interviews over zelfdoding, vanuit het perspectief van de (komende) nabestaande. Het is een partijdig boek, waarin de auteur de kant kiest van de nabestaanden, voor wie de zelfgekozen dood van een dierbare geen verlossing betekent, maar een doem. Zwagerman gaat in tegen het heroïsche dat veelal rond suïcide hangt.
Arbeiderspers, Amsterdam 2015

Boeken voor ouders en nabestaande volwassenen

Fiddelaers-Jaspers, Riet

De meest gestelde vragen over kinderen en de dood

Informatiebrochure voor opvoeders met antwoorden op vragen als: hoe zien kinderen de dood, hoe vertel je dat iemand dood is of dood gaat, hoe betrek je kinderen bij het afscheid, hoe leg je uit wat begraven of cremen is en hoe rouwen kinderen.
In de wolken, Heeze 2003

Fiddelaers-Jaspers, Riet

Doodgaan is geen feest

Voorleesboek met prenten waarin de crematie aan bod komt.

In de wolken, Heeze 2003

Fiddelaers-Jaspers, Riet

Jong verlies: rouwende kinderen serieus nemen

De auteur benadrukt dat we kinderen en jongeren juist bij de dood moeten betrekken en hun verdriet serieus moeten nemen. Een boek voor ouders en andere betrokkenen bij de opvang en begeleiding van kinderen in rouw.

In de Wolken, Heeze 2014

Fiddelaers-Jaspers, Riet

Waar ben je nu, zie je me nog?

(Voor)leesboek met teksten voor en door kinderen om hen voor te bereiden op de afscheidsdienst.

In de wolken, Heeze 2000

Fiddelaers-Jaspers, Riet

Wie ben ik zonder jou?

Jong zijn en verder leven na een verlies, boekje voor iedereen die met rouwende jonge mensen te maken heeft.

In de wolken, Heeze 2000

Keirse, Manu

Kinderen helpen bij verlies

Een gids om ouders, leerkrachten, opvoeders, familieleden en hulpverleners te helpen om kinderen en jongeren te begeleiden in de confrontatie met verlies zoals ernstige ziekte in de familie, echtscheiding of zelfdoding.

Lannoo, Warnsveld 2009

Wolzak, Ide

Kind in rouw: brochure

Rouwen kinderen anders dan volwassenen? Een handreiking bij de begeleiding.

Vereniging Ouders van een Overleden Kind

Te bestellen: cca@vook.nl

Boeken voor kinderen om te kijken, voor te lezen en zelf te lezen

Tot 4 jaar:

Donk, Hetty van de

Het wolkenhuis

Boekje voor kinderen van nul tot zes jaar die met verlies te maken krijgen.

In de Wolken, Heeze 2013

Schneider, Antonie

Een plek voor oma

Een boek over rouwverwerking om voor te lezen aan kinderen vanaf drie jaar.

Uitgeverij C. de Vries-Brouwers, 2010

Bruna, Dick

Lieve oma Pluis

Nijntje heeft veel verdriet als oma is doodgegaan. Ze brengt haar bloemen bij het graf op een rustig plekje in het bos. Prentenboek met eenvoudige tekeningen in kleur en tekst op rijm.

Mercis Publishing, Amsterdam 1997

Velthuis, Max

Kikker en het vogeltje, mini-editie

Dit boekje legt op een eenvoudige wijze uit dat de dood een verdrietig gebeuren is. De tekeningen ondersteunen het verhaal op een fraaie wijze.

Leopold, Amsterdam 2014

Walsch, M.

Dag lieve oma

In een tweegesprek van kind en moeder worden vragen over de dood van oma één voor één gesteld en van een antwoord voorzien. De paginagrote, kleurige maar eenvoudige prenten laten steeds één van die vragen kernachtig zien.

Memphis Belle, 2015

Boggelen-Heutink, E. van

Merijntje Muis neemt afscheid

Een kleurboekje voor kleine kinderen.

Het begeleidende voorleesgedichtje gaat over Merijntje Muis die afscheid neemt van lieve Muis.

In de Wolken, Heeze 2014

Tot 8 jaar:

Kuyper, S. en D. Remmerts de Vries

Sjaantje doet alsof

Nieuw Amsterdam Uitgevers, 2014

Heede, S. van den

Een bed bij het raam

Een ontroerend verhaal over een jongetje dat ziet dat zijn mama niet meer beter wordt. Kinderboek bij ongeneeslijke ziekte van ouder.

Uitgeverij Lannoo, Tielt 2014

Varley, S.

Derk Das blijft altijd bij ons

Een prima boek om met elkaar in gesprek te gaan of om een jong kind voor te bereiden op de dood van een dierbare. Vanaf ca. 5 jaar

Lemniscaat, Rotterdam 2014

Teckentrup, Britta

Een boom vol herinneringen

Sfeervol positief verhaal dat aansluit bij de belevingswereld van jonge kinderen. Het biedt prima mogelijkheden voor gesprekjes over doodgaan. Vanaf ca. 4 jaar.

Gottmer Uitgevers Groep, Haarlem 2013

Vorst, Judith en Fleur van der Weel

Dat is heel wat voor een kat

Prentenboek voor kinderen vanaf 4 jaar.

Gottmer Uitgevers Groep, Haarlem 2007

Slosse, N.

Toverdruppels

Dit boek nodigt jonge kinderen uit om over verdriet en troost te praten.

Voor kinderen tot ca. 6 jaar.

SU De Ronde tafel, 2012

Waccary, Ria

Hellup, mijn papa gaat dood!

Een 8-jarig jongetje vertelt dat zijn vader ernstig ziek is en niet meer beter kan worden. Hoe moet hij omgaan met de ziekte en dood van zijn vader ? Met paginagrote, soms wat abstracte illustraties in krijt en waterverf. Onder begeleiding vanaf ca. 8 jaar. Ook komt kort de actieve euthanasie aan bod
Uitgeverij Digitalis, Utrecht 2015

Klapwijk, Vrouwke en Marja Bos

Dag lieve oma

Dag lieve oma is een bijzonder boek over rouwverwerking voor jonge kinderen. Achterin het boek is een informatief gedeelte opgenomen met vragen waarop in eenvoudige taal antwoord gegeven wordt.
Voor kinderen van 7 tot 9 jaar
Callenbach, Kampen 2012

Velthuys, Max

Kikker en het Vogeltje

Kikker heeft een dood vogeltje gevonden. Met andere dieren vrienden gaat hij het dier begraven.
Prentenboek met kleurrijke aquarellen en een ondersteunende tekst om met kinderen over leven en dood te praten.
Leopold, Amsterdam 2015

Delfos, Martine

Dood is niet gewoon

Een kinderboek met tekeningen over de dood van een ouder. Het is bedoeld als leesboek voor kinderen, maar het kan ook als voorlichtingsboek gebruikt worden om bijvoorbeeld een gesprek met de groep op gang te brengen.
Nino, Amsterdam 2007

Fiddelaers-Jaspers, Riet

Doodgaan is geen feest

Voorleesboek met prenten waarin de crematie aan bod komt.
In de wolken, Heeze 2014

Tot 12 jaar:

Honig, T.

Rabarber

Rabarber is een roman voor kinderen over verlies en afscheid. Ton Honig begeleidt kinderen die hun vader of moeder hebben verloren. In Rabarber heeft hij veel van zijn ervaringen kunnen opschrijven. Vijf jaar geleden is er bij de moeder van Sara, Jessie en Raoul borstkanker geconstateerd. Het lijkt allemaal goed te gaan totdat er een nieuwe terugval is. Na een periode van leven tussen hoop en vrees komt moeder Anneke naar huis om te sterven.
Achterin het boek staan 17 pagina's met allerlei vragen en advies rondom het onderwerp. Vanaf ca. 10 jaar.
SWP Uitgeverij, Duivendrecht 2014

Fiddelaers-Jaspers, Riet

Ik zal je nooit vergeten

Herinneringsbrochure voor kinderen.
In de wolken, Heeze 2012

Fiddelaers-Jaspers, Riet

Kun je de dood ook groeten?

101 Afscheidsgedichten voor kinderen en jongeren.

Uitgeverij Ten Have, Kampen 2003

Fiddelaers-Jaspers, Riet

Waar ben je nu, zie je me nog?

(Voor)leesboek met teksten voor en door kinderen om hen voor te bereiden op de afscheidsdienst.

In de wolken, Heeze 2012

Monuta Uitvaartzorg en -verzekeringen

Soms moet je even huilen

Werkboek over de uitvaart. Door middel van plakken, knippen en tekenen geeft dit boekje kinderen de mogelijkheid actief bezig te zijn met het overlijden.

Het boekje is gratis verkrijgbaar bij Monuta

Tock, Annelies

Varen naar de overkant

De opa van Raja is veerman. Maar er komt een brug en opa begint aan zijn laatste reis.

Een poëtisch kinderboek over afscheid nemen en vriendschap.

Lannoo nv., Tielt 2001

Vriens, Jacques

Achtste-groepers huilen niet

Akkie van groep acht is ernstig ziek en de hele groep leeft mee. Gelukkig kan ze zich nog heel lang overal mee blijven bemoeien maar tenslotte gaat Akkie dood.

Van Holkema & Warendorf, Houten 2012

Yumoto, Kazumi

De kippige, de dikke en ik

Yamashita's oma is gestorven en dat zet hem en zijn twee vrienden aan het denken over de dood. Zij sluiten vriendschap met een oude man die hen veel over het leven kan vertellen.

Singel Uitgevers, Amsterdam 1997

Kant, Esther en Machteld Hardick

Iedereen zegt dat ik mag huilen: over dood, verdriet, gevoelens en wat je kunt doen

Het is een kleurrijk lees- en doeboek voor jonge kinderen van 4 tot 12 jaar die te maken krijgen met dood.

Nino, Amsterdam 2014

Tulleners, A.

Dood: mijn boek over verdriet en verder gaan

In dit boek kunnen kinderen aan de hand van gerichte vragen en opdrachten opschrijven en tekenen hoe het allemaal gegaan is. Voor kinderen, ouders, leerkrachten en hulpverleners.

Nino, Amsterdam 2013

Vanaf 12 jaar:

Slee, Carry

Pijnstillers

Casper woont alleen met zijn moeder. Zijn vader verliet het gezin toen Casper nog een baby was.

Casper heeft nooit echt de behoefte gehad om zijn vader te leren kennen. Maar wanneer bij Caspers moeder kanker wordt geconstateerd, wil hij niets liever dan zijn vader vinden. Via via weet hij het adres van zijn vader te achterhalen.

FMB Uitgevers, Amsterdam 2014

Boeken voor broertjes, zusjes en andere (jeugdige) nabestaanden

Boendermaker, Conny

Het verhaal van Anna

Door een ongeluk overlijdt Anna's broer Bas die maar zeventien jaar werd. Het boek beschrijft het verdriet van de veertienjarige Anna, deels in dagboeknotities. Haar beide ouders zijn beiden gevangen in hun eigen verdriet en kunnen elkaar en Anna weinig steun bieden.

Uitgeverij van Tricht, Deventer 2015

Fiddelaers-Jaspers, Riet

Wie ben ik zonder jou?: jong zijn en verder leven na een verlies

Je bent jong en je hebt iemand verloren: je vader, moeder, broer, zus, vriend of vriendin of iemand anders die belangrijk voor je is. Leren leven met zo'n verlies is moeilijk, vaak veel moeilijker dan je in eerste instantie denkt. Sommige jongeren voelen niks, andere zijn boos, verdrietig of angstig, en het is ook normaal als je je jaloers of schuldig voelt. Natuurlijk mogen mensen van wie je houdt niet doodgaan maar het gebeurt en als het jou overkomt, roept het van alles bij je op.

In de Wolken, Heeze 2010

Huitema, A.

W-auw: een (voor)lees- & doeboek rondom het verwerken van verlies

Dit (voor)lees- en werkboek is voor kinderen van wie het leven is veranderd door de scheiding van hun ouders of door het overlijden van iemand van wie ze houden.

In de Wolken, Heeze 2014

Fiddelaers-Jaspers, R.

Mijn troostende ik: kwetsbaarheid én kracht van rouwende jongeren

Mijn troostende ik gaat over jongeren tussen de twaalf en de twintig jaar die een groot verlies hebben geleden.

Kok Ten Have, Kampen 2014

Weggemans, Minke

Als je een broer of zus verliest

In dit boek geeft Minke Weggemans op een liefdevolle manier adviezen om je overleden zus of broer een plek te blijven geven in je leven en ze gaat in op de vraag hoe je kunt omgaan met de veranderde dynamiek in je familie.

'Als je een broer of zus verliest' bestaat uit het boek 'Broederziel alleen?', aangevuld met verhalen uit 'Rouw in de zijlijn' en 'Broers rouwen ook'.

Kok, Kampen 2015

Deze boekenlijst is herzien op 20 november 2015

6 Hulpverlening, instanties en websites

Hulp bij opvang en verwerking

Bij een sterfgeval is soms méér ondersteuning nodig of gewenst dan een school kan bieden.

De ondersteuning kan nodig zijn bij:

- de acute opvang van familieleden of klasgenoten, direct na (het bericht van) het overlijden;
- de verwerking, het rouwproces, enige tijd na het sterfgeval.

Leerlingen en schoolpersoneel kunnen indien gewenst altijd rekenen op hulp van buitenaf.

Hulp van buitenaf kan worden ingeschakeld als de directie in overleg met het schoolteam de indruk heeft dat een gesignaleerd probleem méér of andere hulp behoeft dan de school kan bieden. Soms kan de aanpak van een probleem een deskundigheid of een vaardigheid vereisen, waarover niemand in de school beschikt. Soms vergt de aanpak van een probleem meer tijd dan het team kan opbrengen, ook bij onderlinge verschuivingen in het takenpakket. In die gevallen is het gewenst steun en hulp van buitenaf in te schakelen. Belangrijk aandachtspunt daarbij is, dat het inschakelen van externe hulp berust op 'common sense'. In ieder geval dient het voltallig personeel op de hoogte te zijn van de inschakeling van externe hulp.

Instanties

GGD Hollands Midden

De jeugdarts of de jeugdverpleegkundige van de school zal bij een sterfgeval in ieder geval geïnformeerd worden. Zij kunnen in een consultatieve rol benaderd worden (voor advies). Ze kunnen ook ingeschakeld worden voor of betrokken worden bij de gesprekken met vrienden, klasgenoten en desgewenst bij de contacten met de familie van de overledene. Bij de opvang van individuele leerlingen die problemen ervaren bij het verwerkingsproces, kan de jeugdarts adviseren en bemiddelen. De jeugdarts/jeugdverpleegkundige kan een spilfunctie in de hulpverlening vervullen en eventueel doorverwijzen naar andere instellingen. Indien wenselijk kan het calamiteitenteam (zie pagina 5) ingeschakeld worden.

Bij overlijden door een ongeval of misdrijf is de gemeentelijke lijkschouwer als één van de eersten op de hoogte van het overlijden. Meestal is dit een arts van de GGD. Hij of zij zal zijn/haar collega die als jeugdverpleegkundige of jeugdarts bij de school betrokken is op de hoogte stellen.

In geval van overlijden t.g.v. een infectieziekte wordt de afdeling Infectieziekten ingeschakeld.

Via het documentatiecentrum kan lesmateriaal geleend worden (infodocu@ggdhm.nl).

Locatie Zuid-Holland Noord (Leiden en omstreken, Duin- en bollenstreek en Rijnstreek)

Postadres: postbus 121, 2300 AC Leiden.

Bezoekadres: Parmentierweg 49, 2316 ZV Leiden

T 088 - 308 30 00

F 088 - 308 39 00

E-mail: info@ggdhm.nl

Openingstijden: maandag tot en met vrijdag 8.30 tot 17.00 uur

Locatie Midden-Holland (Gouda en omstreken)

Postadres: postbus 121, 2300 AC Leiden

Bezoekadres: Thorbeckelaan 5 (Midden-Hollandhuis), 2805 CA Gouda

T 088 - 308 32 00

F 088 - 308 39 40

E-mail: info@ggdhm.nl

Openingstijden: maandag t/m vrijdag 8.30 tot 17.00 uur

Jeugd en Gezinsteam (JGT) of Sociaal Team Jeugd (SJT)

Soms is een sterfgeval (bij leerlingen) aanleiding tot gedragsproblemen, emotionele problemen, problemen thuis of in relaties met medeleerlingen. Vaak worden op school de eerste signalen waargenomen zoals concentratiemoeilijkheden, somberheid, dalende motivatie, afzondering of spijbelgedrag. De contactpersoon van het JGT of SJT voor de school verbonden, kan op de school consultatie en advies aan beroepskrachten bieden. Als er op de school sprake is van Schoolmaatschappelijk Werk, kan er tevens kortdurende hulp aan leerlingen op school en hun ouders/verzorgers worden geboden.

GGZ Kinderen en Jeugd Rivierduinen

Hulp van de Geestelijke Gezondheids Zorg kan worden ingeschakeld wanneer een (plotseling) sterfgeval aanleiding geeft tot psychische problemen. Signalen die wijzen op een (ernstige) verstoring van het psychisch evenwicht zijn: gedragsproblemen, regressieverschijnselen (bijvoorbeeld weer in bed plassen), leer- en concentratieproblemen, spijbelen of depressies.

Op de afdeling preventie kunnen scholen terecht voor nazorg, informatie en deskundigheidsbevordering voor het team over onderwerpen als verliesverwerking, depressie of suicide. Verder kan er advies en consultatie worden aangevraagd voor leerkrachten en leerlingen. Mensen met psychische en psychiatrische klachten kunnen bij de GGZ terecht. Aanmelding gebeurt via het JGT/STJ, de jeugdarts van de GGD of de huisarts.

www.ggzkinderenenjeugd.nl

Politie

Voor het opsporen en informeren van familieleden van de overledene, kan de politie worden ingeschakeld. Wanneer de dood het gevolg is van een ongeval (bijvoorbeeld op school) of van een misdrijf, dan moet de politie vanzelfsprekend worden ingeschakeld.

Algemeen telefoonnummer: 0900 88 44

Alarm-nummer: 112

Calamiteiten/zedenteam

In de Regio Hollands Midden functioneert sinds enkele jaren een calamiteiten/zedenteam waarin ondermeer bovenstaande organisaties participeren. Als er sprake is van meerdere slachtoffers, moord of suicide, veel maatschappelijke onrust kan het calamiteitenteam ingeschakeld worden.

Het doel van het calamiteiten/zedenteam is het voorkomen en beperken van gezondheidsproblemen en maatschappelijke onrust bij ingrijpende incidenten. Het team coördineert de psychosociale hulpverlening: wie doet wat, voor wie en wanneer? Op die manier draagt het team bij aan snelle en efficiënte hulpverlening: niet teveel en niet te weinig en altijd in nauw overleg met de betrokken instellingen.

Het team komt in actie als naast de gewone inzet van de betrokken instellingen samenwerking en coördinatie nodig zijn.

Het aanbod van het team bestaat uit:

- advies aan en ondersteuning van instellingen
- opvang van en hulpverlening aan betrokkenen
- voorlichting aan familieleden, collega's, buurtgenoten etc.
- advies en ondersteuning bij contacten met de pers

Hierbij kan het team o.a. het volgende bieden:

- het organiseren en uitvoeren van een voorlichtingsbijeenkomst
- een vast contactpersoon voor betrokken instellingen
- schriftelijk informatiemateriaal over ingrijpende incidenten, hulpverleningsmogelijkheden, omgaan met de pers etc.
- lesmateriaal

KPC groep

www.kpcgroep.nl. Op de website o.a.
[Lesideeën bij verlies, ziekte en dood \(pdf\)](#)

Landelijke steunpunt verlies

Het landelijk steunpunt verlies is een centraal punt waar iedereen terecht kan voor informatie, publicaties en voorlichting over rouw. Ook kan op verzoek worden doorverwezen naar diverse vormen van rouwzorg.

Barchman Wuytierslaan 89
3819 AB Amersfoort
Tel: (033) 4616886 (ma, di, do, vr. van 9.00 – 12.00 uur)
E: info@steunbijverlies.nl
www.steunbijverlies.nl

Landelijke Zelfhulporganisatie 'Ouders van het overleden kind'

Bij de zelfhulporganisatie 'Ouders van een overleden kind' kunnen diverse brochures en literatuurlijsten worden besteld.

Postadres: postbus 418, 1400 AK Bussum
Tel: (0900) 20 22 723 (werkdagen van 9.00 - 12.00, 14.00 - 17.00, 19.00 - 22.00 uur)

OnderwijsAdvies

Het onderwijsadviesbureau kan zowel groepen als individuele leerlingen en het schoolteam begeleiden bij een (plotseling) overlijden.
Ouders kunnen met hun vragen betreffende opvang van hun kind(eren) ook bij OnderwijsAdvies terecht.

www.onderwijsadvies.nl

Slachtofferhulp Nederland, Hollands Midden

Slachtofferhulp kan helpen bij schokkende gebeurtenissen zoals een ongeval of misdrijf. Medewerkers van Slachtofferhulp kunnen snel ter plekke zijn en de eerste opvang bieden. De opvang kan variëren van het voeren van gesprekken tot het regelen van praktische zaken. Vervolggesprekken zijn mogelijk.

Locatie Leiden: Lange Gracht 11, 2312 NV Leiden
Locatie Alphen aan den Rijn: Kees Mustersstraat2, 2406 LK Alphen aan den Rijn
Locatie Gouda: Nieuwe Gouwe Oostzijde 2, 2801 SB Gouda
Tel: 0900 0101 (ma-vr. 9.00 – 17.00 uur)
www.slachtofferhulp.nl

Stichting 'Achter de Regenboog'

Stichting Achter de Regenboog is er voor kinderen en jongeren, die van dichtbij te maken hebben (gehad) met het overlijden van een dierbare.

Postadres Landelijke Stichting

Stichting Achter de Regenboog
Postbus 13012
3507 LA Utrecht
Informatie- en advieslijn: 0900 233 41 41 (werkdagen 9.00 tot 11.00 uur (gratis))
www.achterderegenboog.nl

Stichting 'In de wolken'

In de Wolken is gespecialiseerd in informatie en advisering op het terrein van kinderen en jongeren die te maken hebben met een verlies door de dood. In de Wolken voorziet in de behoefte aan informatie via publicaties, brochures, boeken en een uitgebreide literatuurlijst. Ook worden op beperkte schaal informatiebijeenkomsten, lezingen en ouderavonden gehouden. Aan In de Wolken is een kleine praktijk voor begeleiding van rouwende kinderen verbonden.

Bezoekadres: Spoorlaan 9c Heeze
Postadres: Spoorlaan 9c, 5591 HT Heeze
Tel: (040) 2260450 (werkdagen 9.00 tot 12.00 uur, m.u.v. de schoolvakanties)
www.in-de-wolken.nl

Websites

Rouwverwerking op de basisschool

Op de website Rouwkost vindt u ondermeer een stappenplan, lessuggesties en ervaringen rond het thema rouwverwerking op de basisschool.
www.heermans.demon.nl

Stichting 'In de wolken'

In de Wolken is gespecialiseerd in informatie en advisering op het terrein van kinderen en jongeren die te maken hebben met een verlies door de dood.
www.in-de-wolken.nl

Stichting kind en rouw

De stichting kind en rouw trekt zich het lot aan van kinderen die in een rouwproces zijn gekomen.
www.kindenrouw.nl

Rouw.nl

De informatie- en adressengids voor rouwverwerking
Verzorgd door de Uitvaart Internet Diensten met informatie over een onderzoek 'Omgaan met rouw' van de Universiteit van Utrecht; enquête rouwverwerking; algemene informatie over rouwverwerking, met o.a. de fasen van rouw, hulp aan nabestaanden.
www.rouw.nl

VOKK

Verzorgd door de Vereniging Ouders, Kinderen en Kanker met informatie over deze vereniging; publicaties, ook voor kinderen, ook voor het onderwijs, ook over kinderen die niet zullen genezen; links; nieuws en tips.
www.vokk.nl

Vereniging Ouders van een Overleden Kind

De site van deze landelijke zelfhulporganisatie biedt ruimte aan de werkgroep broers en zussen. De VOOK geeft diverse brochures uit, onder andere voor kinderen in rouw en over rouw op school.
www.vook.nl

Yarden

Yarden is specialist in dienstverlening rondom het levenseinde en biedt producten en diensten aan zoals voorlichtingsmaterialen voor scholen en bijeenkomsten voor rouwenden.
www.yarden.nl

Zonder ouders

Informatie voor iedereen die zijn/haar ouder(s) door overlijden verloren heeft.
www.zonderouders.nl

www.voorjongehelden.nl

Voor kinderen / jongeren die iemand hebben verloren door overlijden of te maken hebben met echtscheiding

www.oudersvanjongehelden.nl

Voor ouders die een partner of kind hebben verloren of andere dierbare

www.rouwnazelfdoding.nl

Advies en voorlichting

Erve van 't, M. en Windmeijer, P.

[Steun voor ouder\(s\) en kind\(eren\) na zelfdoding van een gezinslid \(pdf\)](#)

Handleiding voor organisatie en begeleiding

Indigo, 2011

Landelijk Steunpunt rouw: www.landelijksteunpuntrouw.nl

Bijlagen

Bijlage 1 Stappenplan als een leerling of leerkracht overlijdt

	Stap	Te ondernemen acties
Stap 1	Het bericht komt binnen	Het bericht controleren op juistheid Het bericht doorgeven aan: directie, leerkracht, oudercommissie Als overlijden op school plaatsvindt: familie inlichten (gebeurt vaak door politie)
Stap 2	Sleuteltrio samenstellen	Sleuteltrio kan bestaan uit: directeur, leerkracht, oudercommissie
Stap 3	Directe actie van sleuteltrio	Een zo compleet mogelijk beeld verkrijgen van de overledene en wat er is gebeurd. Vaststellen wie er moet worden geïnformeerd Informeren van het team Regelen van organisatorische aanpassingen, bv roosterwijziging Informeren en opvangen van de leerlingen Inrichten van een herinneringsplek Contact met de ouders/familieleden van de overledene Informeren van alle ouders Eventueel plaatsen rouwadvertentie Overlijdensbericht doorgeven aan administratie, GGD, etc.
Stap 4	Begeleiding tussen overlijden en uitvaart	Tijd inruimen voor het uiten van gevoelens Op condoleancebezoek gaan Vorbereiden op de uitvaart Begeleiden tijdens de uitvaart Begeleiden de dag na de uitvaart Stilstaan bij hoe verder te gaan
Stap 5	Individuele begeleiding van leerlingen	Is individuele begeleiding van kinderen nodig? Hoe en door wie?
Stap 6	Nazorg voor het team	Is nazorg voor leerkrachtteam nodig? Hoe en door wie?
Stap 7	Regelen administratieve zaken	Naam van overledene uit officiële registers Geef eigendommen die op school zijn achtergebleven persoonlijk af
Stap 8	Terugkijken en evalueren	Na een maand evalueren met het team Wie blijft hoelang contact houden met de familie? Sleuteltrio evalueert de gang van zaken en stelt protocol eventueel bij

Bijlage 2 Formulieren

Hierbij treft u een aantal formulieren, voorbeeldbrieven en voorbeeldcommuniqués aan die gebruikt kunnen worden:

- bij de communicatie over een plotseling sterfgeval;
- om gegevens en afspraken vast te leggen.

Standaard formulieren

Vaak is het moeilijk om steeds weer het verhaal over een plotseling overlijden te vertellen. Om zeker te zijn van de juiste informatie legt u die vast op het *casus-formulier*.

Op het *sleuteltrio-formulier* wordt vastgelegd wie de aanspreekbare personen zijn in een geval van een plotselinge dood.

Het kan handig zijn een kopie van beide ingevulde formulieren op een vaste centrale plaats ter beschikking te hebben.

Het is wenselijk dat de school een eigen draaiboek maakt 'voor het geval dat' en daarbij deze formulieren aan de eigen inzichten en behoefte aanpast.

Voorbeelden van brieven en communiqués

Om te zorgen dat iedereen voldoende geïnformeerd is, kan gebruik worden gemaakt van communiqués en brieven voor leerlingen, ouders en personeel. Ze kunnen op prikborden worden opgehangen, ter plaatse uitgedeeld of per post worden verspreid.

Enkele voorbeelden worden gegeven, maar ieder geval is anders en iedere school heeft natuurlijk zijn eigen cultuur en toon.

De voorbeelden geven een indruk van de soort informatie die gegeven moet worden.

Als u een keer te maken heeft gehad met een overlijden, dan kunt u de door u gebruikte brieven en communiqués e.d. bewaren in het draaiboek, voor als deze in de toekomst onverhoopt nog eens nodig zijn.

VOORBEELD VAN EEN CASUS-FORMULIER

Overleden is op (datum invullen):
Contactpersoon familie:
Adres:
Telefoon:

Door de familie wordt wel / geen prijs gesteld op blijken van medeleven.

De contactpersoon school:
De overledene was leerling van groep:
De beste relaties binnen school: , groep
..... , groep
..... , groep
Familieleden op school: , groep
..... , groep

Het overlijden is het gevolg van:
.....
.....

Waren er anderen bij? Zo ja, wie (van school):
.....
.....

Verdere bijzonderheden mogen wel / niet bekend worden gemaakt:
.....
.....

De begrafenis/crematie wordt verzorgd door:
Telefoon:
De begrafenis/crematie vindt plaats op:
datum, te
tijd:

Met de familie is het volgende afgesproken:
- bloemen ja/nee bijzonderheden:
.....
- toespraak ja/nee wie:
.....
- advertentie ja/nee
- aantal aanwezigen namens de school:
- leerlingen met/zonder ouders

VOORBEELD VAN EEN SLEUTELTRIO-FORMULIER

Schooljaar /

Sleutelfiguren die verantwoordelijk zijn voor de coördinatie en regie bij een overlijden van een lid van de schoolgemeenschap:

1. Namens de directie:

Dhr. / mw.:
adres:
telefoon:
e-mail:

Plaatsvervanger:

Dhr./mw.:
adres:
telefoon:
e-mail:

2. Namens de ouders (basisonderwijs) of de leerlingbegeleiding (v.o.):

Dhr. / mw.:
adres:
telefoon:
e-mail:

Plaatsvervanger:

Dhr. / mw.:
adres:
telefoon:
e-mail:

3. De leerkracht van de groep van de overledene

Dhr. /mw.:
adres:
telefoon:
e-mail:

Opmerking: het is aan te bevelen de onder 1 en 2 aangeduide personen aan het begin van elk schooljaar in te vullen.

VOORBEELD VAN EEN COMMUNIQUÉ (BASISONDERWIJS)

Geachte ouders/verzorgers,

Gisteren is er na schooltijd een ernstig ongeluk gebeurd dat het leven heeft gekost aan
....., leerling uit groep . . . van onze school. Wij zijn hierdoor erg geschokt en
verdrietig.

Alle kinderen zijn in een klassengesprek op de hoogte gesteld.

Wij hopen dat u ook thuis uw kind goed kunt opvangen als het er over wil praten. Ten behoeve hiervan
vindt u bij deze brief enige informatie.

Namens de ouders verzoek ik u hen nu niet thuis te bellen. Hoe begrijpelijk uw medeleven ook is,
dergelijke telefoontjes vormen thans een te zware belasting. U kunt wel de school bellen. Mevrouw . . .
..... onderhoudt het contact met de familie en zal ons verder op de hoogte houden.

Als er meer bekend is over hoe wij afscheid kunnen nemen van, dan berichten wij u
hierover.

Met vriendelijke groet,

.....

VOORBEELD VAN EEN **COMMUNIQUÉ** (VOORTGEZET ONDERWIJS)

Geachte ouders/verzorgers,

In het afgelopen weekeinde is bij een ongeval , leerling van klas om het leven gekomen. Wij zijn hierdoor diep geschokt en verdrietig.

Met de klas wordt uitgebreid stilgestaan bij het verlies. Wij zullen in de komende tijd ook aandacht besteden aan de verwerking van dit verlies.

Wij hopen dat u thuis uw zoon of dochter ook goed kunt opvangen als er behoefte is om verder te praten over deze gebeurtenis. Ten behoeve hiervan vindt u bij deze brief enige informatie.

Zodra er meer bekend is over de begrafenis/crematie, dan berichten wij u hierover.

Met vriendelijke groet,

.

VOORBEELD VAN EEN **BRIEF AAN DE OUDERS** (BASISONDERWIJS)

Geachte ouders/verzorgers,

De plechtigheid voor de begrafenis van zal plaatsvinden in de aula van de Algemene Begraafplaats (naam en adres), op omuur.

Na de begrafenis is er gelegenheid tot condoleren in de ontvangkamer van de begraafplaats.

De school wordt vertegenwoordigd door twee personeelsleden en enkele leden van de ouderraad.

Na contact met de familie kan ik u meedelen dat ouders die met hun kind(eren) afscheid willen nemen van hierbij ook uitgenodigd zijn. Het zal duidelijk zijn dat u een dergelijke beslissing zelf moet nemen, daar u het beste weet wat een dergelijke plechtigheid kan losmaken bij uw kind.

U hoeft voor deze dag niet apart toestemming tot vrijaf te vragen.

Wij kunnen ons voorstellen, dat de verwerking van deze tragische gebeurtenis in sommige gevallen niet zonder problemen verloopt. Bij vragen of moeilijkheden, kunt u gerust contact met ons opnemen.

Namens het team en ouderraad,

. school

VOORBEELD VAN EEN **BRIEF AAN DE OUDERS** (VOORTGEZET ONDERWIJS)

Geachte ouders,

De plechtigheid voor de crematie van , zal plaatsvinden in de aula van het crematorium (naam en adres), te , op omuur.

Na de rouwplechtigheid is er gelegenheid tot condoleren in de condoleancekamer.

De leerlingen van klas . . . en alle anderen die zich betrokken voelen, gaan gezamenlijk naar het crematorium.

De school wordt vertegenwoordigd door mevrouw en de heer

Na de plechtigheid worden de leerlingen op school terugverwacht. Het rooster is dan aangepast, zodat er met de klas aandacht besteed kan worden aan wat er is gebeurd.

Wij kunnen ons voorstellen, dat de verwerking van deze tragische gebeurtenis in sommige gevallen niet zonder problemen verloopt. Bij vragen of moeilijkheden kunt u contact opnemen met de heer

Namens de schoolleiding,

.....

Bijlage 3 Uw kind heeft een schokkende gebeurtenis meegemaakt; informatie voor ouders

Soms krijgen kinderen (plotseling) te maken met dood, geweld of een vreselijk ongeval. Dat kan hen diep raken. Kinderen hebben tijd nodig om dit te verwerken. U als ouder of verzorger kunt hierbij helpen.

Hoe zien kinderen de dood?

Hoe kinderen de dood zien hangt af van hun leeftijd.

Kinderen van 3 tot 6 jaar kennen het verschil tussen leven en dood. Ze gebruiken het woord 'dood' in hun spel. Bijvoorbeeld: Jij bent dood, je moet blijven liggen. Kinderen van deze leeftijd weten dat mensen en dieren dood kunnen gaan. Maar ze begrijpen nog niet dat dit voor altijd is; ze verwachten dat de dode gewoon weer terugkomt. Als er iemand is overleden, stellen ze veel vragen. Bijvoorbeeld: kan hij niet meer lopen, kan hij nog wat horen als ik wat zeg, wordt hij nou niet vies in de grond?

Kinderen van 6 tot 9 jaar beginnen te begrijpen dat de dood voor altijd is. Iemand die dood is komt nooit meer terug. Wat dood-zijn precies inhoudt weten ze nog niet. Ze beginnen te beseffen dat iedereen dood kan gaan, dus ook de mensen van wie ze houden. Dit maakt hen bang. Als ouders even weggaan, kan een kind vragen: komen jullie wel weer terug? Op deze leeftijd stellen kinderen vragen over de kist, de begrafenis en het kerkhof. Ze willen ook weten wat er na de dood gebeurt.

Kinderen van 9 tot 12 jaar weten dat alles wat leeft eens dood zal gaan. In deze leeftijd worden kinderen steeds minder afhankelijk van volwassenen. Om niet te kinderachtig te lijken, vragen ze meestal weinig aandacht voor hun angst en verdriet.

Praten met kinderen over de dood en de overledene

Praat met uw kind over de dood en degene die dood is. Probeer zo duidelijk mogelijk uit te leggen wat 'dood' precies is. Vooral bij heel jonge kinderen is dit erg belangrijk, want anders halen ze zich van alles in hun hoofd. Vertel dat iemand die dood is niets meer voelt. Hij voelt dus geen pijn en heeft het ook niet koud.

Leg de dood **niet** op de volgende manieren uit:

- Dood zijn is slapen, maar dan voor altijd. Uw kind kan dan bang worden als het zelf moet slapen. Slaap en dood zijn twee verschillende dingen.
- Dood gaan is op een verre reis gaan en nooit meer terugkomen. Ook dit is voor een kind lastig; het voelt zich in de steek gelaten. Waarom mocht uw kind niet mee? Het vriendje of de leerkracht kwam toch altijd terug als hij op reis ging?
- Iemand gaat dood omdat hij zo ziek is. Vooral kleine kinderen weten niet wat het verschil is tussen erge en minder erge ziekten. Als uw kind zelf eens een griepje heeft, kan het bang worden om dood te gaan. Een goede uitleg is daarom nodig. Bijvoorbeeld: een beetje ziek zijn betekent niet dat je dood gaat. Maar soms is een lichaam zo kapot dat het niet meer gemaakt kan worden.

Geef eerlijk antwoord op vragen van uw kind. Als u dingen niet vertelt, gaat uw kind er zelf over fantaseren. Dat is vaak erger dan de harde waarheid.

U hoeft niet op alle vragen een antwoord te hebben. Ook volwassenen weten niet alles en vinden het soms lastig om over bepaalde dingen te praten. Uw kind mag dit best merken, u mag best zeggen 'Ik weet het niet, maar ik denk ...'.

De verwerking

Kinderen verwerken een plotselinge dood ongeveer op dezelfde manier als volwassenen. Maar kinderen zijn nog niet volwassen en hebben uw steun daarom hard nodig.

Veel kinderen spelen de gebeurtenis na; ze zijn druk bezig met poppen, auto's en verkleedkleden. Dit is een goede manier om het sterfgeval te verwerken.

Zelf iets maken helpt kinderen ook om de dood een plaatsje te geven. Bijvoorbeeld: iets tekenen of iets knippen en in elkaar plakken. U kunt uw kind daarbij helpen door bijvoorbeeld samen een brief te schrijven als afscheid of samen een tekening te maken voor de ouders van degene die overleden is.

Let op uw kind als het kijkt naar bepaalde tv-beelden en foto's in de krant. Hoe reageert uw kind hierop? Sommige beelden kunnen de nare ervaring erger maken. Bijvoorbeeld: een vreselijke foto van een ongeluk met een vliegtuig of tv-opnames van een oorlog. Vlak na een vreselijke gebeurtenis is het niet goed dat een kind veel van deze beelden ziet.

Laat uw kind vlak na een vreselijke gebeurtenis niet te lang alleen, maar geef het wel de ruimte om zich zo nu en dan even terug te trekken. Laat uw kind weten dat u in de buurt bent en blijft.

Het meegaan naar de begrafenis of crematie kan helpen bij het afscheid nemen. Uw kind moet van tevoren wél weten wat het kan verwachten.

Wat zijn normale reacties van kinderen op een sterfgeval?

Kinderen reageren verschillend op een (plotseling) sterfgeval. Het ene kind huilt veel en wil er over praten. Het andere kind gaat woest spelen of wordt heel druk. Weer een ander kind wordt stil en trekt zich terug.

Normale reacties op een sterfgeval zijn:

- stiller zijn dan anders;
- heel druk doen;
- minder interesse voor dingen hebben;
- onrustige slaap, nachtmerries;
- angstig gedrag, niet alleen durven zijn;
- om kleine dingen huilen of boos worden;
- minder goede cijfers op school;
- weer in bedplassen of weer duimzuigen;
- lichamelijke klachten zoals hoofdpijn en buikpijn;
- hangerig zijn;
- zich schuldig voelen over wat er gebeurd is;
- dingen doen of beslissen die het anders nooit zou doen.

Als u merkt dat uw kind anders doet, praat er dan over. Laat uw kind zijn eigen verhaal vertellen. Wat hoorde het, zag het en rook het? Wat dacht en voelde het? En wat deden of zeiden anderen? Het belangrijkste voor alle kinderen is dat ouders tijd voor hen nemen. Tijd om te praten en tijd om samen iets te gaan doen.

Soms merken ouders niet dat hun kind bezig is met wat er gebeurd is. Een kind droomt er bijvoorbeeld over maar vertelt dit niet. Het gebeurt bijna nooit dat een (plotselinge) dood geen indruk maakt. Blijf daarom goed kijken en luisteren naar uw kind.

Sta uw kind tijdelijk toe dat het zich anders gedraagt. Bijvoorbeeld: woest spelen en af en toe niet luisteren. Maak daarover een tijdje geen ruzie.

Hulp

Het kan zijn dat u zelf zo geschrokken bent dat u uw kind niet goed kunt helpen. Zoek dan hulp voor uzelf en zorg ook dat uw kind zijn of haar verhaal ergens kwijt kan.

Zoek hulp voor uw kind als u zich zorgen blijft maken. Aarzel dan niet om contact op te nemen met:

- uw huisarts
- de jeugdarts van de GGD, telefoon (071) 516 33 33
- Het Centrum voor Jeugd- en Gezin in uw woonplaats, zie voor contactgegevens:
(www.cjgzhh.nl) of (www.cjgmiddenholland.nl)

Bijlage 4 Kaartjes voor kringgesprek

Kaartjes te gebruiken bij kringgesprek of als aanzet voor het schrijven van een opstel, brief of gedicht.

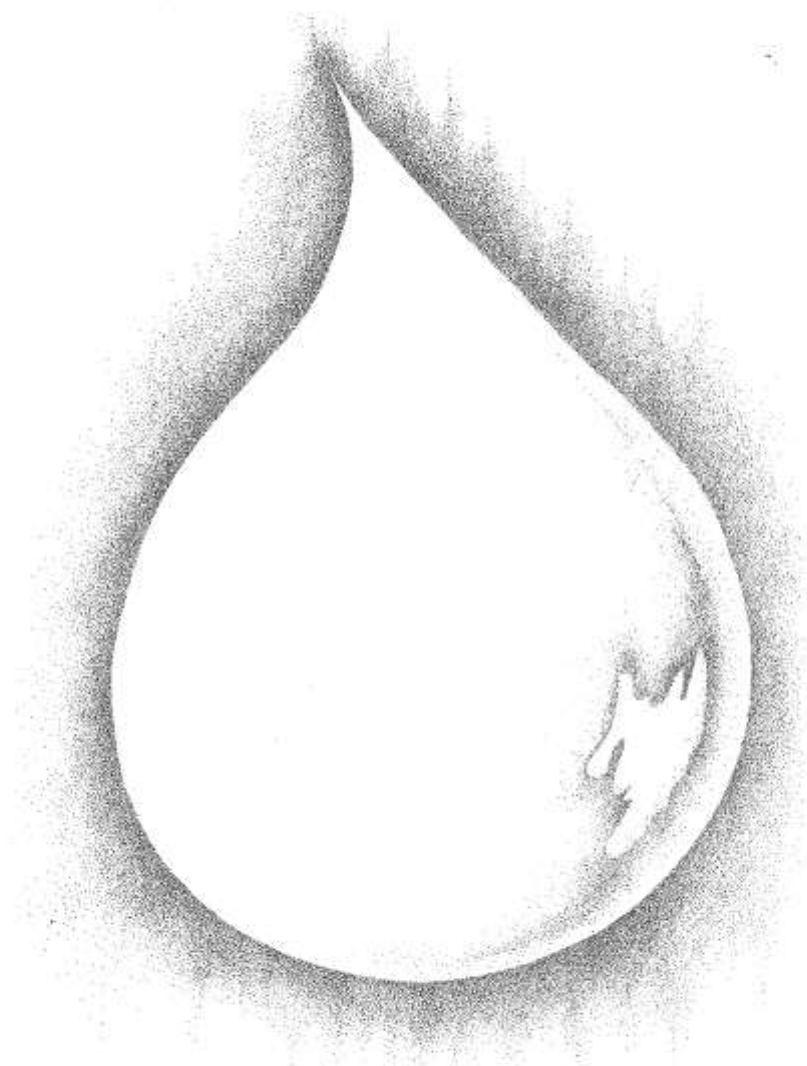
boos	geschrokken	somber
verdrietig	verbaasd	vreemd
verward	onverschillig	onwennig
bang	opgelucht	razend
verwonderd	teleurgesteld	wanhopig
moe	verongelijkt	angstig
schuldig	troosteloos	alleen
kwaad	net-schuldig	jaloers
verbijsterd	gespannen	woedend

Bijlage 5 Kaartjes voor kringgesprek

Kaartjes te gebruiken bij kringgesprek of als aanzet voor het schrijven van een opstel, brief of gedicht.

‘Waarom nou?’	‘Waarom hij/zij en niet ik?’
‘Het is de schuld van ons allemaal’	‘Het is ook mijn schuld’
‘Ik kan het nog steeds niet geloven’	‘Het is niet eerlijk’
‘Ik zal hem/haar vreselijk missen’	‘Als het mij was overkomen...’
‘Ik heb dit nog nooit meegemaakt’	‘Wie is de volgende?’
‘Gisteren leek alles nog zo zeker’	‘Ik weet het allemaal niet meer’
‘Ik zal hem/haar nauwelijks missen’	‘Ik voel me in de steek gelaten’
‘Ik kan aan niets anders meer denken’	‘Ik denk steeds dat hij/zij morgen weer hier is’

Bijlage 6 Traan

Bijlage 7 Zon

